Colecţia PLURAL
De acelaşi autor:
Semnele timpului, eseuri, Editura Junimea, 1988 ***Pharmakon,*** poezii, Editura Cartea Românească, 1989 ***Căutarea căutării,*** poezii.
Editura Cartea Românească, 1990 ***1990. Vremea în schimbare,*** interviuri.
Editura Moldova, 1993 ***Jurnal din anii ciumei: 1987 – 1989.***
Editura Polirom, 1995 ***Paideia. Fundamentele culturale ale educaţiei.***
Editura Polirom, 1996
e by POLIROM Co SA Iaşi, 1997
Editura POLIROM B-dul Copou nr. 3, P.O. Box 266, 6600 Iaşi Tel. & Fax (032) 214100; (032) 214111; (032) 217440 (distribuţie)
ISBN: 973 – 9248 – 70 – 5 Printed in ROMÂNIA
Liviu Antonesei

O PROSTIE A LUI PLATON INTELECTUALII ŞI POLITICA

POLIROM Iaşi, 1997

Prefaţă

Mulţi autori îşi adună textele elaborate cu diverse prilejuri, le aranjează în anumite combinaţii, le machiază puţin pentru a le actualiza şi armoniza, apoi scriu o prefaţă în care explică entuziast că respectiva carte este o ***construcţie,*** o arhitectură riguros urmărită pe care, cu generozitate, o oferă cititorilor. Am observat că astfel de apucături auctoriale se poartă chiar şi la case foarte mari. Mă gândesc, de pildă, la ***Limba păsărilor,*** excelenta ***colecţie*** de studii şi eseuri datorată lui Andrei Pleşu, care n-ar fi avut nevoie de asemenea „sulemenire” pentru a-şi dovedi excelenţa. În ce mă priveşte, nu voi încerca să câştig bunăvoinţa cititorilor în acest fel. Nu de bunăvoinţa cititorilor mă frământ acum, ci de atenţia lor. De aceea, declar de la bun început că această carte nu este altceva

decât ***o culegere*** de texte, scrise între 1992 şi 1996 şi publicate în presa culturală, uneori chiar în cea curentă. Nici măcar secţiunea ***Intelectualii şi politica*** nu a fost gândită unitar. Episoadele s-au scris lună după lună şi, adesea, poartă în ele semnele conjuncturalului. Poate ale unui conjunctural semnificativ, dacă îmi este permisă formula. Dacă, prin absurd, cititorul va avea senzaţia unei construcţii, el poate fi liniştit, el poate fi convins că acest lucru se întâmplă împotriva intenţiilor mele. Vinovată de o anume unitate de ton nu poate fi decât constanţa preocupărilor mele, uneori a obsesiilor mele. De la Revoluţie încoace, m-am tot întrebat asupra locului intelectualului în lumea tranziţiei noastre, asupra implicării ori retragerii sale. Din aceste întrebări, din aceste obsesii, au rezultat textele reunite în volum. Şi, poate, ca să mă pot vindeca de aceste întrebări şi obsesii, textele sau şi întrupat. Odată reunite în volum, nutresc nădejdea că terapeutica va fi mers până la capăt şi că se vor naşte alte întrebări, alte obsesii. Un intelectual fără întrebări este o contradicţie în termeni. Pentru intelectual, întrebarea este mai importantă decât răspunsul. Răspunsul este apanajul tehnocraţilor, politicienilor, administratorilor. Uneori, dau şi eu răspunsuri, dar atunci, cu siguranţă nu în calitatea mea de intelectual!

Am avut unele mici ezitări în ceea ce priveşte titlul volumului. L-am mai folosit în 1992, când am publicat prima oară ***încercarea de spovedanie*** şi mi s-au făcut obiecţii că l-aş demitiza pe Platon prin respectiva asociere de cuvinte. Cineva a pronunţat chiar cuvântul blasfemie, neglijând totuşi că Platon a fost filosof şi nu un zeu ori un sfânt. Eu rămân la convingerea că nimeni nu este scutit de spus/scris/făcut prostii. Mai mult, cred că prostiile mari sunt privilegiul oamenilor cu adevărat mari. Nici Platon nu este iertat, prin urmare, de acest destin comun al omenirii. Şi nu e nimic ofensator în a sesiza din când în când un asemenea exemplu major de prostie. E bine şi pentru

marele autor, pentru că-l ajuţi să pară mai viu, mai autentic, atunci când îi zgâlţâi puţin statuia. Dar e bine şi pentru autorii în viaţă, e pedagogic – devin mai atenţi cu prostiile proprii, mai autocritici, mai vigilenţi. Din aceste motive m-am decis să păstrez titlul pe care-l gândisem de la bun început. Şi, desigur, pentru că-mi place să provoc. Prin urmare, aştept şi reacţiile!

Am spus că este vorba despre o culegere de texte. La sfârşitul fiecăruia, voi menţiona referinţa bibliografică exactă. În final, vreau numai să mulţumesc publicaţiilor în care au apărut întâia oară, inclusiv pentru permisiunea de a le relua în volum. E de la sine înţeles că intervenţiile ulterioare – foarte puţine – sunt marcate în text.

L. A.

12 februarie 1997, în Iaşi

Curriculum vitae

Elogiu bunicii, cărţilor, câtorva profesori şi muzicii rock.

I

Câteva articole din ultima vreme, unele polemici iscate de ele, precum şi preocupările mele legate de ceea ce se întâmplă cu tinerii m-au făcut să mă gândesc la felul în care m-am format eu, să mă întreb cui datorez ceva pentru că sunt aşa cum sunt. Nu spun bun sau rău, pentru că nu e treaba mea să mă apreciez. Sau, dacă încerc să fac asta, e mai bine s-o fac în intimitate. Însă discutarea faptelor formative, a întâlnirilor cu rol formativ veritabil e importantă – ele pot explica rezultatul la care ajungem noi la maturitate. Am copilărit la ţară, unde părinţii mei lucrau la un dispensar medical. Cum erau ocupaţi cu cele 5 – 6 sate, de sănătatea cărora răspundeau, principalul meu educator „de acasă” a fost bunica dinspre tata, bucovineancă de origine, credincioasă, cu frică de Dumnezeu. Pe la patru ani, îmi citea din ***Biblie,*** iar pe la cinci a reuşit să mă înveţe să citesc destul de binişor. Cum literele din ***Carte*** erau foarte mici, m-a învăţat alfabetul

după titlurile din ziarul „Scânteia”, astfel că pe la şase ani puteam citi singur. Nu „Scânteia”, bineînţeles, ***Biblia***! S-ar putea zice că avea talent pedagogic! De altfel, tot ea m-a învăţat şi puţinele cuvinte nemţeşti pe care le ştiu şi astăzi, în ciuda faptului că am făcut germana în liceu. Am devenit, prin urmare, credincios pe nesimţite, fără eforturi, fără a se face presiuni asupra mea. În bună

* „Contrapunct”, 6, 7, 8/1994.

tradiţie ortodoxă, aş îndrăzni să spun. Bunica mă lua cam în fiecare duminică la Biserică. Acolo, la un moment dat, se întâmpla ceva ciudat, bunica, un om care nu se plângea niciodată de nimic – îmi spunea: „Hai să mergem, mă dor picioarele”. Târziu de tot, când venisem deja în Iaşi, dar continua să mă ia la biserică, am observat că „începeau s-o doară picioarele” într-un moment precis – atunci când preotul începea să se roage pentru Gheorghiu-Dej şi siniştrii săi colegi de conducere. Când i-am spus ce-am observat, a zâmbit şi mi-a spus să tac, pentru că „ăsta e secretul nostru”. Adevărul e că, dacă n-ar fi existat această femeie, cu credinţa ei onestă şi cu tactul ei pedagogic, aş fi putut deveni cu uşurinţă ateu. Preotul din sat făcea mereu chefuri cu intelectualii locului, juca poker cu aceiaşi, iar cu prilejul unui An Nou l-am văzut fumând şi spunând anecdote fără perdea. Nici preoţii de la Iaşi nu mi s-au părut mai împliniţi şi mai plini de har – cei mai mulţi erau atenţi cum s-o „taxeze” pe bunica, făceau slujbele cam în silă, îi tot dădeau cu „conducătorii noştri iubiţi”, ceea ce provoca noi „dureri de picioare” bunicii, iar pe mine mă exaspera pentru că ţineam enorm la ea.

În liceu şi în facultate, în ciuda a ceea ce ne spuneau „dascălii”, mergeam la slujba de Înviere împreună cu colegii, dar acum începeau „să mă doară pe mine picioarele”. Nu puteam înţelege cum te poţi ruga în public, cum poţi aduce laude în biserică unor atei declaraţi şi militanţi, unor persecutori ai credinţei. La un moment dat, mă gândisem chiar să trec la catolicism sau la un cult neo-

protestant. Dacă n-am făcut-o, faptul se datorează numai amintirii bunicii mele care mi-a spus, cândva, că e bine să mori în biserica în care te-ai născut. Deci, bunica mi-a inculcat credinţa, amintirea ei mi-a păstrat-o şi nu, din păcate, cei care ar fi fost în drept s-o facă. De altfel, şi acum intru rar în biserică nu vreau să fiu nevoit să ies, să mă prefac că „mă dor picioarele" atunci când încep osanalele pentru nişte criminali necredincioşi. Tot nu pot înţelege cum îi poţi omagia pe cei cu mâinile pline de sânge, pe cei care se declară atei dar, din motive electorale, îşi fac mari cruci prefăcute cu prilejul diferitelor aniversări. Există, desigur, o tradiţie ortodoxă a rugăciunii pentru conducători, dar ea se referea la acei conducători de drept divin, unşii lui Dumnezeu – de la împăraţii Bizanţului la domnitorii şi regii noştri – şi nu la aceşti impostori ai credinţei.

Deci, sunt credincios mai degrabă în ciuda bisericii noastre decât datorită ei. Din păcate, nu pot spune că aş datora mai mult şcolii şi universităţii. Sigur, am învăţat să scriu şi să socotesc la şcoală, am adunat o mulţime de informaţii acolo şi la Universitate.

Însă n-aş putea susţine că aceste instituţii m-au şi educat. Poate că e mai bine! Ce fel de educaţie mi-ar fi putut oferi? în spiritul luptei de clasă, al ateismului militant şi al imbecilităţii comuniste?

Prefer să fi rămas un eşec al sistemului comunist de educaţie. Au existat, totuşi, câţiva oameni minunaţi în aceste instituţii – învăţătoarea din clasa I, de la ţară, profesorul de matematică din clasa a doua – era un fel de experiment cu profesori în loc de învăţător –, care m-a învăţat algebra de clasa a VII-a, o profesoară de limba română din liceu, care mi-a încurajat încercările literare, cea de filosofie, căreia-i datorez probabil cariera mea universitară de acum. La fel, cel puţin 5 – 6 profesori de la Universitate merită recunoştinţa mea. Dar, începând cu clasa I primară, eu am avut zeci de profesori, poate peste

100, şi cei mai mulţi n-au contribuit, de fapt, cu nimic la educaţia mea. Şi repet, teamă îmi este că trebuie să fiu bucuros că s-a întâmplat aşa.

II

Până la urmă, observ că sunt un fel de autodidact. Cele mai multe lucruri le-am învăţat de unul singur, din cărţi pe care singur mi le-am ales. Am citit enorm – şi foarte împrăştiat – de mic. Trebuie să mulţumesc părinţilor că m-am născut într-o casă în care exista o bibliotecă. La început, am citit numai în limba română, pe la 12 ani, am început să citesc şi în franceză, iar din facultate în mai multe limbi, mai ales neolatine. îmi amintesc că, în anul al doilea de studii, stăteam toată ziua la BCU şi ajunsesem la un ritm de cel puţin o carte zilnic. Între timp, bineînţeles, lipseam de la cursuri. Noroc că, pe vremea aceea, profesorii erau destul de înţelegători – dacă erai bine pregătit, nu mai făceau mare caz de frecvenţă. În cel mai rău caz, îţi puneau un 9 în locul acelui 10 binemeritat. Unul singur mi-a pus un şapte, dar, pentru el, lectura era un fel de viciu, chiar un atentat la puritatea doctrinei oficiale. Cum a murit, să ne rugăm pentru sufletul său păcătos. Oricum, n-am suferit prea mult din cauza asta – mai important decât notele mi se părea că este faptul de a şti ceva – un autor, o temă, un domeniu – până la capăt.

Bun. Bunica m-a învăţat credinţa. Cărţile m-au învăţat toleranţa. Chiar şi unele cărţi foarte intolerante. Spre sfârşitul liceului am citit ***Manifestul partidului comunist.*** Nu mă obligase nimeni, am făcut-o din curiozitate. Am citit ***Manifestul*** şi mi s-a făcut părul măciucă, m-am îngrozit până aproape de leşin. Am jurat atunci să nu fiu niciodată comunist – şi n-am fost. Sper să nu devin! în anul al doilea de facultate, am citit ***Mein Kampf*** într-o ediţie franceză şi-am ştiut că nici fascist nu voi putea fi niciodată, că extremismul, de orice natură, nu va fi pentru mine niciodată o soluţie. Însă, în asumarea toleranţei, bunica are iarăşi un rol. Când am venit în Iaşi,

am nimerit într-o curte în care locuiam români şi evrei în proporţii egale. Mai era şi o numeroasă şi necăjită familie de ţigani. Bunica discuta toată ziua „cele religioase” cu o vecină de-a noastră evreică. Uneori, mai trăgeam şi eu cu urechea. Aşa am aflat că Iisus Christos este evreu. Cu mult înainte de a fi citit ***Mântuirea prin evrei*** a lui Léon Bloy, pe care am şi prefaţat-o recent, în ediţie românească. îmi aduc aminte că bunica mi-a şi spus într-o zi, după ce insultasem un coleg de joacă evreu: „Să nu uiţi niciodată că Iisus Christos a fost evreu”. N-am uitat, poate de aceea m-a dezgustat mereu antisemitismul. Cum mă dezgustă ciudatul antisemitism de acum – care e unul fără obiect. În România trăiesc mai puţin de 20.000 de evrei, dar avem partide, campanii şi publicaţii antisemite. Dumnezeu să-i ierte, deşi ei ştiu foarte bine ce fac, ştiu că fac chiar şi ţării un rău enorm, dar asta nu-i împiedică să continue.

Bunica, apoi cărţile, câţiva profesori. Dar mai este şi muzica ***rock.*** Ea mi-a dezvoltat unele tendinţe nonconformiste spontane şi m-a învăţat libertatea. Eram copil când au apărut ***Beatles***-ii, apoi ***Phoenix***-ul cu primele sale cântece, acelea de revoltă aproape pură, care, după 1971, n-ar mai fi putut să apară: ***Canarul, Nebunul cu ochii închişi.*** Apoi, desigur, sute de interpreţi şi formaţii. Şi „martirii” rockului (am pus ghilimele ca să nu strige bigoţii: „Blasfemie!”): Jim Morrison, Brian Jones, Janis Joplin, Hendrix. Adică aceia care s-au stins dintr-o prea mare ardere, dintr-o uriaşă dorinţă de libertate absolută, cea care-ţi distruge până şi sistemele fizice de autoprotecţie. O veritabilă mitologie a libertăţii, născută odată cu muzica ***rock*** care, probabil, a fost mai eficientă ***aici*** decât dincolo de „Cortina de Fier”. Dar care a străpuns „Cortina...” şi a iniţiat dărâmarea „Zidului”. Cum să nu mă enervez atunci când oameni care s-au trezit cu libertatea, ca un cadou, în braţe, se apucă, acum, să subsumeze rockul satanismului? Poate nu e mare lucru să te tundă echipele miliţisto-uteciste, poate nu e mare lucru

să-ţi creezi zona de libertate într-o lume neliberă, poate nu e mare lucru să-ţi recunoşti credinţa cu riscul exmatriculării, poate nu e mare lucru să-ţi rişti pielea împotriva lui Ceauşescu, a zbirilor şi a urmaşilor săi, poate toate acestea nu înseamnă nimic. Dar nici măcar sacrificiul curat al tinerilor din decembrie nu mai are importanţă? Mă îndoiesc profund că acei tineri, exasperaţi de intoleranţă până la a se arunca în calea gloanţelor şi sub şenilele TAB-urilor, se vor fi sacrificat cu gândul la o paradoxală libertate a intoleranţei. Intoleranţii, de orice vârstă, nu moştenesc nimic de la acei tineri. Absolut nimic. Şi asta în vecii vecilor!

III

Bun. Dacă sunt aşa cum sunt, datorez enorm acest lucru bunicii şi familiei, cărţilor, câtorva profesori şi muzicii ***rock.*** Desigur şi poeziei pe care am descoperit-o în preadolescenţă. Nu datorez nimic instituţiilor oficiale de educaţie, cu excepţia bibliotecilor publice. Din păcate, nu datorez mare lucru nici acelei instituţii care ar fi trebuit să fie de partea turmei, dar a pactizat cu lupii. Asta nu înseamnă că nu au existat şi în biserică oameni admirabili, care şi-au sacrificat libertatea şi chiar viaţa pentru credinţă. Dar biserica oficială s-a desolidarizat de ei, i-a lăsat să umple puşcăriile în loc să-i apere. ***Calvarul României***creştine de Sergiu Grossu inventariază nenumăratele cazuri ale preoţilor martiri. Ierarhia i-a trădat, aşa cum a trădat şi poporul. Chiar şi în 1977, biserica noastră l-a excomunicat pe Părintele Calciu pentru a putea fi arestat şi condamnat. Cinci ani de puşcărie care s-au adăugat altor 17 făcuţi în timpul primului stalinism. Dacă n-ar fi fost presiunile internaţionale, pedeapsa ar fi fost cea stabilită la proces – zece ani. Din fericire, cazuri izolate au salvat onoarea bisericii şi în timpul ceauşismului – Părintele Stăniloae, editând ***Filocalia*** şi instruind tinere generaţii de preoţi, I.P.S. Nicolae, Mitropolitul Banatului, câţiva călugări şi preoţi care n-au făcut legământul cu

Antihristul. Din păcate, n-am avut fericirea să-i cunosc la timpul potrivit, pe unii nu i-am cunoscut deloc. După Revoluţie, a fost o adevărată lumină întâlnirea cu Părintele Galeriu sau cu Părintele Iustin Marchiş, chiar dacă a fost o întâlnire tardivă sub aspect formativ. Acum, sunt bucuros să ştiu că există I.P.S. Nicolae la Timişoara, Bartolomeu la Cluj sau Daniel la Iaşi. Din păcate, puţini oameni din jurul lor le sunt pe măsură. Poate tinerii să rezolve ceva, după ce le vor fi trecut bolile copilăriei – intoleranţa, trufia, militantismul religios stupid. Oare nu vor fi avut şi ei bunici credincioase şi înţelepte? Profesori, în adevăratul sens al cuvântului, au avut, probabil, chiar mai puţini decât generaţia mea. Iar cărţile, dacă nu ştii cum să le citeşti, pot fi şi un cumplit meşteşug de tâmpire, cum observa cineva mai important şi mai înţelept decât mine.

Am simţit nevoia să fac aceste completări pentru că nu-mi plac judecăţile lipsite de nuanţe. Cum au existat profesori care nu s-au supus total directivelor comuniste, fără îndoială că au existat şi preoţi care nu şi-au trădat vocaţia. Şi aici poate ar fi locul unei precizări – unele profesiuni nu pot fi făcute „funcţionăreşte", ca oricare altă meserie. De pildă, profesoratul, preoţia şi profesiile ce ţin de domeniul medicinii, în opinia mea, nu pot fi profesate de cei lipsiţi de vocaţie în domeniu, de altruism, de posibilitatea de a se proiecta în fiinţa celui cu care lucrează. A lucra cu oamenii nu e acelaşi lucru cu a lucra pământul sau minereurile.

P.S. în ceea ce priveşte problemele rugii pentru conducători, ale iertării lor „după dreptate" ş.a.m.d., mărturisesc că am avut discuţii aprinse cu mai mulţi preoţi, călugări şi chiar laici. Oricum, mie îmi place cum este formulată această problemă în ***învăţăturile lui Neagoe Basarab,*** al căror autor real se prea poate să fie un călugăr autentic:

„Iar domnul care va judeca pre dreptate, acela-i domn adevărat şi unsul lui Dumnezeu şi va dobândi şi

lumina ce nu se trece niciodată. Iar domnul care nu va judeca pre dreptate şi pre legea lui Dumnezeu, acela nu iaste domn, nici să vă cheme îndreptător şi unsul lui Dumnezeu, ci va pierdut în piericiunea cea de veci şi pentru făţărnicia lui nici faţa lui Dumnezeu nu o va vedea”. Prin urmare, nu e legitimă închinăciunea unor clerici faţă de conducătorii mult prea pământeni, care nu judecă cu dreptate, care-şi fac cruci făţarnice numai pentru a impresiona babele şi care, în veci, faţa lui Dumnezeu nu o vor vedea! Aş fi curios să aflu părerea P.F. Teoctist, Patriarhul României. Mai ales acum, după ***înviere,*** când iarăşi am auzit prin biserici omagii pentru anticrişti!

O prostie a lui Platon. Încercare de spovedanie

O prostie a lui Platon. Încercare de spovedanie

„Prostia” oamenilor mari

Suntem tentaţi să credem că oamenii mari nu fac şi nu spun prostii, acestea fiind doar apanajul oamenilor obişnuiţi. Nimic mai eronat: oamenii mari spun cel puţin la fel de multe prostii ca şi oamenii obişnuiţi numai că – din păcate! – prostiile lor au viaţa mai lungă, sunt chiar menite să devină maxime şi îndreptare de comportament. Bineînţeles că nu pentru prostiile spuse sau făcute sunt oamenii mari ceea ce sunt. E limpede, deci, că nici spiritele cele mai înalte nu sunt absolvite ***a priori*** de păcatul prostiei. Între altele, Platon ne îndemna să încredinţăm puterea celor ce n-o doresc, să împingem în funcţiile publice, în treburile cetăţii pe cei care nu iubesc puterea. De mai bine de doi ani, mă tot întreb cum a putut face o carieră atât de viguroasă o asemenea aberaţie, „o copilărie” atât de evidentă. A cere omului politic să nu iubească puterea este ca şi cum ai cere poetului să nu iubească poezia sau agricultorului să nu fie îndrăgostit de ogorul său. M-a amuzat, în 1990, să citesc această stranie inepţie pe afişul electoral al unui grup de intelectuali, care de altfel a căzut la alegerile de atunci. E şi firesc – de ce-ar fi câştigat cineva care nu iubeşte puterea? Am regăsit-o

într-un articol al lui Gabriel Liiceanu şi, de câteva ori, în alte articole din revista „22”. În ce-l priveşte pe Gabriel Liiceanu, mi se pare normal – filosoful la filosof trage şi, chiar dacă se mai critică între ei, până la urmă tot fac pace. Şi în cazul celorlalţi intelectuali mi se pare de înţeles – când e de calitate, intelectualul se simte cel mai bine în opoziţie cu orice putere şi, din principiu, îi va suspecta pe cei care o iubesc. Cum observa şi Camus, funcţia intelectualului este să spună ***nu*** oricărui abuz, oricărei aberaţii politice sau de altă natură, să se împotrivească mortificării gândului şi obstacolelor puse libertăţii.

Mai comic mi s-a părut faptul că respectiva „prostie” a lui Platon e rostită adesea, cu emfază culturală, de oameni politici ce mi se păreau serioşi. Dacă nu sunt nişte naivi simpatici, rătăciţi din întâmplare în politică, cu siguranţă că sunt nişte şarlatani. Nu este prin nimic plauzibil ca omul politic să nu dorească puterea, să nu o iubească. Dacă n-o doreşte şi nici n-o iubeşte, de ce a mai intrat în acest joc, în această junglă? De ce n-a rămas la profesia lui „de bază”, de ce n-a continuat să scrie cărţi, să predea cursuri sau să construiască locuinţe? Adevărata problemă este cea a „normalităţii” iubirii, pentru că, în acest domeniu, ca în oricare altul, iubirea poate fi „normală”, „sănătoasă”, fie ea „clasică” sau „romantică”, sau, dimpotrivă, se poate transforma în pasiune patologică sau, Doamne fereşte! în nu ştiu ce ciudată perversiune. Profit de ocazie pentru a atrage atenţia celor care fac campania Domnului Emil Constantinescu, pe care îl admir pentru curajul de a se fi dedicat politicii, că este puţin profitabil să insiste pe ideea că Domnia Sa n-ar iubi puterea, că nu o doreşte. Orice adversar inteligent îl poate imediat întreba: atunci, pentru ce mai candidaţi? Şi nici nu e adevărat – Domnul Constantinescu nu şi-ar fi părăsit o carieră didactică şi ştiinţifică strălucită dacă n-ar fi atras de jocul politic, dacă ar dispreţui sau urî puterea. Nimeni nu intră în politică numai ca să se afle în treabă, ci pentru

că ştie că are ceva de făcut în acest domeniu şi pentru că acest lucru îi place. Bineînţeles, dacă nu e un frivol, un bovaric irecuperabil sau un şarlatan, ceea ce nu e cazul Domniei Sale. Părerea mea este că Domnul Constantinescu iubeşte puterea, ceea ce e foarte bine. De altfel, din declaraţiile optimiste şi curajoase ale Domniei Sale, acest lucru reiese cum nu se poate mai bine. Încrederea pe care o are în propria sa victorie îmi spune acelaşi lucru. Că nu iubeşte puterea în sine, ca exerciţiu gol, ci pentru binele ce poate fi amenajat cu ajutorul ei – e cu totul altceva. Asta intră în zona „normalităţii" iubirii, a firescului acesteia. În fond, nu doar Ceauşescu sau Hitler au iubit puterea, ci şi de Gaulle sau Masaryk. Important rămâne ce au făcut cu ea când au ajuns în posesia acesteia. Şi Brejnev a iubit puterea, cum a iubit-o şi Gorbaciov, cum şi Elţîn o iubeşte, şi Bush sau Mitterrand. Ajunge să-l vezi pe Ion Iliescu vorbind „maselor largi, populare", adresându-se minerilor, vizitând fabrici şi uzine sau atacând „o anumită parte a presei", ca să înţelegi că iubirea Domniei Sale pentru putere depăşeşte cu mult marginile normalului. Ca la oricare „om de aparat" care s-a visat decenii în şir în postura ***Şefului Suprem,*** pe post de ***Big Brother.*** Ceea ce-l deosebeşte fundamental pe Domnul Constantinescu de actualul preşedinte nu e deci absenţa dragostei pentru putere, ci normalitatea acestei iubiri, faptul că e dispus să şi-o autolimiteze, chiar s-o părăsească în momentul în care ar fi nevoit să iasă în stradă însoţit de o numeroasă gardă de pretorieni. De aceea îl admir pe Domnul Emil Constantinescu, nu pentru că n-ar iubi puterea. „Prostiile" oamenilor mari au şi această funcţie, de a ne provoca să gândim asupra lucrurilor ce par evidente, deja clasate.

Începe spovedania

Am ajuns la partea de spovedanie. Nicio spovedanie nu are valoare dacă nu e sinceră până la capăt. Voi încerca, deci, să fiu cât mai sincer. Foarte mulţi prieteni – şi o mulţime de cunoscuţi şi chiar necunoscuţi – m-au

întrebat de ce nu candidez la alegerile din septembrie întrucât aş avea şanse foarte mari să fiu ales. Da, probabil, chiar aşa este. Scriitor fiind – şi iubitor de paradoxe –, unora le-am răspuns că tocmai de aceea nu candidez, pentru că am prea multe şanse şi ar dispărea sentimentul jocului, al riscului. Altora le-am răspuns parafrazându-l pe Nae Ionescu – „cine nu poate fi senator sau deputat în România?” Din păcate, chiar aşa stau lucrurile, e suficient să priveşti la televizor o şedinţă a actualului Parlament ca să te amuzi – cuprins de tristeţe însă – mai mult chiar decât la un spectacol cu ***Scrisoarea pierdută***. În sfârşit, am mai răspuns invocând o mulţime de obligaţii profesionale şi ştiinţifice pe care chiar le am. Bineînţeles că fiecare din aceste răspunsuri cuprindea partea sa de adevăr, dar nu adevărul în întregul său. Pe care, de altfel, şi eu l-am aflat cu destulă greutate. Mai multe luni în şir, m-am întrebat dacă n-ar trebui să candidez, nu pentru prestigiul problematic al funcţiei – a fi scriitor mi se pare cel puţin la fel de prestigios –, ci pentru binele pe care aş putea să-l fac, mai ales prin blocarea drumului vreunei nulităţi patente, dacă nu din alte motive. M-am şi autoacuzat de laşitate, mi-am spus că mi-ar fi frică de ameninţările ce n-ar înceta să reapară în scris şi/sau telefonic, cum e obiceiul pe la români. Cu onestitate, a trebuit să-mi răspund că am dat totuşi suficiente probe de curaj, iar cu injuriile şi ameninţările m-am obişnuit mai mult chiar decât dracul cu păcatele. Nu de asta era, deci, vorba, mai ales că nici măcar violenţele fizice din 1989 nu m-au intimidat. Nu de aici provenea reticenţa mea. Destul de târziu, foarte recent în fapt, mi-am dat seama că „prostia” lui Platon e, totuşi, bună la ceva. Am revăzut întâmplător citatul amintit la începutul acestui ciclu de mărturii şi, pentru început, m-a enervat „prostia” conţinută acolo. În acelaşi timp, am realizat că, de fapt, eu nu iubesc puterea şi nu doresc s-o exercit – oricât de corect, de onest, de incoruptibil – asupra altora. Pur şi simplu, mi-am

dat seama că nu pot face asta. Poate e o infirmitate a mea, poate e o sechelă moştenită din vechiul regim, când am resimţit mereu puterea ca opresiune şi represiune, dar aşa stau lucrurile. De aceea, probabil, am preferat să particip la crearea Alianţei Civice decât să intru într-un partid sau altul. De aceea, bănuiesc, în mai 1990, în urma unor presiuni amicale, dar groaznic de insistente, am acceptat să candidez pe listele unui partid lipsit de şanse, deşi mi se făcuseră oferte mult mai serioase, capabile să conducă la succes. De aceea, instinctiv aproape, le-am şi refuzat.

Ştiu foarte bine că am o anumită autoritate morală şi profesională, precum şi o oarecare credibilitate publică – am aflat asta de la cititorii cărţilor sau articolelor mele – dar, cel puţin deocamdată, nu doresc să transform acest capital de autoritate în putere. Pentru că, cel puţin deocamdată, nu iubesc puterea şi nu înţeleg să încurc numai locul, să ocup locul altuia care, sper, chiar iubeşte puterea de vreme ce s-a decis să intre în jocul politic. Totdeauna am încercat să fac numai ceea ce efectiv îmi plăcea. Am reuşit asta în vechiul regim, când nu era tocmai uşor. De ce-aş renunţa acum când e – nu-i aşa – democraţie? Nu e vorba chiar de egoism aici, cum ar putea să pară la o privire superficială. Întotdeauna am un randament mai bun când fac ceea ce îmi place cu adevărat. De ce să nu fiu „exploatat” unde pot da rezultate mai bune? Cer prietenilor şi cunoscuţilor mei – precum şi necunoscuţilor ce m-au abordat – să aibă încredere: autoritatea, pe care ei mă încredinţează că o am, va fi mai bine folosită aici, chiar şi în aceste pagini, decât pe băncile, pentru mine reci şi inospitaliere, ale Parlamentului viitor. ***A bon entendeur salut!***

Nu-mi place să-i conduc pe ceilalţi

A iubi puterea înseamnă, între altele, ***a putea*** să iei decizii în numele altora, înseamnă să-ţi placă să conduci. Mie nu-mi place. Cine a fost măcar o dată la şedinţele Alianţei Civice ştie că nu-mi place asta, ştie că nu-mi place

să dau ordine, că prefer să conving, să-mi folosesc autoritatea – câtă este – în dialog, că nu dau ordine, ci prefer să rog pe cineva să facă un lucru sau altul. În afara propriei persoane – şi nici măcar nu ştiu cât de bine! –, niciodată nu mi-a plăcut să conduc pe nimeni. Nici să fiu condus, e adevărat. Mă şi întreb dacă filiala ieşeană a organizaţiei n-ar fi mai eficientă dacă ar avea pe altcineva în fruntea sa, cineva care să iubească totuşi – cât de puţin – puterea. Chiar şi biata putere conferită de o organizaţie cetăţenească, nu de una propriu-zis politică. De altfel, dacă aş găsi pe cineva dispus să preia această responsabilitate – care pentru mine e adesea o corvoadă –, aş prefera să mă retrag din această mică demnitate care, totuşi, mă împovărează. Din păcate, oamenii nu au înţeles că, pentru democraţie, nu atât persoanele sunt importante, cât funcţionarea mecanismului democratic însuşi. Exagerez puţin – cei mai mulţi au început să înţeleagă acest lucru. Cred că e un bun prilej să lansez postul „la concurs”, ca să zic aşa. După alegerile din septembrie, s-ar putea organiza o conferinţă judeţeană pentru rezolvarea acestei probleme „de personal”. Să sperăm că vor apărea candidaţii.

Sunt un singuratic cordial

Că nu sunt un om politic mi se pare evident, deşi am făcut o mulţime de politică „de amator” în ultimii trei ani. Sunt mai degrabă un singuratic cordial, care se simte bine înconjurat de câţiva prieteni, care iubeşte totuşi admiratorii pentru că-l reconfortează şi căruia nu-i displac nici cei ce-l atacă pentru că-l mobilizează, îl pun „în priză”, îi dau prilejul să reacţioneze. Pentru că sunt un „reacţionar” – în sensul că reacţionez. E ceva din iubirea de spectacol consubstanţială, probabil, firilor cu înclinaţii artistice. Nu sunt, deci, un om politic, ci încerc să fiu un artist. Sau poate chiar sunt. În altă ordine a lucrurilor, nu sunt decât un „simplu cetăţean”. Uneori, un militant civic, un apărător al drepturilor omului. Ştiu bine că propria mea libertate – care e, mai ales, una interioară – mi-o pot apăra

şi singur, cum am făcut-o chiar şi în cele mai negre zile ale comunismului ceauşist. Atunci însă, în mod surprinzător pentru mine, am simţit şi solidaritatea, chiar şi acolo de unde nu mă aşteptam. Am o datorie de solidaritate deci. Dacă uneori sunt un militant civic, e pentru că nu toţi sunt în stare să-şi apere propria libertate, pentru că foarte mulţi din cei din jurul meu sau din depărtarea mea sunt fragili, derutaţi, lipsiţi de apărare. Societatea civilă în România este, din păcate, încă într-o stare embrionară. Se naşte societatea politică în absenţa celei civile. Militantismul civic – pus în practică şi în aceste articole – e pentru mine forma pe care o iau iubirea de oameni, fraternitatea şi solidaritatea. Într-o lume normală, aş prefera desigur „turnul de fildeş” şi aş redacta pe loc o ***declaraţie de independenţă.*** Cum lumea noastră e încă departe de normalitate, ofer ceea ce am – solidaritatea mea activă, puţina autoritate pe care o deţin şi întreaga compasiune de care sunt în stare faţă de cei aflaţi în suferinţă. Bineînţeles că aş dori ca lucrurile să meargă spre bine pentru a-mi putea mări zona de retragere şi pe cea de libertate. În 1990, după mineriadă, aş fi putut rămâne în străinătate, cu o slujbă destul de convenabilă. Aş fi fost infinit mai bogat, fără îndoială, nu însă şi mai liber. Chiar dacă societăţile occidentale au o îndelungată experienţă a libertăţii. Însă libertatea personală nu e un dat definitiv şi ea nu ţine neapărat doar de condiţiile exterioare de exercitare a ei – ea este o zonă mereu în construcţie, o valoare pe care trebuie să ţi-o apropii şi s-o aperi în permanenţă. Poate acesta este patriotismul meu – să vreau să trăiesc într-o ţară în care să mă pot simţi oricând liber luptând pentru păstrarea acestei libertăţi. Restul sunt vorbe sforăitoare, propagandă demagogică pentru handicapaţi. Nu sunt un handicapat.

Cum poate fi un artist disciplinat?

Politica înseamnă disciplină, ea impune respectarea disciplinei de partid. Aceasta nu este o invenţie a

comuniştilor, ci e regula de fier a oricărei organizaţii politice. Este însă greu să ceri unui artist să fie disciplinat. Probabil şi din acest motiv am preferat să rămân în afara unei astfel de organizaţii. Asta nu înseamnă că artistul e neapărat un boem, un „indisciplinat" în tot ceea ce face. Însă disciplina lui e pur interioară sau ţine de regulile, adesea foarte stricte, ale artei sale. Orice disciplină venită din exterior este privită ca o limitare a libertăţii sale, dacă nu chiar ca o agresiune. De altfel, chiar în propriul său domeniu, adesea, operele cu adevărat remarcabile sunt rezultatul încălcării regulilor acestuia, al „indisciplinei" artistului. De aceea artistul se „încadrează" greu, de aceea „înregimentarea" îi poate ucide chiar ceea ce formează esenţa muncii sale. În această privinţă, îi înţeleg pe „scriitorii acreditaţi la Cotroceni". îi înţeleg în ceea ce spun, nu în ceea ce fac. Dacă spun ceea ce spun, de ce merg mereu în pelerinaj la Cotroceni ca la Sfintele Moaşte?

Există un paradox aici – artistul nu poate fi altruist decât prin apelul la un egoism propriu creaţiei. Creaţia este întotdeauna egoistă şi altruistă în acelaşi timp. Artistul nu se poate oferi, în calitatea sa de artist, decât, într-un anume sens, retrăgându-se, derobându-se, făcând „opinie separată", ca să zic aşa.

Pentru că a venit vorba de disciplină, îmi amintesc că, în campania electorală pe care am condus-o – şi am câştigat-o, îmi face plăcere să amintesc acest lucru foştilor mei adversari, dar şi prietenilor mei care par a fi uitat –, de câteva ori nu m-am putut abţine, cu toate eforturile pe care le-am făcut, şi am spus exact ceea ce gândeam, uitând că nu mai puteam vorbi numai în nume propriu. A şi trebuit să dau o declaraţie presei, pentru a-mi calma aliaţii, în care precizam că unele fraze dintr-un interviu exprimau, în exclusivitate, punctul meu de vedere şi nu pe cel al Convenţiei Democratice locale în întregul său. Or, mie întotdeauna mi-a plăcut să vorbesc în propriul meu

nume, indiferent de consecinţe. Chiar şi înainte de 22 decembrie 1989. Oare ar fi elegant să-i întreb pe aliaţii mei unde se aflau ei în vara şi în toamna acelui an? Probabil că nu e elegant, aşa că pun întrebarea numai pentru mine. Pe ei nu-i întreb nimic, nu aştept niciun răspuns din partea lor. îmi place, deci, să vorbesc în nume propriu. Ce să caut eu, atunci, în politică? Cum să mă angajez să vorbesc în numele altora? Am făcut-o înainte de 22 decembrie? E adevărat, dar atunci – nu ştiu din care motive – ceilalţi nu puteau vorbi. Era cu totul altceva. Voi mai putea vorbi vreodată în numele altora, în condiţiile în care fiecare poate vorbi în numele său? Nu ştiu. Poate doar dacă, Doamne fereşte! mă mai „maturizez”, „mai prind minte”, devin mai „maleabil” şi „mai diplomat”. Dar atunci, dacă m-aş privi în oglinda cuvintelor şi gesturilor mele, m-aş mai putea oare recunoaşte? Visul meu nu e să reprezint pe alţii schimbându-mi credinţele, ci să devin o conştiinţă, o biată conştiinţă individuală căreia să nu-i fie ruşine de ceea ce spune sau face. Aş putea zice – pentru că nu sunt modest; de ce-aş fi? – că mă aflu pe drumul cel bun, chiar dacă lungimea acestuia mă înspăimântă.

Puneţi un artist să facă un compromis!

Politica este şi o artă a compromisului, nici n-ar putea fi altfel, pentru că, întotdeauna, ea cere armonizarea unor opinii, opţiuni şi interese diferite. Ca să nu mai vorbim de orgolii. Puneţi un artist să facă un compromis major – de orice natură – şi l-aţi terminat. În ultimii trei ani, a trebuit să fac şi compromisuri, altfel nu s-ar fi ajuns – de pildă – la realizarea unităţii opoziţiei democratice. Altfel nu s-ar fi putut dezamorsa situaţii explozive. Altfel – cunosc mai multe cazuri – unii oameni ar fi ajuns la balamuc sau la sinucidere. Da, dar tot în ultimii trei ani, n-am reuşit să scriu decât o singură poezie, iar cât priveşte literatura în general, câteva cronici şi eseuri, câteva pagini de jurnal de călătorie. Da, la 37 de ani am reuşit să „ies” prima oară în străinătate, apoi de alte câteva ori. Culmea e

că am fost invidiat chiar şi de oameni care călătoriseră de nenumărate ori pe vremea când eu nu aveam dreptul la un paşaport. Ştiu, invidia, în limite normale, e un sentiment firesc între oameni.

Nu mă plâng că nu am reuşit să mai scriu literatură în ultimii trei ani, înţeleg că a fost un sacrificiu necesar, ştiu foarte bine că nu l-am făcut numai eu. De altfel, fără această însumare de sacrificii societatea noastră ar fi recăzut probabil în starea de dinainte de decembrie 1989. Aşa, cel puţin a căpătat un sens, a învăţat să-şi caute o direcţie. Nu e adevărat că „e la fel ca înainte" sau chiar „mai rău ca înainte". E altfel, e cu totul altfel şi, în multe privinţe, e chiar mai bine. Şi există posibilitatea de a fi, cu adevărat, bine. Acum, depinde de noi, de noi toţi, de inteligenţa, de curajul şi de toleranţa de care suntem în stare. ***À-propos,*** dacă „e la fel ca înainte", vă mai amintiţi cum arătau ziarele atunci?

Ştiu, deci, că în ultimii trei ani am făcut – sau am încercat să fac – o mulţime de lucruri bune, utile, necesare, pozitive etc. Sunt de acord că sacrificiile au fost necesare şi mă bucur că nu s-au dovedit lipsite de sens. Dar mai ştiu că iubesc cu adevărat literatura, că nu-mi displace singurătatea, că îmi face plăcere să lucrez cu studenţii. Bănuiesc că şi lor le plac orele pe care le facem împreună. Atunci, de ce, iubiţi prieteni, aţi dorit să mă trimiteţi acolo unde nu-mi place, pe băncile reci şi inospitaliere ale Parlamentului? Şi, pentru că a venit vorba de sacrificii, nu credeţi că măcar acum, când e infinit mai uşor, ar fi echitabil să se ofere şi alţii? Dacă am fi mai mulţi activi, nu ar fi ceva mai uşor pentru toată lumea, nu ar evolua lucrurile mai repede? E, oare, corect ca unii, puţini, să „militeze", iar ceilalţi să se ocupe doar de carierele lor, de promovările lor ce „ard etapele", de bursele lor în străinătate şi de afacerile lor? E o întrebare pentru toată lumea, nu doar pentru prietenii mei mai mult sau mai puţin apolitici, mai mult sau mai puţin activi. E chiar şi pentru

„apoliticii activi”, ca să citez un prieten foarte atent cu observaţiile asupra altora, dar infinit neglijent cu auto-observaţiile.

Spectacolul politic e fascinant

Nu mi se potriveşte politica, dar îmi place să privesc spectacolul politic, să-l analizez, să-l comentez. Pentru mine, acesta este un spectacol dintre cele mai fascinante, chiar când e jucat de troglodiţi. Or, în opinia mea, comentatorul trebuie să fie imparţial. Nu am spus obiectiv, obiectivitatea este o simplă aberaţie când înţelegem altceva decât ceea ce nota Eugen Ionescu: „să fii în acord cu propria subiectivitate; să nu minţi şi, mai ales, să nu ***te*** minţi”. Deci, imparţial. Dar a fi, cu adevărat, imparţial înseamnă să nu faci parte. Tocmai de aceea cea mai proastă jurnalistică este aceea de partid. Pretutindeni în lume, nu doar la noi. Ea are prejudecăţi şi apriorisme, explicabile desigur, dar care o fac neinteresantă şi previzibilă. Bineînţeles că ea este necesară. Cu siguranţă că, adesea, este foarte inteligentă dar, prin asta, nu e mai puţin neinteresantă şi lipsită de atractivitate. În ce mă priveşte, prefer să iau contact cu câmpul politic prin intermediul teoriilor la care aderă partidele, al programelor acestora şi, mai ales, al faptelor politice propriu-zise. Cât priveşte comentariile, le prefer pe cele ale jurnaliştilor nu doar inteligenţi, ci şi nepartizani. Când spun nepartizan nu înţeleg că ziaristul n-ar trebui să aibă opinii sau că i-ar fi interzis să adere la anumite valori, ci numai că-i este interzis să privească lucrurile dintr-un singur unghi de vedere, care e totdeauna partizan. Acesta, partizan fiind, e şi parţial, iar întregul nu e doar altceva decât suma părţilor, dar e ceva infinit mai interesant, mai palpitant. A privi întregul înseamnă pentru comentator a privi jocul politic şi nu doar unul din elementele acestuia.

Havel n-a eşuat, dar sună ceasul retragerii

Cred că Stelian Tănase are dreptate – vremea noastră, a scriitorilor şi artiştilor angajaţi în politică, a

început să treacă. Nu pentru că Havel ar fi eşuat, cum crede Stelian, căci Havel nu a eşuat. Misiunea lui era să asigure tranziţia lină, fără convulsii majore, fără violenţe inutile şi fără riscul alunecării în trecut, de la comunism la democraţie. Havel şi-a încheiat misiunea şi a lăsat locul liber fiindcă nu era un politician şi, deci, nu iubea puterea. S-a întors acolo de unde a plecat – mai puţin puşcăria –, adică la masa lui de lucru şi la berăriile în care-i place să discute cu prietenii. Dar dacă lucrurile vor merge prost şi întoarcerea lui va fi necesară, se va întoarce. Pentru el şi pentru patria lui, sper că nu va fi nevoie. Aproape oricine poate fi preşedintele unei ţări, de altfel lumea e plină de preşedinţi, însă Havel este unic. Şi asta în ciuda porcăriilor pe care îşi permit să le debiteze pe seama sa un slugoi sau altul, un „căcănar" sau altul.

Vremea noastră trece nu pentru că Havel ar fi eşuat, ci pentru că a venit ceasul profesioniştilor, al acelora care iubesc politica în sine – nu ca o activitate compensatorie pentru neîmplinirile din alte domenii, pentru că politica trebuie evitată de neterminaţi. Ea nu e nici pentru cei care au funcţionat ca „înlocuitori", ca surogate menite să suplinească lipsa veritabililor oameni politici. Trebuie să recunoaştem că noi am intrat în politică nu din vocaţie, ci pentru a nu lăsa toate locurile libere foştilor activişti sau rataţilor resentimentari. Politica este însă o profesie ca oricare alta şi cere, prin urmare, pe lângă înclinaţii, şi o oarecare competenţă în domeniu, o anume profesionalizare. E nevoie deci de politicieni profesionişti şi e regretabil că apariţia lor e doar într-o fază incipientă. Cu cât vor apărea mai repede, cu atât mai bine pentru noi, cu atât mai bine pentru politica acestei ţări. Bineînţeles că o mulţime de artişti, de scriitori, de intelectuali vor rămâne în politică. Unii vor fi descoperit că aveau această vocaţie, alţii simt nevoia să schimbe domeniul deoarece se apropie rutina care ucide, în sfârşit, e posibil ca alţii să-şi fi epuizat resursele în domeniul de referinţă, să fi spus deja ceea ce

aveau de spus acolo. Este libertatea lor să opteze pentru politică şi e bine pentru noi toţi. E necesar însă să înţeleagă că fără specializare nu e posibil, că trebuie să renunţe la celelalte activităţi, că e poate necesară reconstrucţia întregii lor personalităţi. Dacă iubesc cu adevărat politica, vor înţelege aceste lucruri elementare şi vom ieşi în câştig cu o clasă politică de calitate, deci competentă, inteligentă şi onestă. Dacă nu, vom admira în continuare la televizor tot felul de „Dumitraşti", „marţieni", „vulpeşti" şi „văcari".

şi vom ajunge să ne scârbim de politică. Iar acest sentiment odată înrădăcinat ar fi, de fapt, chiar începutul sfârşitului. Nu există democraţie în absenţa politicii. Să nu uităm că România a mai trecut printr-o astfel de criză a „scârbei de politică" în anii '30 şi totul a culminat cu seria celor patru dictaturi încheiată în decembrie 1989. Sau, poate, încă neîncheiată, aflată doar într-o fază de „despoţie luminată", ca să citez un clasic marxist în viaţă. Într-adevăr, ***democratura*** nu este decât o treaptă posibilă către democraţie, iar o epocă post-totalitară poate foarte bine pregăti o altă dictatură. Sarcina politicienilor, a celor care iubesc puterea, dar o iubesc în limitele normalităţii, este aceea de a câştiga iubirea sau măcar respectul nostru. Cine nu se simte în stare, acela să stea deoparte – el nu iubeşte cu adevărat puterea ori iubirea lui este patologică, perversă, „din interes", într-un cuvânt impură. Cine are urechi de auzit, va auzi. Pe ceilalţi îi vom trage împreună de urechi – şi eu care scriu, şi dumneavoastră care aţi avut răbdarea să citiţi aceste lungi mărturisiri – ori de câte ori vor face porcării mai mari decât aşteptările noastre. Până la urmă, cunoaşteţi o plăcere mai mare decât aceea de a trage un politician prost sau necinstit de măgăreştile-i urechi? Până la urmă, nici puterea noastră, a „celor fără de putere", ca să mă întorc la Havel, nu e chiar neputincioasă. Avem la dispoziţie votul, ironia şi, la nevoie, nesupunerea civilă şi chiar revolta. Cum s-a mai văzut, nu există tiranie

care să reziste acestor arme – folosite succesiv sau cumulate. În fond, nu există neputincioşi, ci numai oameni care nu ştiu să-şi folosească puterea. Sau nu vor. Iar cine iubeşte tirania, liber este s-o suporte!

Douăsprezece note finale la „încercarea de spovedanie”.

În mărturisirea ***o prostie a lui Platon. Încercare de spovedanie*** au rămas câteva „goluri”, câteva lucruri care n-au putut fi dezvoltate, pentru că ar fi afectat coerenţa textului. În alte privinţe, am putut constata că n-am reuşit să respect întotdeauna condiţia esenţială a oricărei mărturisiri – adică nu am mers întotdeauna ***până la capăt.*** Voi încerca să completez aceste lacune în cele douăsprezece „note finale”, pe care le privesc drept parte integrantă la textul de origine. Procedura e simplă: este extras fragmentul ce ar fi trebuit dezvoltat, după care urmează necesara completare ori necesarul comentariu îmbogăţitor.

1. „... funcţia intelectualului este să spună ***nu*** oricărui abuz, oricărei aberaţii politice sau de altă natură, să se împotrivească mortificării gândului şi obstacolelor puse libertăţii”. Este limpede, sper, că nu confund pe intelectual cu deţinătorul unei diplome de studii superioare. Studiile n-au nicio legătură cu intelectualitatea, care relevă doar capacitatea insului de a pune întrebări, de a pune sub semnul întrebării, de a se îndoi şi de a-şi exprima îndoiala şi opoziţia. Nu va trebui deci să confundăm intelectualul nici cu ***tehnocratul,*** care-şi transformă capitalul de competenţă în putere, nici cu ***intelocratul,*** care câştigă putere prin valorificarea prestigiului. Eu sunt un intelectual întrucât refuz să procedez la aceste metamorfoze ale capitalului său, mai degrabă, pentru că sunt incapabil – ne-în-stare – să fac acest lucru.

2. „Mai comic mi s-a părut faptul că respectiva «prostie» a lui Platon e rostită, adesea, cu emfază

culturală, de oamenii politici ce mi se păreau serioşi”. Aşa cum unii intelectuali practică amatorismul politic, există şi oameni politici cărora li se pare ***de bon ton*** să-şi asume o aură intelectuală, o „platoşă” culturală. E aceeaşi stranie amestecare a domeniilor. Bineînţeles că nu doresc nişte oameni politici inculţi sau imbecili, bineînţeles că sunt preferabili politicienii instruiţi şi inteligenţi, dar despre altceva este vorba. Ei n-ar trebui să uite că nu ne interesează cultura lor – de altfel, uneori, atât de diletantă –, ci numai eficienţa lor politică şi buna-credinţă. Amuzant e să vezi că politicienii noştri, cu cât sunt mai inculţi, cu atât mai mult fac caz de cultură. Această maimuţăreală culturală a şi făcut ca o şedinţă a Parlamentului nostru să fie relatată, într-un important cotidian, sub extraordinarul titlu „Parlamentul – între Erasm şi marasm”.

3. „Ca la orice ***om de aparat,*** care s-a visat decenii în şir în postura ***Şefului Suprem,*** pe post de ***Big Brother”***. În general, sistemele totalitare promovează tipul liderului ca părinte: „Tatăl patriei”, „Tătucul popoarelor” etc. în sistemul comunist, acest lucru a fost pus cel mai pregnant în evidenţă. De aceea, în raport cu ***liderul suprem,*** ceilalţi membri ai aparatului dezvoltau un ***complex oedipian,*** ei visau „uciderea Tatălui” şi propria substituire în respectiva poziţie. Deosebit de alţi lideri comunişti, Ion Iliescu a practicat nu doar „uciderea simbolică” a Tatălui, ci chiar pe cea reală. De aceea, întreg comportamentul său de după „asasinarea Tătucului” – şi de înainte, de altfel – este psihanalizabil. De altfel, Domnia Sa dezvoltă şi comportamentul invers. Pe Petre Roman, care l-a „trădat”, îl urăşte ca pe propriul fiu neascultător, iar în raport cu segmentul populaţiei care îl contestă dezvoltă un comportament de „tip Lăpuşneanu” în versiunea lui Negruzzi: „Dacă voi nu mă vreţi, eu vă vreau pe voi, şi mă voi întoarce au cu voia, au fără voia voastră”. Interesul popoarelor este să aibă conducători normali, nu victime ale celor mai felurite complexe!

4. „Cu onestitate, a trebuit să-mi răspund că am dat suficiente probe de curaj...” Aşa cum sună fraza, lucrurile par foarte simple – ele sunt însă infinit mai complexe. Nu din curaj am acţionat – sau nu în primul rând din curaj. Motorul acţiunii mele a fost, mai ales, ruşinea. îmi era ruşine de mine însumi, de prietenii mei care deja reacţionaseră, de cei apropiaţi, de cititorii care aveau încredere în mine şi care-mi epuizaseră rapid tirajele – mediocre, e adevărat – la primele două cărţi. În al doilea rând, am reacţionat şi din frică, poate o frică specială, aceea de a nu-mi pierde minţile dacă nu rup deschis cercul minciunii. Sănătatea mintală mi s-a părut mai importantă decât viaţa. Poate şi adevărul, libertatea şi celelalte valori „pozitive” mi s-au părut mai importante decât viaţa. Curajul nu e, deci, chiar cea mai uşor descifrabilă trăsătură a unui om – între componentele sale, poţi găsi chiar însuşirea inversă, frica. Mai rămâne să răspund la întrebarea dacă mă simt vinovat. Da, mă simt vinovat de tot ceea ce s-a întâmplat atroce în România din momentul în care am devenit major şi până în momentul în care am reacţionat – „curajul” târziu nu spală vinovăţia de mai înainte. Nu am minţit şi nu am făcut „porcării”, dar mă simt vinovat pentru ceea ce „am tăcut”. Alţii au fost mult mai vinovaţi? E foarte adevărat, dar vinovăţia lor mai mare nu o desfiinţează pe a mea. Cred că, în primul rând, pe toţi ar trebui să ne intereseze propria vinovăţie. După aceea abia avem dreptul să-i judecăm pe alţii. Dacă avem dreptul să-i judecăm, dacă această judecată n-ar trebui să rămână pe seama legii, a lui Dumnezeu şi a puţinilor sfinţi cu care ne putem mândri.

5. „Ştiu foarte bine că am o anumită autoritate morală şi profesională, precum şi o oarecare credibilitate publică (...) dar, cel puţin deocamdată, nu doresc să transform acest capital de autoritate în putere”. Ca să fiu sincer ***până la capăt,*** mă şi întreb dacă această autoritate nu se bazează pe o neînţelegere, dacă nu cumva unii

oameni văd în mine mai mult decât există. Nu e niciun masochism aici, e chiar propria mea curiozitate. Nu e exclus ca, luat la „bani mărunţi”, să descopăr că nu valorez mare lucru. Cel puţin în unele privinţe. Poate, în general, prestigiul oamenilor şi autoritatea lor se fundamentează pe asemenea ***malente***ndu-uri „creatoare de personalitate”. De altfel, în ordine mai generală, în societăţile primitive politic, cum sunt cele ce încearcă să iasă din comunism, nimic nu e mai uşor decât să transformi o autoritate sau o competenţă – o notorietate – în capital politic. De aceea, de pildă, Parlamentul nostru atât de hâtru e îmbibat de sportivi sau foşti sportivi, de scriitori de mâna a şaptea şi universitari de-a cincisprezecea mână, de regizori de film şi regizori „din decembrie”, de foşti activişti comunişti etc., în schimb nu întâlneşti decât câţiva oameni politici în sensul adevărat al cuvântului. Ar mai trebui observat că în alte ţări post-comuniste, cele în care societatea civilă n-a dispărut complet în timpul comunismului, numărul politicienilor profesionalizaţi este infinit mai mare. Acolo legile sunt mai bune şi se votează mai repede, se aplică mai corect, iar viaţa politică în general e mai puţin „extrasă” din Caragiale.

6. „Din păcate, oamenii nu au înţeles că, pentru democraţie, nu atât persoanele sunt importante, cât funcţionarea mecanismului democratic însuşi. Exagerez puţin – cei mai mulţi au început să înţeleagă”. Semnul că au început să înţeleagă este apariţia simţului critic chiar în raport cu conducătorii pe care îi iubesc şi îi respectă. În 1990, eram foarte neliniştit de absenţa acestuia, aveam senzaţia că se nasc noi „culte ale personalităţii” chiar în interiorul celor mai democratice organizaţii, manifestate inclusiv prin tendinţa de a lăsa întreaga muncă pe umerii acestor lideri. Şi aceasta e o formă de „cult al personalităţii”. Totul era excesiv de personalizat, ca urmare a faptului că viaţa publică – câtă era – din timpul comunismului era excesiv de personalizată şi nu se poate

trece uşor de la un model la altul. Mie nu-mi place să fiu criticat, e adevărat, dar când mi s-a întâmplat pentru prima dată acest lucru în public, în propria mea organizaţie, îmi venea să sar în sus de bucurie. Era semnul că se depăşeşte modelul personalizat în favoarea celui centrat pe funcţionarea mecanismului democratic. Sunt persoane ce pot simboliza democraţia, dar să nu ne facem iluzii – dacă mecanismul nu funcţionează, riscul tiraniei e aproape imposibil de evitat. În mic ca şi în mare.

7. „Societatea civilă în România este, din păcate, în stare embrionară. Se naşte societatea politică în absenţa celei civice”. În alte ţări foste comuniste, societatea civilă n-a dispărut complet sau s-a reinstituit înainte de căderea oficială a comunismului. La noi, acest lucru a trebuit să se facă aproape concomitent. Să ne amintim suspiciunea din 1990 faţă de partidele politice, tentativele studenţilor şi intelectualilor de a crea sau de a adera mai ales la organizaţii ne-politice. Chiar şi foarte inteligenţii intelectuali de la GDS au surprins pe Michnik prin ceea ce aveau de gând să facă. Trebuia, probabil, recuperat ceea ce nu se făcuse în timpul comunismului. Slavă Domnului, destul de repede, unii intelectuali au aderat la partide, a apărut Alianţa Civică şi foarte rapid partidul acesteia.

8. „Într-o lume normală, aş prefera desigur «turnul de fildeş» şi aş redacta pe loc o ***declaraţie de independenţă”.*** De altfel, de două ori cel puţin, în plină campanie electorală, am fost tentat să las dracului totul şi să scriu o ***declaraţie de independenţă.*** E adevărat că nu-mi place prostia – sau ceea ce mi se pare mie a fi prostie. Nu e mai puţin adevărat că e greu să faci politică cu oameni ce nu pot renunţa la funcţia lor de intelectuali, de persoane care spun ***nu,*** care îşi pun întrebări, care se îndoiesc. Din nefericire pentru politicieni, sunt o asemenea persoană. Cu calităţile şi defectele sale, cu certitudinile şi himerele sale, cu reperele sale etice şi cu slăbiciunile sale omeneşti. Uneori, „prea omeneşti”.

9. „Or, mie întotdeauna mi-a plăcut să vorbesc în propriul meu nume, indiferent de consecinţe. Chiar şi înainte de 22 decembrie”. Aşa e, dar, iarăşi, să nu exagerez. Alţii au vorbit înaintea mea şi mai bine decât mine. Unii, extraordinar de mulţi, chiar în timpul celui mai sângeros stalinism şi au intrat în închisori cu milioanele, au murit cu sutele de mii. Alţii – foarte puţini! – în timpul dictaturii „blânde” de după 1964. În sfârşit, alţii au murit şi au fost schilodiţi cu miile în decembrie 1989. „Curajul” meu a fost deci relativ şi foarte târziu. În fapt, o ruptură propriu-zisă cu sistemul, radicală, nu s-a produs decât în vara lui 1989, când am spus „un nu hotărât”. Până atunci, a fost mai mult un joc „de-a şorecele şi pisica”. Poate va fi însemnat ceva mai ales în sensul spălării bietei mele conştiinţe, dar nu e comparabil cu ceea ce au făcut alţii – de la Paul Goma la Doina Cornea, de la Dorin Tudoran şi Gabriel Andreescu la Dinescu sau Dan Petrescu, de la Gheorghe Ursu la cei care au murit în anonimat şi „neidentificaţi”. Ei au riscat şi mai mult şi mai devreme – unii – decât mine. Le sunt recunoscător inclusiv pentru exemplul pe care mi l-au dat.

10. „Or, în opinia mea, comentatorul trebuie să fie imparţial”. Nu am fost mereu imparţial ca să nu lezez „firava noastră opoziţie”, de altfel intens atacată de presa regimului şi de cea naţional-comunistă, şi ca să nu tulbur „fragila noastră democraţie”, pe care alţii nu se sfiesc s-o submineze. Acum, nu cred că această abţinere – ce n-a fost doar a mea – a făcut bine opoziţiei şi democraţiei. E uimitor să vezi ce uşor au învăţat unii din oamenii noştri politici politicianismul.

Chiar înainte de a învăţa politica! Şi nu mă refer numai la dl. Radu Câmpeanu.

11. „Şi asta în ciuda porcăriilor pe care îşi permit să le debiteze pe seama sa un slugoi sau altul, un «căcănar» sau altul”. E interesant de observat că atacurile împotriva foştilor opozanţi sau dizidenţi au fost în România cele mai

murdare şi cele mai rapide din tot Estul. Nu li se putea ierta celor câţiva care au avut curaj, care nu s-au murdărit sau au reuşit să se purifice în plină nebunie comunistă, tocmai acest curaj şi această puritate. Nici măcar martirii Revoluţiei n-au scăpat de tentativa dementă de murdărire. Bineînţeles că atacurile cele mai mizerabile au venit tocmai din partea celor mai pătaţi, mai murdari. Cu cât a mâncat un astfel de „căcănar” mai mult rahat, cu atât a simţit nevoia să-l împroaşte mai abitir asupra celorlalţi, a celor mai curaţi decât el.

12. „Iar cine iubeşte tirania, liber este s-o suporte!” Constatarea este valabilă şi pentru indivizi, şi pentru popoare. Nu poţi face pe cineva liber cu forţa, e dreptul fiecăruia – individ sau comunitate – să opteze. În acelaşi sens, e adevărat că popoarele îşi merită conducătorii pe care-i au. Dacă nu sunt impuşi, cu forţa, de o putere străină de ocupaţie. Deşi – şi atunci – e de întrebat dacă nu e mai demn să mori în picioare decât să trăieşti în genunchi. Prin urmare, l-am binemeritat pe Ceauşescu, cum merităm actualul Parlament şi pe preşedintele din Olteniţa. Când vom merita altceva, vom avea cu totul altceva. Acum nu mai avem scuza unei forţe străine de ocupaţie care să ne impună forma de guvernământ, regimul politic sau conducătorii, cum s-a întâmplat după cel de-al doilea război mondial. Acum suntem mai degrabă într-o situaţie foarte asemănătoare cu cea de după primul război. Numai dacă am avea puterea, curajul, înţelepciunea şi norocul de atunci.

Post-scriptum din 1997

Este puţin amuzant să analizez cât anume m-am înşelat în analizele şi pronosticurile mele din primăvara-vara anului 1992. Este limpede că nu m-am înşelat fundamental în judecata mea asupra aserţiunii divinului Platon. În fond, majoritatea partidelor au fost nevoite, între cele două rânduri de campanie electorală, să se profesionalizeze, să-şi pregătească programe mai

riguroase, strategii mai competente şi cadre politice şi tehnice capabile să pună în aplicare respectivele programe şi strategii. Chiar şi candidatul Convenţiei la prezidenţiale a făcut progrese notabile în această privinţă, devenind în 1996 un favorit din eternul candidat ce părea încă în campania din 1992. De altfel, în cele din urmă, Domnia Sa nu s-a sfiit să devină nu doar un politician, ci chiar membrul unui partid anume. Pe de altă parte, m-am înşelat enorm în ceea ce priveşte propriul meu destin – nu doar că am „ajuns” să fac politică de partid, dar am devenit şi un administrator ce are în grijă soarta unui întreg judeţ. Sigur, aş putea să spun că am ajuns în această poziţie împotriva intenţiilor mele dar, acceptând poziţia, am acceptat şi transformarea mea în politician. E adevărat – dar, în acelaşi timp, trebuie să recunosc că am făcut şi pasul spre profesionalizarea în domeniu, lăsând în afara cercului principal de preocupări pe cele propriu-zis intelectuale. E un sacrificiu? Se prea poate, dar este unul necesar. Şi – cum s-ar zice – consimţit. De ce am evoluat atât de împotriva intenţiilor mele din 1992? Răspunsul se află, în bună parte, în ciclul ***Intelectualii şi politica,*** ce urmează, în volumul de faţă, acestei secţiuni. Dacă răspunsul nu este întru totul satisfăcător, voi reveni ***la sfrşitul mandatului.*** Şi, ca intelectual orgolios şi nostalgic, chiar sper să existe, cândva, un asemenea sfârşit. Vreau să spun înainte de sfârşitul vieţii mele!

Intelectualii şi politica

Adam Michnik în ianuarie.

La începutul lui 1990, Adam Michnik a fost la Bucureşti, invitat de Grupul pentru Dialog Social. La întâlnirea cu membrii Grupului, relatată pe larg într-un număr din revista „22”, oaspetele şi-a întrebat gazdele ce au de gând să facă, pentru ce au înfiinţat asociaţia. I s-a răspuns că este vorba de „luminarea cetăţenilor”, de amenajarea spaţiului pentru dialog ş.a.m.d. Michnik a fost cel puţin stupefiat – a spus că aşa ceva ar fi trebuit să facă

pe vremea lui Ceauşescu, că în România a sosit vremea să se facă ***politică*** şi că nu poţi schimba nimic decât făcând politică. Mai mult, aflând că partidul cel mai puternic este Frontul Salvării Naţionale, i-a consiliat pe interlocutori să intre în acest partid dacă vor să schimbe rapid ceva. Michnik ştia ce spune. Făcuse politică mai bine de 20 de ani, la Universitate, în cadrul KOR-ului, apoi în calitate de consilier al „Solidarităţii". Din păcate, preopinenţii săi n-au înţeles nimic. În chiar zilele întâlnirii cu Michnik, majoritatea intelectualilor importanţi – unii foşti dizidenţi sau opozanţi – părăseau FSN-ul, în urma anunţului că acesta va participa la alegeri. Unii îl părăsiseră chiar înainte, alţii vor urma. Doar Caramitru şi Gabriel Andreescu au mai rămas în interior, mai mult ca să „supravegheze" ce se întâmplă decât ca să influenţeze ceva – ce-ar fi putut influenţa doi oameni într-o organizaţie în care foştii activişti şi oportuniştii fără scrupule rămăseseră singuri la conducere?

Ei bine, neînţelegerea de la respectiva întâlnire semnifică deosebirea dintre intelectualii precum

* „Contrapunct", decembrie 1994.

Michnik şi intelectualii noştri. Michnik, Kuron, Havel sau Jelev nu s-au sfiit să facă politică chiar în timpul comunismului. Ceea ce au făcut ei înaintea căderii oficiale a comunismului – de la KOR şi „Solidaritatea" până la „Carta 77" şi „EcoGlasnost" – a pregătit terenul pentru perioada de după căderea comunismului, a inseminat germenii societăţii civile şi pe cei ai societăţii politice. În ţările lor, inclusiv în Ungaria lui Arpad Gonez, pluralismul post-comunist nu s-a instalat pornind de la zero, n-a fost un fel de creaţie ***ex nihilo.*** La noi, în schimb, intelectualii au rezistat „prin cultură", cum s-a spus adesea admirativ sau ironic după decembrie 1989. Chiar şi cei care s-au opus sau au „dizidat" au făcut-o cu titlu individual. Nu a existat nici măcar o tentativă de organizare a unei rezistenţe structurate. Dacă exceptăm „cazul Goma" sau SLOMR-ul,

n-au existat niciun fel de proteste colective. Iar în cazul protestului lui Goma solidarizarea n-a venit dinspre breaslă, ci mai mult de la solicitanţii de paşapoarte pentru părăsirea ţării, iar SLOMR-ul, deşi o iniţiativă intelectuală, a avut o predominanţă muncitorească. Despre acel 1987 braşovean nici nu mai vorbesc, pentru că intelectualii n-au avut nicio treabă, cum n-au avut nici în 1977, când au explodat minerii. E chiar curios că singura acţiune „de grup” a aparţinut dinozaurilor stalinişti – mă refer la „scrisoarea celor şase”. Iar solidarizarea cu Dinescu a fost pur profesională, ca să spun aşa, în vreme ce sprijinirea acţiunii lui Dan Petrescu a sosit după aproape doi ani de singurătate, cam la „spartul târgului”.

Cum se explică această neasumare a politicului? Prin teamă? Nu cred că e o explicaţie suficientă. Din cauza forţei represiunii? Dar, în decembrie 1989, s-a văzut că represiunea era mult mai ineficace decât s-a crezut. Mai mult decât represiunea propriu-zisă a funcţionat ***fantasma represiunii*** şi cea a ***omnipotenţei regimului*** şi a aparatului său de autoprotecţie. Până la urmă, e limpede că represiunea a fost mai puternică în capul nostru decât în realitate. În fond, ce-au păţit cei care au „reacţionat”? Nu mare lucru, dar asta n-a funcţionat drept exemplu. Intelectualii noştri s-au dovedit mai comozi decât e acceptabil. Cu excepţia Albaniei, România este singura ţară din Europa de Est în care nu s-a structurat nicio mişcare de opoziţie nici măcar după ce vânturile glasnost-ului şi ale ***perestroikăi*** au început să bată de la Vladivostok până la Berlin.

Politica se învaţă greu

E interesant ce greu s-a ajuns la politică, chiar şi după decembrie 1989. În vreme ce Iliescu şi echipa sa gorbaciovistă încercau să ne obişnuiască cu ***glasnos***tul şi ***perestroika*** întârziate, în vreme ce partidele politice de opoziţie de-abia se reînfiinţau, intelectualii opuneau „grupuri pentru dialog social” şi „alternative democratice”.

Cea din urmă nici măcar n-a apucat să se mai nască, deşi s-au făcut o mulţime de liste. În vreme ce era limpede că FSN-ul este imbatabil la alegerile din mai 1990, cei mai străluciţi intelectuali ai noştri participau pe „liste independente” la aceleaşi alegeri. Liste perdante, desigur. De ce? Pentru că politica e „murdară”, pentru că a fi politician e o „ruşine” ş.a.m.d. În acest caz, mă întreb din nou – ce rost mai avea să participi la alegeri? Ce rost mai avea să accepţi să fii ministru al Culturii într-un guvern de politicieni?

S-a înţeles foarte greu că politica e murdară numai dacă o fac oameni murdari, că ea este ruşinoasă dacă faci porcării, că politica este aidoma oamenilor care fac politică. S-a înţeles greu şi treptat. De-abia în octombrie 1990 intelectualii, inclusiv cei de la GDS, au creat Alianţa Civică, speriaţi de scorul covârşitor obţinut de FSN pe cale să devină partid unic, aşa cum dorea dl. Brucan încă din iarna lui 1990, când vorbea de „facţiuni” şi „pluralism în cadrul Frontului”. Intelectualii încă nu aleseseră politica, dar măcar au ajuns să înţeleagă că, în absenţa societăţii civile, pluralismul politic şi democraţia n-au nicio şansă în România. De abia după încă aproape un an a apărut Partidul Alianţei Civice, creat de cei mai „politizaţi” dintre intelectualii membri ai Alianţei. Dacă în momentul de faţă, partidul nu mai este exclusiv intelectual, dacă a ajuns în ultimul sondaj să câştige circa 10% din electorat, e un merit al intelectualilor – au reuşit să creeze un limbaj accesibil şi celorlalţi şi, mai ales, au reuşit să înţeleagă că ***discursul critic*** e necesar, dar nu şi suficient. Discursul critic demonstrează competenţa în analiză, cel pozitiv demonstrează ceva mai mult – ***competenţa în guvernare.*** E un lucru pe care ar trebui să-l înveţe toate partidele din opoziţie dacă doresc ca, în sfârşit, ***rotaţia la guvern*** să aibă loc. În toate ţările din jur a avut loc rotaţia. Chiar şi a doua rotaţie, prin care stânga a revenit la putere în Ungaria şi Polonia. Asta nu este important. Odată cu

prima rotaţie devine vizibil că democraţia este posibilă şi pluralismul real. La noi, acest lucru nu s-a petrecut – şi el nu s-a petrecut şi datorită faptului că intelectualii au înţeles foarte greu că numai politica schimbă lucrurile într-o societate. Întârzierea în „trezirea intelectualilor" explică – nu exclusiv, desigur – întârzierile în evoluţia societăţii româneşti în întregul său. Poate şi invers, mi-a spus odată cineva. Nu cred. Ar fi cumva în spiritul determinismului marxist. Intelectualii chiar sunt „partea luminată" a naţiunii, cei care deţin capitalul conceptual şi comprehensiv al societăţii şi e limpede că s-ar fi putut „lumina" ei înşişi mai devreme! mai bine mai târziu decât niciodată? De acord, numai să nu fie deja prea târziu. Pentru că ***clasa neonomenklaturistă*** s-a consolidat deja la putere şi e pe cale să obţină ***monopolul economic*** cu sprijinul ***majorităţii politice.*** O oligarhie – mai mult sau mai puţin – „nouă" este pe cale să se formeze. Mai ales prin transferul ilegal al proprietăţii publice în zona privată. Că este deja bine consolidată s-a văzut cu ocazia „scandalului corupţiei" şi a tuturor scandalurilor legate de ilegalităţi economice. Toate acestea au scăpat nepedepsite, iar făptaşii au fost spălaţi cu „Ariel majoritar". Corupţie fără corupţi. Infractori fără pedepsiţi. Dacă această situaţie va continua – şi va continua dacă nu se petrece rotaţia la putere –, pericolul pentru România nu este nici comunismul, nici fascismul, ci un ***autoritarism de tip latino-american.*** Vom fi o republică bananieră fără banane, pentru că la noi clima nu încurajează plantaţiile de acest fel. Sau un fel de Mexic, unde partidul de guvernământ – „revoluţionar-instituţional" – se află la putere de peste 60 de ani, deşi formal există pluralism, alegeri libere, presă autonomă şi chiar o oarecare prosperitate economică. Iar S.U.A. permite acest lucru, pentru simplul motiv că piaţa liberă există, pluralismul teoretic la fel, iar stabilitatea este destul de bine garantată. Dacă acest lucru este permis în Mexic, de ce să

credem că în România n-ar fi posibil? Oricum, n-ar fi vorba de o întoarcere la ceauşism, ci de un autoritarism „civilizat”, de o „despoţie luminată”, cum visa dl. Iliescu încă din aprilie 1990! Un singur lucru aş dori să cer „colegilor mei intelectualii”, mai mult sau mai puţin apolitici, de bună-credinţă sau pelerini la Cotroceni – să aibă în vedere exemplul Mexicului atunci când îşi imaginează că democraţia se face singură, că ea este asigurată pentru că altfel „se supără Occidentul”. Nimic nu e sigur, iar Occidentul nu vrea şi nu poate să rezolve problemele noastre. Dacă nu ne ajutăm singuri, nimeni nu o să ne ajute. Dacă e stabilitate în România, chiar şi un regim de tipul celui actual e tolerabil. Încet, încet, va părea chiar onorabil. Iliescu deja s-a întâlnit cu Clinton – chiar dacă într-un hotel, deocamdată –, iar vizita în Anglia se cam apropie.

Şi îi mai rog un lucru pe colegii mei – să-şi imagineze, pentru că intelectualii au o mare putere de imaginare, cum va arăta România nu după 60 de ani, ci doar după 10 – 20 de guvernare a actualilor conducători, indiferent de câte ori îşi va mai schimba numele partidului ce se va afla formal la guvernare. Să-şi imagineze acest lucru şi apoi să răspundă dacă e posibil ***apolitismul*** în România, dacă intelectualii pot face abstracţie de politică. Să-şi pună această întrebare, pentru că exact despre aceasta este vorba. Restul nu sunt decât vorbe, mai mult sau mai puţin „potrivite”, mai mult sau mai puţin goale. Problema este ce garanţii au în ceea ce priveşte libertăţile intelectuale, în absenţa garanţiilor privind o societate democratică stabilă. Democratică stabilă, nu pur şi simplu stabilă.

Pentru că dictaturile şi regimurile autoritare sunt chiar foarte stabile. Iar regimurile autoritare „civilizate”, chiar mai stabile decât dictaturile cele mai sângeroase. Deci, despre asta este vorba când vorbim despre relaţia dintre intelectuali şi politică în regimurile post-comuniste. În societăţi „de tranziţie”. În ***democraturi.*** Pentru că

exact asta este România în momentul de faţă. Democraţia reală, deci occidentală, nu e decât o promisiune. Ademenitoare, ca orice promisiune. Însă nu o certitudine. Şi nu va fi o certitudine atât timp cât noi vom rămâne în „turnul de fildeş", aşteptând ca democraţia să crească singură ca un fel de copac, ori s-o facă ***politicienii profesionişti.*** Pentru că, în afara activiştilor comunişti, după cinci ani de pluralism politic, politicienii profesionişti au rămas încă o imensă raritate. Asta e situaţia – suntem nişte ***înlocuitori,*** dar până la apariţia profesioniştilor, în România, politica se va face „cu înlocuitori". Profesioniştii de la putere şi „înlocuitorii", „amatorii" din opoziţie. Cam asta e situaţia, dar nu avem ce face. Ba da. Ceva poate fi făcut – anume, profesionalizarea amatorilor. Cândva, voi încerca să vorbesc şi despre asta.

Nici eu nu sunt mai breaz

Din ce-am scris până acum, ar putea să rezulte că pornirea mea critică se îndreaptă numai către exterior, că m-aş considera, din acest punct de vedere, superior colegilor mei. Adevărul este că nici eu nu sunt mai breaz. Şi eu aveam aceeaşi proastă părere despre politică, şi eu eram bântuit de prejudecata că politica îl murdăreşte pe intelectual, şi eu înţelegeam prin politică exact ceea ce se spunea în vechiul regim că este politica. Şi eu credeam, deci, că politica este apanajul activiştilor mai mult sau mai puţin troglodiţi, mai mult sau mai puţin oportunişti, mai mult sau mai puţin imbecili. De puţină vreme, acesta e adevărul, ştiu că ceea ce se numea în vechiul regim politică era, în realitate, un fel de pedagogie prost înţeleasă, cuplată cu o formă perversă de administraţie. Când securiştii, în anchete, îmi reproşau că fac politică, eu săream ars – spuneam că eu nu-mi fac decât treaba de scriitor. Şi atunci când mă străduiam să înşel vigilenţa cenzurii, şi atunci când trimiteam revistele studenţeşti la „Europa liberă", şi atunci când recitam în public poeziile care nu reuşeau să apară, şi atunci când vorbeam mult mai

liber decât era permis. Nu aş fi acceptat cu niciun chip că, de fapt, fac politică. Asta le spuneam lor, desigur, dar asta şi credeam, nu era nicio dedublare. Desigur, tot aşa le-aş fi răspuns, ca să mă protejez şi dacă aş fi ştiut că fac politică, dar nu ştiam – despre asta este vorba. Prima dată când am fost conştient că fac un ***gest politic*** a fost spre sfârşitul verii lui 1989, când am semnat apelul lui Dan Petrescu împotriva realegerii lui Ceauşescu la Congresul al XIV-lea. Dar şi atunci consideram că reacţionez la faptul că sunt amestecat într-o problemă care nu mă priveşte. Nu eram membru de partid şi nu înţelegeam de ce se spune peste tot că întreaga ţară doreşte realegerea lui Ceauşescu. În opinia mea, era problema celor vreo trei-patru milioane de membri de partid, care n-aveau decât să-şi aleagă ce şef voiau. În primăvara aceluiaşi an, când am anunţat că nu mai public în România atâta vreme cât scriitorii mai importanţi decât mine n-au drept de semnătură, cu atât mai puţin am avut senzaţia unui act politic. Era vorba de o solidarizare de breaslă, pur profesională deci.

Din păcate, primul meu act politic conştient, chiar dacă nu până la capăt, nu m-a făcut mai înţelept. Nici măcar urmările gestului, nu dintre cele mai plăcute, nu m-au ajutat să înţeleg că nu poţi schimba nimic într-o societate decât prin politică. În primele zile de după 22 decembrie, o mulţime de oameni m-au abordat, propunându-mi să înfiinţăm un partid politic, de vreme ce pluralismul era acceptat de „noua putere”. După vreo trei zile, am dat o declaraţie în care ceream să nu mă mai deranjeze nimeni cu astfel de propuneri, pentru că nu vreau să fac niciun partid, nici măcar nu vreau să intru în vreun partid. În seara aceleiaşi zile, am fost sunat de Ion Caramitru şi Dan Hăulică pentru a fi cooptat în CFSN, prima conducere a ţării. La început am refuzat, citându-le şi declaraţia mea din „Opinia studenţească”. M-au convins numai afirmând „cu mâna pe inimă” că FSN nu este un partid, ci doar o structură provizorie de putere care va

conduce ţara până la primele „alegeri libere”. Ei s-au înşelat, dar nici eu n-am avut prea multă minte. După ce s-a anunţat că Frontul va participa la alegeri, mi-am dat demisia din funcţia de şef al departamentului „animaţie culturală – tineret” al Comisiei culturale conduse de Caramitru. Am făcut, deci, exact invers decât suna sfatul lui Michnik – măcar am scuza că nu ştiam acel sfat atunci. De fapt, un singur lucru mi se datorează din perioada acelei luni cât am luat parte la „conducerea ţării” – înfiinţarea postului de radio pentru tineri în locul fostului program II (sau III). În rest, toate proiectele au „căzut” la nivelul domnului Iliescu şi al celorlalţi. Cel mai rău îmi pare de Universitatea Central Europeană, care ar fi putut fi la Timişoara, nu la Praga şi Budapesta. Aşa ratează românii ocaziile, cum am reuşit să ratăm şi imaginea bună pe care o aveam ca naţiune, până la prima contra-manifestaţie organizată de FSN, eventual până la prima mineriadă. Dacă n-am făcut mare lucru „conducând ţara”, măcar mă pot mândri că am condus-o pe banii mei! Nu mi s-a făcut niciun decont vreme de o lună de zile, iar plecarea mea a fost precipitată. Iată – tot îmi este datoare patria cu ceva, cu vreo zece – cincisprezece mii de lei la nivelul anului 1990! între timp, alţii îşi puneau la cale averile viitoare, dar asta e treaba conştiinţei lor şi, eventual, a justiţiei, presupunând că la noi va exista vreodată această instituţie.

De-abia după alegerile din 1990 şi, mai ales, după mineriada cea dintâi, am început să mă trezesc. Am înţeles că trebuie făcut ceva dacă nu vreau să ne întoarcem de unde am plecat – de fapt, nici nu plecasem cu adevărat. îmi amintesc discuţiile pe care le-am avut cu Gabriel Andreescu, Smaranda Enache, Cristian Moraru, Dan Oprescu şi alţii, la Copenhaga, cu puţin înainte de prima mineriadă. îmi amintesc Societatea ***Agora*** de la Iaşi din timpul „micii pieţe a Universităţii”. îmi amintesc şi Piaţa Universităţii „cea mare”. Aşa s-a ajuns la Alianţa Civică. Şi

iarăşi, îmi amintesc cum, la Paris, am văzut numărul din „România Liberă” în care, pe prima pagină, era tipărită lista „membrilor fondatori”. Eram printre ei, şi eram foarte emoţionat. Monica Lovinescu şi Virgil Ierunca erau şi ei emoţionaţi că, în sfârşit, apăruse organizaţia despre a cărei necesitate vorbisem cu doar câteva zile mai înainte, despre care fusese vorba şi în interviul ce tocmai îl luasem. Când a apărut partidul, PAC-ul adică, am fost printre cei care au sprijinit ideea, dar care nu s-au înscris. Din nou, aceeaşi reticenţă faţă de politică. Ştiam, deja, că politica este absolut necesară, dar mai credeam că trebuie s-o facă „alţii”, mereu alţii. Înaintea alegerilor din 1992, pentru că o mulţime de oameni mă doreau candidat, am scris o întreagă epistolă în „22” şi în presa locală, în care, după ce vorbeam despre necesitatea politicii, despre necesitatea profesionalizării în domeniu, explicam de ce nu mi se potriveşte mie, de ce nu se potriveşte chiar artiştilor în general. Şi acum mă întreb dacă nu a fost o explicaţie laşă, ori măcar comodă. Şi acum mă întreb dacă am dreptul să mă pronunţ asupra calităţii proaste a parlamentarilor noştri, a celor mai mulţi dintre ei, odată ce-am preferat să rămân deoparte. Singura scuză ar putea fi campania electorală victorioasă, dar lungă şi obositoare, pentru Primăria din Iaşi. O campanie, cu adevărat, profesionistă. Cred că una din puţinele campanii profesioniste desfăşurate în România după decembrie 1989. Nu spun asta ca să mă laud neapărat, nici ca să mă scuz definitiv, ci numai dintr-un singur motiv – sunt mândru de campania aceea, e unul din puţinele lucruri de care sunt mândru din ceea ce am făcut ***în afara*** literaturii.

Am prins gustul politicii

Cred că de-abia acea campanie electorală mi-a trezit gustul politicii. A fost fascinant să fac un plan de campanie şi să-l respect în ciuda slabelor resurse logistice pe care le-am avut la îndemână. A fost fascinant să mi se confirme pronosticul făcut cu trei zile înainte de cel de-al treilea tur

– „candidatul nostru va lua 60% din voturi, prezenţa la vot fiind de circa 60% din electorat”. Aşa a fost, asta apăruse cu două zile înainte în ziare. La fel de fascinant a fost să văd că pot obţine sporirea prezenţei la vot de la un tur la altul, deşi logica electorală spune invers. În ***o prostie a lui Platon. Încercarea de spovedanie,*** articolul din „22” deja amintit, spuneam că nu mi se potriveşte politica pentru că nu iubesc puterea. Adevărul este că nici acum n-o prea iubesc, deşi nu poţi schimba nimic dacă nu ajungi la putere. De aceea am intrat în PAC. Nici acum nu-mi spune mare lucru gândul de a deveni parlamentar, prefect sau ministru. Poate că mi-ar plăcea să fiu, mai degrabă, diplomat, dacă ar trebui să „servesc patria” într-o funcţie publică. Şi acum cred că e mai important că sunt scriitor, profesor, cercetător şi chiar jurnalist. Totuşi, nu mai sunt atât de convins că politica nu mi se potriveşte. Mai ales prin comparaţie, desigur! Măcar încerc să mă profesionalizez, chiar dacă acum ştiu că oboseala din 1992 poate fi depăşită, poate căpăta cote nebănuite. Şi, totuşi, cred că n-aş mai renunţa la politică, cel puţin nu până când n-aş fi convins că democraţia este o chestiune sigură în România. Nu cred că aş mai putea trăi neliber, nu cred că aş mai suporta existenţa cenzurii, nu cred că aş mai rezista nopţilor în care te culci aşteptând să vină să „te ridice”. Chiar dacă, de fapt, nu „te ridică”. Nu cred că aş mai suporta toate acestea. De altfel, nu cred că un intelectual adevărat ar putea suporta iarăşi aceste lucruri. De aceea şi cred că, în momentul de faţă, politica este cea mai potrivită ocupaţie pentru intelectuali. Dacă ei sunt, într-adevăr, intelectuali, vor fi şi politicieni. Politicieni buni. Profesionişti chiar. Cu acoperire morală, pe deasupra. Cu anumite competenţe speciale în plus. Iar atunci când aceşti intelectuali vor deveni oameni politici, poate chiar bărbaţi politici, atunci ei vor păstra marele avantaj de a fi şi intelectuali. Nu există altă soluţie pentru crearea unei ***clase politice*** competente şi morale în România. Pentru

că eu sunt un om oarecum demodat – mai cred încă, da, mai cred că politica şi morala sunt intim legate, că politica în absenţa moralei este o rătăcire. Pentru că nu uit că termenul însuşi ***politică*** provine din ***polis,*** care înseamnă cetate, aşa cum cuvântul ***civic*** şi cele legate de el derivă de la latinescul ***civitas,*** tot cetate. La origini, politica şi conduita cetăţenească însemnau acelaşi lucru. De altfel, şi Aristotel definea omul drept „fiinţă politică". Cred că nu se înşela. Mai cred că este un fapt ce-ar trebui să fie reamintit tuturor „apoliticilor", mai mult sau mai puţin „activi". Cine crede că poţi măcar respira, în sensul biologic al cuvântului, fără să faci politică, acela este un prost. Şi e bine să rămână în prostia lui, dacă altfel nu se poate. Dar el nu are căderea să dea lecţii altora. Nu are dreptul să se pronunţe asupra lucrurilor care nu sunt strict personale. Din momentul în care a ieşit din sfera strictă a eului, el a început să facă politică. Şi atunci, trebuie să i se spună de la obraz acest lucru! Pentru că „proştii" sau „cei care o fac pe proştii" nu au nicio ruşine. Deci, politică oricum faci. Important este cum şi, mai ales, în ce direcţie!

O „clasă" politic instabilă.

Despre marxismul rezidual

Recent, am avut confirmarea că marile spirite se întâlnesc chiar atunci când te aştepţi mai puţin. Aproape în acelaşi timp, două personalităţi publice, în aparenţă atât de diferite în ceea ce priveşte biografia, preocupările dominante şi opiniile, au făcut afirmaţii ciudat de asemănătoare în legătură cu acelaşi subiect – doctrina sau mai degrabă orientarea ideologică a PAC-ului. Domnul Ion Cristoiu, un editorialist foarte interesant în două articole din trei, socoate că amintitul partid ***ar trebui*** să fie de stânga, eventual social-democrat, pentru că e un partid de intelectuali care, prin tradiţie, ar fi fost la noi de stânga. Pe de altă parte, domnul Dinu Patriciu, un universitar arhitect transformat după decembrie 1989 în politician, este chiar şi mai decis în afirmaţii – acest partid ***chiar este*** de

stânga. Argumentaţia este asemănătoare. Toate ar fi bune şi frumoase. În fond, nu e niciun motiv de incriminare în a fi de stânga. Nu este vorba de o „boală ruşinoasă”. În întreaga lume, o mulţime de oameni – intelectuali sau neintelectuali – sunt de stânga şi nimeni nu-i condamnă pentru atâta lucru. Mă refer, desigur, la stânga necomunistă, democratică. Ceea ce deranjează în afirmaţiile celor două personalităţi publice este, până la urmă, ***marxismul rezidual*** conţinut în respectivele afirmaţii. Numai în marxism „existenţa determină conştiinţa” şi apartenenţa de clasă este un fel de fatalitate în ceea ce priveşte convingerile şi opiniile. Şi încă este vorba despre cel

* „Contrapunct”, 1994.

mai dogmatic marxism. Pentru marxiştii ceva mai „luminaţi”, reformişti care vasăzică, există totuşi o oarecare libertate de mişcare a conştiinţei, iar apartenenţa de clasă nu funcţionează ca un mecanism implacabil. De la Lukács şi Gramsci şi până la neo şi freudo-marxiştii americani, s-au făcut eforturi notabile – chiar dacă eşuate în esenţa lor – de „umanizare” a marxismului. În mod ciudat, domnii Cristoiu şi Patriciu sunt – ca să spun aşa – mai catolici decât însuşi Papa Marx şi episcopii săi ulteriori. Pe cel dintâi, chiar îl înţeleg. Toţi anii lucraţi în presa comunistă trebuiau să lase nişte sechele. Şi încă e bine că acestea nu se manifestă mai des şi mai virulent. Mai curios e cazul domnului Patriciu. În principiu, arhitectura nu avea mari legături cu marxismul. Orice puteam bănui despre domnul Dinu Patriciu. Dar că e purtătorul celui mai dogmatic marxism, cu siguranţă nu puteam bănui. Mai ales că, în general, e un liberal atât de hotărât încât îi pune pe gânduri până şi pe capitalişti. Pe cei veritabili…

Ce spune istoria?

De altfel, afirmaţiile discutate de mine aici conţin o mulţime de erori şi prejudecăţi ce pot fi spulberate până şi

de o foarte sumară privire istorică. Mai întâi, l-am putea întreba pe domnul Cristoiu dacă a făcut inventarul intelectualilor români ce merită acest nume şi a văzut câţi se situau la stânga şi câţi la dreapta. Erau, oare, ***junimiştii*** şi ceilalţi conservatori la stânga? Dar liberalii? Da, aceştia erau ***la stânga*** conservatorilor, dar nu erau nici ei ***de stânga.*** Paradoxul modernizării României este acela că şi „Albii" şi „Roşii" erau situaţi în ***dreapta*** eşichierului politic clasic. De stânga erau doar intelectualii ţărănişti din aripa Mihalache şi foarte puţinii social-democraţi veritabili. Şi asta cu câteva decenii mai târziu, după lupta dintre „Albi" şi „Roşii". În perioada dintre cele două războaie mondiale, problema a fost exact inversă decât o bănuiesc domnii Cristoiu şi Patriciu – o mulţime de intelectuali nici măcar nu s-au putut fixa ***la dreapta*** eşuând în ***extrema dreaptă.*** De la Nae Ionescu la Eliade şi Noica, este vorba de unii dintre cei mai însemnaţi. Alţii, mai ales lumpen-intelectualii şi declasaţii, au eşuat la ***extrema stângă.*** Şi aici, de la Pătrăşcanu la Şerbulescu şi Sahia, lista e destul de lungă. Mă întreb dacă, în ianuarie 1990, când s-a înscris în partidul liberal, domnul Patriciu s-a comportat ca un „declasat" – fie şi prin re-clasare! în fond, atunci, nu era decât un intelectual, arhitect şi universitar. Om de afaceri a devenit câteva luni mai târziu, dacă nu mă înşel. Conform logicii dumisale, ar fi trebuit, dacă voia să facă politică, să se înscrie în partidul domnului Cunoscu sau în Frontul lui Iliescu şi Roman. Acestea erau, atunci, partidele ce se revendicau de la stânga social-democrată.

În al doilea rând, eu nu cunosc nici măcar un singur partid, în sensul modern al termenului, care să fi apărut altfel decât ***prin iniţiativă intelectuală.*** Muncitorii şi ţăranii nu prea au făcut ei înşişi partide. Iar burghezii erau şi ei, în felul lor, nişte intelectuali – doctrinarii partidelor burgheze, cu siguranţă. De la Adam Smith şi până la Fr. Hayek, toate doctrinele capitaliste şi neo-capitaliste –

acum, post-capitaliste! – au fost elaborate de intelectuali. Burghezii au avut ceva mai bun de făcut – capitalul fără de care toate aceste doctrine ar fi rămas frumoase „fiinţe de hârtie". Chiar şi partidele bolşevice – în măsura în care pot fi numite partide, pentru că ele înlocuiesc „partea" cu „totul" – au fost iniţiate tot de intelectuali. Nici Lenin, nici Troţki, nici Rosa Luxemburg nu s-au distins în muncile manuale. Până şi Stalin a trecut pe la seminarul din Tiflis. Ceea ce nu i-a împiedicat pe sus-amintiţii să creeze şi să conducă „detaşamentele de avangardă ale clasei muncitoare" în drumul acesteia spre paradisul comunist. La extrema cealaltă, iarăşi, ne place ori nu ne place, doctrinarii şi iniţiatorii, de la Chamberlain la Rosenberg, au fost tot intelectuali. Până şi Hitler se considera un fel de pictor, iar Zelea Codreanu a făcut studii juridice. Tot intelectualii, săracii, au dus greul şi pe terenul dreptei extreme!

În această privinţă, deci, în ciuda a ceea ce cred domnii Cristoiu şi Patriciu, PAC-ul se află în situaţia oricărui alt partid. A apărut dintr-o iniţiativă intelectuală şi este condus de intelectuali. Numai că, între timp, a acumulat o scurtă istorie care înseamnă, între altele, şi diversificarea structurii sale socio-profesionale.

Un partid cu câteva zeci de primari aleşi în mediul rural nu mai este unul „de intelectuali" pur şi simplu. Primarii respectivi nu puteau fi aleşi doar de profesorii, medicii şi preoţii din respectivele sate. Iar când acele sate sunt, în marea lor majoritate, situate în zona de munte, care n-a putut fi niciodată „cooperativizată", merită să te întrebi de ce au fost aleşi respectivii primari. Ţăranii din zonele montane, singurii care au păstrat spiritul de iniţiativă de tip capitalist, sunt ultimii ce-ar putea fi bănuiţi de simpatii stângiste!

Şi mai este un lucru. Un sondaj IMAS din toamna anului trecut indică faptul remarcabil că aproape 20% din electoratul PAC provine din mediul întreprinzătorilor

privaţi. E vorba, deci, de o cincime din scorul global de 10% al partidului „intelectualilor”. În schimb, PL 93, care se declară partid al oamenilor de afaceri, are circa 10% din propriul electorat provenit din acest mediu. Iar acest electorat propriu, după acelaşi sondaj, reprezintă circa 4% din electoratul global! Oricine poate să facă orice comparaţii crede de cuviinţă. Chiar şi domnul Dinu Patriciu!

De altfel, într-un interviu publicat ulterior în cotidianul „Monitorul” din Iaşi, domnia sa recidivează cu acuzaţiile privind caracterul de ***stânga*** al partidului ce pare să-l deranjeze cel mai mult din întregul nostru eşichier politic. Chiar dacă, între timp, a devenit un partid dublu aliat – în CDR şi în Alianţa Civic-Liberală! De data aceasta, de vină ar fi doctrina neo-liberală pe care PAC o promovează. Cred că este prima oară în istorie când liberalii, de orice nuanţă, devin un fel de social-democraţi! Bineînţeles că neoliberalismul este la ***stânga*** liberalismului clasic. Cum, de pildă, se situau liberalii români în comparaţie cu conservatorii în veacul trecut. Dar nu asta afirmă amuzantul lider liberal. În opinia sa, neoliberalismul ar fi o orientare de stânga! Trebuie să constat cu amuzament că domnul Patriciu, ca liberal ce se declară, stă destul de prost cu istoria liberalismului românesc, care a fost, întotdeauna, un ***neoliberalism.*** Să-i mai amintesc cartea lui Zeletin? Să mă refer, oare, la elaborările teoretice şi istorice ale lui Mihail Manoilescu dinaintea virării acestuia către extrema dreaptă? Sau, poate, la cele spuse de Lovinescu în ***Istoria civilizaţiei române moderne***? Nu cred că are rost. Ori domnul Patriciu nu a citit aceste cărţi şi, atunci, aş dialoga cu un om în necunoştinţă de cauză. Ori le-a citit, dar nu ţine seama de ele şi, atunci, dialogul este imposibil. Nu poţi dialoga cu cineva de evidentă rea-credinţă.

Este apolitismul posibil acum?

În primul episod al acestor notaţii despre relaţiile

intelectualilor cu politica, am afirmat că, în momentul de faţă, politica este ocupaţia cea mai indicată pentru intelectuali. Am enunţat acolo şi motivele. Am fost, poate, un pic excesiv. S-ar putea înţelege că retrag intelectualilor orice drept la apolitism. Nu e adevărat. Aş avea chiar o oarecare admiraţie pentru un intelectual care, în tulburarea actuală, în această tranziţie confuză şi chinuită, ar avea puterea de a rămâne într-o perfectă netulburare faţă de politic. Aş privi ca înspre o nouă minune a lumii un intelectual zidit într-un perfect ***turn de fildeş.*** Din păcate, nu despre asta este vorba în cazul „apoliticilor" noştri. Pentru ei, a fi apolitic înseamnă a nu fi împreună cu intelectualii independenţi sau opozanţi, înseamnă a sprijini, mai mult sau mai puţin discret, puterea. Iar puterea, nu-i aşa? nu poate fi niciodată apolitică. E imoral, în cele din urmă, să faci declaraţii apolitice în vreme ce-i stigmatizezi pe colegii angajaţi politic pe faţă şi, în acelaşi timp, îţi rozi pingelele pe treptele Palatului Cotroceni. E imoral să te declari apolitic în vreme ce lauzi incursiunea minerilor în Bucureşti şi negi distrugerile şi chiar crimele pe care aceştia le-au comis. E imoral să te declari apolitic atunci când ocupi funcţia de ministru al culturii într-un guvern efectiv politic, ba chiar într-un guvern care n-a ezitat să facă loc în rândurile sale unor partide extremiste şi xenofobe. Faptul că laşi subordonaţii să facă abuzurile cele mai strigătoare la cer, prefăcându-te că nu ştii ce se întâmplă în ministerul pe care-l conduci, nu te poate absolvi de vină, nici nu te transformă peste noapte în „apolitic". Tot „tovarăş de drum" rămâi, tot colaboraţionist cu forţele cele mai retrograde din societatea românească. Oricâte funcţii onorifice ţi-ar acorda puterea, oricât de „inefabile" ar putea acestea să pară. Prin urmare, ***apolitismul*** nu mi se pare neapărat ceva condamnabil în societatea românească de astăzi. Din păcate, el pare imposibil. S-ar putea ca apolitismul să fie o conduită posibilă numai în societăţile normale, adică dezvoltate şi

stabile. S-ar putea să existe o „nepotrivire de caracter” între apolitism şi societăţile aflate în tranziţia spre normalitate. Să fie limpede – nu mă deranjează faptul că respectivii „apolitici” sprijină puterea. E dreptul fiecăruia să opteze în funcţie de propria conştiinţă şi de propriile interese. E deranjant însă faptul că respectivii nu-şi recunosc ***parti-pris-ul*** ideologic şi politic, sulemenindu-l în apolitism. În asta constă imoralitatea lor, ce nu va fi uitată niciodată. Că, de fapt, au ales greşit e un lucru de înţeles. Intelectualul are şi dreptul la eroare. Condamnabil e faptul că nu-şi recunosc alegerea. Ceea ce poate însemna şi faptul că ei ***ştiu că au ales greşit.*** Or, asta nu mai poate fi definit în termeni legaţi de eroare, ci de ***vinovăţie.*** Iar a nu-ţi recunoaşte vinovăţia nu înseamnă că aceasta nu mai există. Dacă nu vrei să ştii că ai cancer, asta nu înseamnă că nu vei muri de cancer!

Întoarcerea fantomelor trecutului.

De ce trebuie să facă intelectualii politică?

În episodul trecut am avut o dispoziţie mai îngăduitoare decât de obicei şi am acceptat apolitismul – cel real, nu cel care maschează orientarea spre puterea în funcţie – drept o conduită posibilă, chiar şi stimabilă pentru un intelectual. Între timp, au apărut câteva „fenomene” – altfel nu pot să le numesc – care mă îndeamnă la o mai mare intransigenţă în această privinţă. Despre ce este vorba? Despre cazurile Patapievici şi Ungureanu, adică despre întoarcerea fantomelor trecutului, despre revenirea ***poliţiei politice.*** Două cazuri, de altfel, foarte diferite, care dovedesc însă acelaşi lucru – că procedeele pe care le credeam de domeniul tristului trecut pot fi reactivate oricând. Că Securitatea, chiar dacă nu se simte la fel de intangibilă ca în trecut, a început să nu-şi mai facă niciun fel de scrupule, să creadă din nou că-şi poate permite să intimideze pe cei cu opinii non-conformiste sau, fapt şi mai îngrijorător, că are anumite competenţe în domeniul culturii şi creaţiei intelectuale.

Dacă nu ar crede aşa, cum s-ar putea explica altfel modul său de operare – să-i zicem ***modus operandi,*** pentru că, încălcându-se întreaga legislaţie în vigoare începând cu ***Constituţia*** şi sfârşind cu ***Legea siguranţei naţionale,*** este vorba de ***activităţi infracţionale*** – din cele două situaţii amintite la început? în cazul domnului Patapievici, lucrurile sunt foarte clare. Domnia sa are anumite opinii privind evoluţia României post-decembriste, opinii care

* „Contrapunct”, 1994.

nu sunt deloc pe placul puterii – de la Cotroceni şi până la Palatul Victoria. Însă ***Constituţia*** îi permite să aibă orice fel de opinii, acestea nefiind un delict. De altfel, nicăieri în lumea civilizată opiniile nu sunt delicte. Că nu suntem încă în această lume, am putut-o afla datorită imbecilei acţiuni – infracţionale, cum spuneam – a domnului căpitan Soare. În paranteză fie spus, Soare sună ca în bancul cu Ceauşescu, fiind un pseudonim foarte prost ales. În ce mă priveşte, mă îndoiesc însă că numitul Soare a acţionat de capul său. Un obscur ofiţer nu are o astfel de putere de iniţiativă în niciun serviciu secret din lume, prin urmare imbecilitatea trebuie căutată undeva mai sus, poate mult mai sus. De altfel, cazul Ungureanu dovedeşte clar că este vorba de o strategie ceva mai extinsă, în care pot fi cuprinse mai multe din serviciile secrete din România. Chiar şi ipoteza că ar fi vorba despre o luptă între diverse facţiuni nu înlătură caracterul odios şi ilegal al procedeelor. Şi, încă, Domnul Patapievici are nişte opinii – inclusiv politice – pe care şi le face publice. Ceea ce, desigur, nu înlătură caracterul abuziv al cercetărilor la care a fost supus, dat fiind că opiniile sunt libere, iar Domnul Patapievici n-a făcut altceva decât să şi le exprime liber. Domnia sa n-a pus nici bombe, nici nu s-a apucat să pregătească vreo lovitură de stat ori vreun atentat terorist.

Dar de ce ar trebui să facă intelectualii politică? Dacă nu din alte motive, atunci măcar din egoism, dintr-un calcul rece privind propriile lor interese. Munca

intelectuală este, de fapt, imposibilă în lipsa libertăţii. Deci, interesul ***de clasă*** al intelectualilor este tocmai prezervarea acestei libertăţi. Despre ce libertate va mai putea fi vorba în momentul în care ***poliţia politică*** va începe să controleze din nou exercitarea profesiunilor intelectuale? Când va reactiva reţelele de informatori pentru a afla nu doar opiniile, ci şi gândurile oamenilor? Când ***va face totul*** pentru reinstaurarea cenzurii şi limitarea drepturilor de exprimare? Când va putea interzice din nou dreptul la ***semnătură*** pentru o solidarizare profesională, cum s-a întâmplat cu cei şapte ce s-au solidarizat în primăvara lui 1989 cu Mircea Dinescu ş.a.m.d.? De aceea trebuie să facă intelectualii politică, ca să-şi poată apăra propriile interese şi libertăţi.

Dacă ei au şi motive mai înalte, altruiste, legate de viitorul comunităţii, cu atât mai bine. Cu atât mai bine ţării/ şi lor cu atât mai bine!

Securitatea face, iar, planul de cercetare!

Spuneam că Domnul Patapievici măcar are opinii politice pe care şi le exprimă liber. Într-un fel, într-un regim ca al nostru, care mai are ani lumină până la a deveni democratic, poate chiar se aştepta la anumite „neplăceri”. Însă celălalt caz este şi mai ciudat. Eu stau în Iaşi, dar nu cunosc opiniile politice ale Domnului Ungureanu. Domnia Sa este un cercetător ştiinţific, în istorie, aproape tipic. Sunt convins că opţiunile sale politice sunt strict democratice, dar nu le cunosc în amănunt, pentru că nu scrie în presă. Deci, în principiu, ***poliţia politică*** nu ar fi avut ce să-i reproşeze. Din punctul ei de vedere, vreau să spun. Chiar din acel punct al ei de vedere care este extrem de îngust – pentru că, deosebit de serviciile secrete normale, poliţia noastră politică a ajuns la concluzia că trebuie să sprijine un regim, un guvern, un preşedinte şi nu interesele majore ale ţării. Deci, cam aşa cum proceda şi vechea Securitate. Şi, din păcate, cu mult mai puţin profesionalism! Mă îndoiesc, de pildă, că

Securitatea de pe vremuri ar mai fi încercat să racoleze pe cineva după ce-ar fi primit un refuz destul de limpede şi chiar puţin brutal. Mă îndoiesc, iarăşi, că un ofiţer de pe vremuri şi-ar fi mărturisit atât de uşor propriile gânduri şi opinii cum a făcut-o maiorul SRI Chirilă. O să aflăm că nu era de la SRI, că nu-l chema Chirilă, şi că nu era maior. E în logica lucrurilor, dar asta scria pe legitimaţia arătată Domnului Ungureanu. Iar la telefonul dat acestuia, a răspuns SRI-ul atunci când au sunat jurnaliştii de la „Caţavencu" şi Tele 7 ABC. Aflu, astăzi, că între timp nu mai există nici respectivul număr de telefon şi nimeni de la SRI Iaşi n-a auzit de maiorul Chirilă! Asta e. Rămân întâlnirile, rămân declaraţiile, rămâne cel mai spectaculos fapt al respectivelor întâlniri. Despre ce este vorba? Păi, despre faptul că Securitatea s-a decis, în sfârşit, să-şi reia atribuţiile ştiinţifice. Trecând peste ameninţări, peste insinuări ş.a.m.d., există un lucru absolut senzaţional în relaţia episodică a Domnului istoric Ungureanu cu maiorul Chirilă. Cel din urmă i-a sugerat, nici mai mult nici mai puţin, istoricului tematica de cercetare, cea dezirabilă din punct de vedere chirilian vreau să spun. Deci, un istoric român, în anul de graţie şase de la Revoluţie, nu poate cerceta ceea ***ce*** vrea el, ceea ce i se pare lui important. Nu. Subiectele de cercetare sunt mai bine cunoscute de maiorii Chirilă decât de specialişti. Mai mult, subiectele odată alese nu pot fi cercetate ***cum*** crede de cuviinţă istoricul pentru că, îl avertizează autoritatea chiriliană, unele descoperiri ale istoricului ar putea – nu-i aşa? – „strica imaginea României"!?! Apare, aici, o întrebare foarte importantă. Dacă Securitatea – prin reprezentantul său chirilian măcar – ştie atât de bine ***ce*** anume şi ***cum*** trebuie să cerceteze specialiştii în istorie, de ce mai avem nevoie de istorici? Şi, în general, cum competenţa ***poliţiei politice*** nu se poate limita la istorie, de ce mai avem nevoie de sociologi, politologi, specialişti în marketing, fizicieni, matematicieni ş.a.m.d.? De ce ne-ar mai trebui

cercetare ştiinţifică? în primul rând, am putea face mari economii financiare dacă am renunţa să mai susţinem cercetarea ştiinţifică, lăsând această activitate pe seama celor antrenaţi în altfel de „cercetări”. În al doilea rând, am putea chiar câştiga ceva bani, exportând cercetătorii şi specialiştii români în alte ţări, desigur, mai înapoiate, în care mai funcţionează superstiţia diviziunii sociale a muncii. În mod ciudat, mai există şi asemenea ţări în care serviciile secrete se ocupă cu spionajul sau cu prinderea spionilor, iar istoricii se ocupă de istorie! E greu de crezut pentru o minte chirilină, dar există şi astfel de ţări. Desigur, acolo oamenii mai sunt încă, din păcate, normali, pentru că nu s-a chinuit nimeni să-i facă „multilateral dezvoltaţi”, un fel de copii ale personajelor renascentiste, cum a avut grijă fostul stăpân al Domnului Chirilă să se întâmple cu noi. Păi, nu aşa ne-am trezit cu agenţi secreţi experţi în istorie şi ingineri hidrotehnici specialişti în pervertirea conştiinţelor?

Dar de ce să facă intelectualii politică?

Iată că am ajuns la întrebarea de la care am plecat. De ce să facă? Pentru că, fără să ne dăm seama, am ajuns în ***stare de urgenţă***. În ciuda afirmaţiilor unor comentatori, mă îndoiesc profund că este vorba doar despre rivalitatea dintre serviciile secrete sau din interiorul unora dintre ele. Că aşa stau lucrurile, am o probă de o gravitate greu contestabilă. Postul de televiziune Tele 7 ABC a organizat o emisiune despre cele două cazuri. Domnul Ungureanu urma să relateze telefonic în direct întâmplarea nefericită prin care trecuse. A şi reuşit să înceapă acest lucru. Până în momentul în care i-a fost tăiată legătura telefonică cu postul de televiziune amintit. Sigur că e o imbecilitate greu de înţeles. Asta e concluzia de bun simţ care-ţi vine imediat în minte. De acord. Dar ce serviciu secret, care nu se simte sigur pe sine şi intangibil, şi-ar permite o asemenea imbecilitate? Dacă acest lucru s-a petrecut, înseamnă că „tehnicienii”

care au tăiat legătura telefonică se simţeau apăraţi, simţeau că au un fel de imunitate. În faţa legii. Iar, în momentul în care serviciile secrete încep să se creadă imune şi intangibile, e un semn de rău augur pentru comunitatea în care acestea funcţionează. Nicăieri în lumea civilizată acest lucru nu este posibil. Asta nu înseamnă că, acolo, serviciile secrete nu mai încalcă şi ele legile. Dar ştiu că nu sunt imune. Ştiu că, odată încălcarea legilor descoperită, vor cădea nişte capete. La toate nivelele – de jos şi până sus. Ei, bine, tocmai de asta trebuie să facă intelectualii politică, pentru ca încălcarea legii să nu mai fie posibilă în condiţii de imunitate. Cine are urechi de auzit, acela va auzi. Cine nu, poate să se antreneze de pe acum pentru Canalul ce va lega Oradea de Vladivostok sau pentru o viitoare Casă a Republicii!

P.S. Din gândirea ştiinţifică chirilică (extrase din declaraţiile Domnului Mihai Răzvan Ungureanu): „informatorii lor i-au pus în gardă asupra activităţii mele ştiinţifice”; „ceea ce studiez poate prejudicia România şi mi se cere ***să evit*** menţionarea unor «amănunte deranjante», ce ar putea servi intereselor altor state duşmane: relaţiile români-minoritari, evreii şi situaţia lor, pretenţiile ungurilor etc. în cazul în care ajung la rezultate explozive ***sunt obligat*** să nu public şi nici să nu fac ştiute acele detalii. Nu am căderea să judec «miturile» istorice; ar fi bine dacă aş urma o linie mai paşnică şi subiecte lipsite de periculozitate. În definitiv, şi ***alţii se pot preocupa de istoria minoritarilor în Moldova”.*** E limpede că îndrumătorul ştiinţific chirilic, aşa bine pregătit cum îşi imaginează că este, nu ştie nici măcar cunoscutul pasaj din Eminescu – al cărui patriotism nu cred că-l poate pune la îndoială – în care se spune că nimic nu devine bun, adevărat sau folositor prin simplul fapt că e naţional. Cu alte cuvinte, o minciună nu e de niciun folos nici în discursul public, nici în cel ştiinţific. Iar cât priveşte etnicitatea, ea nu este o valoare în sine, ci un dat. Şi eu de

colo! Aştept subtilităţi logice şi psihologice de la un securist bătrâior format în exersata tradiţie a naţional-comunismului ceauşist!

Vacile, intelectualii şi serviciile secrete* Ecouri, fabule şi amintiri din copilărie

Astrele din umbră şi sfârşitul alfabetului chirilic

în mod cu totul neaşteptat, un comunicat către presă al SRI Iaşi ne anunţă că maiorul chirilic, cel ce-şi propusese realfabetizarea cercetătorilor ştiinţifici din urbea ieşeană, a fost trecut în rezervă pe motiv de proceduri abuzive şi depăşirea atribuţiilor! Nimic de zis. SRI îşi sacrifică un om – de altfel, deconspirat – pentru a ne convinge că doreşte să acţioneze doar în legalitate. Am putea spune că am ajuns la nivelul Poloniei din 1982 – 3, când justiţia leşească i-a trimis în judecată pe asasinii Părintelui Popeluszko. De fapt, nu am ajuns încă la acel nivel, maiorul realfabetizator nu a fost trimis în nicio judecată. Să nu fim însă foarte pesimişti – mi se pare imposibil ca, în ţărişoara noastră, legalitatea şi spiritul de justiţie să se instaureze rapid şi cu brutalitate: ne-ar perturba complet habitudinile bine consolidate în jumătate de secol de abuz, ilegalitate şi dispreţ al cetăţeanului. Pe de altă parte, nici motive excesive de optimism nu avem – Chiril nu a fost însoţit în decăderea sa şi de Metodiu, vreau să spun căpitanul Soare. Mai mult, Guvernul, Justiţia, comisiile specializate ale Parlamentului dâmboviţean, într-un remarcabil efort reunit, nu reuşesc nici măcar să-i dea de urmă. Soarele a intrat în eclipsă totală, a tras la umbră, niciun serviciu secret cunoscut nu şi-l revendică. Mai rămâne să credem că, în afara acestor servicii secrete cunoscute, acţionează pe teritoriul României şi servicii

* „Contrapunct”, 1994.

necunoscute. Asta mă face să-mi imaginez că cele cunoscute nu-şi fac datoria ori sunt incapabile, odată ce nu pot da de urma unui agent atât de „luminos”, nu pot de-construi un serviciu rival şi, desigur, ilegal. Altceva însă

mă îngrijorează – unii şefi de servicii secrete din România încep să se considere concurenţi ai „Academiei Caţavencu”. Altfel nu-mi pot explica tentativa domnului Dumitru Iliescu, verişorul prezidenţial şi conducătorul SPP-ului, de a glumi în împrejurări atât de serioase. Şi, din păcate, glume proaste, astfel încât dl. Manolescu a avut dreptate să-i replice că se pot ocupa de calambururi doar cei care ştiu foarte bine limba română. Chiar asta e problema. Şi tocmai din acest motiv dl. Iliescu-verişorul nu va putea rivaliza niciodată cu „Academia Caţavencu” oricât ar exersa. Dacă n-ai simţul umorului şi dacă nu ştii la perfecţie limba, e mai bine să te ocupi de paza preşedintelui şi să laşi glumele pe seama celor mai generos înzestraţi de la natură decât tine! Oricum, societatea civilă şi cea politică din România au înregistrat o jumătate de victorie – a fost demis chirilicul personaj. Vom putea vorbi însă de oarece şanse în prezentarea democraţiei numai în momentul în care Soarele va ieşi din nori. Sau din eclipsa totală. Până atunci, va mai curge multă apă pe Dâmboviţa.

Vacile spun un nu hotărât comunismului

O amintire din copilărie. De fapt, o reconstituire, pentru că nu-mi amintesc totul în cele mai mici amănunte şi a trebuit să recurg şi la amintirile altora, ale părinţilor, de pildă. Bunicul, un bucovinean poreclit la maturitate „Burduşilă” – ***et pour cause!*** –, nu prea avea pământ în satul său de munte. A coborât în Moldova şi s-a angajat un fel de vechil pe o moşie ce se întindea pe amândouă malurile Prutului. Cum bunica, se pare, era foarte frumoasă, moşierului i s-au cam aprins călcâiele după ea, astfel încât bunicul a trebuit să tragă câteva focuri cu puşca pentru a-l răcori. Nu l-a nimerit. Poate era prea nervos. Dar a trebuit să fugă. A fugit destul de mult odată ce nu s-a oprit decât la o mină din California. Nici acolo nu s-a liniştit. Şi-a imaginat că treaba lui nu-i aceea de a scoate cărbune din mină, ci organizarea sindicală a

minerilor. A fost expulzat prima oară. S-a întors în ţară şi i-a făcut bunicii primul copil. Apoi, a plecat iarăşi în America, în Canada de data aceasta, undeva pe lângă Montreal. Iarăşi la mină. Iar cu sindicalizarea. Iar expulzat. I-a mai făcut bunicii un copil şi s-a reîntors în America. Asta s-a petrecut de vreo cinci-şase ori. Un singur lucru mă nedumereşte – n-ar fi fost mai bine s-o ia şi pe bunica acolo? Asta mi-ar fi conferit acum, oriunde m-aş fi aflat, marele avantaj de a fi urmaş de cetăţean american, deci eu însumi un astfel de cetăţean. M-aş fi simţit mai liniştit acum, când maiorii şi căpitanii de rit vechi se reactivează într-un ritm cu totul ameţitor. Dar asta e deja altă poveste. Cert este că, deşi navetist între România şi America, deşi mai mult sindicalist decât un tolomac de miner, bunicul a reuşit să adune o mică avere. Când s-a decis să rămână definitiv în ţară, şi-a cumpărat o turmuliţă de vaci elveţiene, din cele productive în acea vreme. A reuşit să le scape de rechiziţiile nemţilor şi de cele ale ruşilor ascunzându-le prin pădure, astfel că, după război, turma nu era diminuată, dimpotrivă, era chiar puţin sporită. Iată-l, deci, gospodar înstărit la casa lui când comuniştii au decis că e momentul „socializării agriculturii”. Primul lucru pe care l-a pierdut au fost chiar vacile. Nu s-a opus. Era deja bătrân şi, pe deasupra, puşcă nu mai avea de câţiva ani. S-au opus însă vacile. La mai puţin de o lună după confiscare – după intrarea în proprietatea colectivă, cum se spunea atunci – vacile au început să nu mai dea 14 – 15 litri de lapte pe zi, ci doar două-trei farfurii. Erau nişte vaci anticomuniste, după cum se vede. Nu s-au obişnuit deloc cu grajdurile colectiviste. Noii conducători ai satului au făcut şedinţe după şedinţe, dar n-au reuşit să convingă vacile să redevină productive. N-a reuşit nici inspectorul de partid de la raion, nici cel de la regiune. N-a reuşit nici măcar securistul care se ocupa de sat. Trebuie să spun – deh, ăsta e profesionalismul! – că cel din urmă s-a străduit cel mai mult. A propus chiar

mutarea fostelor vaci ale bunicului într-un grajd separat, ceea ce miroase a fracţionism şi mă mir că nu l-au dat afară din Securitate! Dar vacile – nimic şi nimic. Tot două-trei farfurii de lapte pe zi. Până la urmă, au fost sacrificate, astfel încât consătenii bunicului meu au mâncat vreo doi-trei ani carne pe săturate. S-ar zice că ele, vacile, au ales sinuciderea în locul sclaviei. Când eram copil, o întrebam pe bunica, bunicul s-a pierdut când eu eram foarte mic: bine, dar dacă nu voiau să dea lapte la CAP, de ce nu i-au dat bunicului vacile înapoi? Bunica râdea şi-i spunea tatălui meu: copilul ăsta are mai multă minte decât toţi comuniştii ăştia la un loc! De fapt, ne înşelam amândoi – şi eu, şi bunica. Logica sistemului era alta – mai bine să nu se producă nimic decât în afara proprietăţii colective, lucru pe care l-am înţeles mult mai târziu. Nu mă pot însă elibera de gândul că vacile bunicului au fost nişte vaci mult mai înţelepte decât oamenii, mult mai isteţe decât intelectualii ce colaborau la „instaurarea lumii noi”. Din păcate, ele au murit, ca şi oamenii, ca şi intelectualii care ştiau că o asemenea lume nouă nu este posibilă. Au murit în „gulagurile” lor – la Canal şi Sighet, oamenii; pe tăpşanul din spatele CAP-ului, vacile. A rămas „lumea nouă” din care nu reuşim nici astăzi să mai ieşim. De ce? Pentru că au murit oamenii, pentru că au fost omorâte vacile sfinte din Elveţia... Acum, încep să înţeleg de ce pentru indieni vacile sunt nişte animale sfinte!

fără noi, noi epigonii...

Nu am spus, totuşi, această poveste pentru că m-ar fi apucat reveriile paseiste. Nici ca să-mi laud bunicul cu vacile sale elveţiene cu tot. Am spus-o pentru că mi se pare plină de învăţăminte. Ca o fabulă. Ca un proverb dilatat. Am spus-o pentru noi, oamenii; pentru noi, intelectualii. Pentru că iar am ajuns la relaţia dintre intelectuali şi politică. Dintre intelectuali şi poliţia politică. Intelectualii sunt şi ei un fel de vaci, care produc un fel al lor de lapte. Există „o picătură de sânge intelectual”, cum spunea

poetul. Există şi picăturile de lapte intelectual. Problema este cât lapte vor intelectualii să producă. În ce condiţii vor ei să-l producă – în libertate ori în tiranie? Dacă, din cauza căpitanilor Soare şi a maiorilor Chirilă, libertatea se degradează, se diminuează, dispare, e limpede că noi, intelectualii, vom ajunge nişte vaci slabe şi sterpe. Laptele nostru, cât va mai fi, va fi şi un lapte stricat. Asta ne învaţă vacile bunicului meu – absoluta necesitate a prezervării libertăţii. Altfel, vom fi din nou închişi în grajdurile colectiviste, vom fi torturaţi sau, pur şi simplu, executaţi pe tăpşanele din spatele noului CAP care tinde să devină statul în regim iliescian. Asta vrem? Mă îndoiesc profund. Iar dacă nu vrem asta, nu avem decât o singură soluţie – să facem politică, să nu lăsăm politica doar pe seama celor care au făcut-o, singuri şi în deplină imunitate, vreme de o jumătate de secol. Să înţelegem, deci, ceea ce au înţeles până şi nişte biete vaci, aduse cândva din înverzita Elveţie pe meleagurile noastre atât de încercate. Nu trebuie să facem mare lucru – e suficient să înţelegem ceea ce până şi nişte vaci au înţeles! Exact despre asta este vorba atunci când spun că intelectualii sunt ***obligaţi,*** obiectiv obligaţi să facă politică. Mai mult decât oricare alt cetăţean care se poate limita la simpla participare la vot. Pentru că, deosebit de oricare altul, intelectualul nu poate exista, nu poate să rămână intelectual în absenţa libertăţii. Când cei mai mulţi dintre intelectuali vor înţelege acest fapt, acest minim fapt, atunci şansele prezervării libertăţii şi democraţiei, pentru toţi, vor fi considerabil sporite. În această privinţă, eu sunt optimist. Este imposibil să nu înţeleagă cei care i-au citit pe Kant, pe Stuart Mill sau pe Hayek ceea ce au înţeles, cu mintea lor puţină, până şi nişte vaci! Să dovedim, prin urmare, că intelectualii sunt mai inteligenţi decât vacile! E un lucru ce trebuie dovedit – nu e suficientă simpla lui afirmare. Propoziţia: „intelectualii sunt nişte fiinţe inteligente” nu este o axiomă, ci o afirmaţie ce are nevoie de probe.

P.S. I-am promis domnului Ioan Vieru, redactorul-şef al publicaţiei, că-i voi furniza, pentru ilustrarea paginii, ultimul buletin de identitate al bunicului, acela ce poartă stema regală, deşi e eliberat în 1948, şi în care este trecută porecla „Burduşilă”. N-am reuşit încă să-l găsesc în hârţoagele mele atât de amestecate. Mi-ar cădea bine o percheziţie astral-chiriliană – aş putea afla şi eu cam ce hârtii mai am prin casă! Oricum, atunci când voi fi găsit actul, voi reveni asupra vieţii bunicului Andrei „în Europa şi America”, cum îmi imaginam titlul unui roman ce voiam să i-l dedic cândva.

Ce pot aduce intelectualii?”

Să punem, deci, întrebarea!

În fond, este vremea să remarcăm că, ori de câte ori se pune problema participării intelectualilor la viaţa politică activă, se procedează, fie şi implicit, la o comparaţie – între intelectualii şi politicienii profesionişti. Cum la noi, din nefericire, prin politicieni profesionişti înţelegem în proporţie de 99, 99% foşti activişti ai partidului comunist, comparaţia se transferă în această direcţie. Să ne întrebăm, deci, mai întâi, ce au adus activiştii de partid în politica post-decembristă. Răspunsul la această întrebare nu este greu de formulat – ei au adus exact ceea ce au învăţat să facă în vechiul regim. Prin urmare, este vorba de transferarea unei experienţe învechite într-un domeniu care aparţine noului. În măsura în care noi chiar dorim ca lumea noastră să fie exact opusul lumii în care am trăit. E limpede că „experienţa” lor nu ne poate fi utilă, ci dimpotrivă aceasta chiar blochează procesul de schimbare. Nu poţi face o lume „nouă”, în fapt ***normală,*** cu oameni care au condus ***procesul de anormalizare*** a ţării. Cum poţi să faci capitalism cu oamenii care au funcţionat ca inamicii cei mai înverşunaţi ai capitalismului? Cum poţi să faci democraţie cu oameni a căror experienţă democratică se oprea la graniţa „centralismului democratic” de partid şi pentru care

democraţia, pură şi simplă, era o expresie a „decadenţei burgheze”? Politiceşte vorbind, un singur lucru ştiu comuniştii bine – cum se cucereşte puterea printr-o

* „Contrapunct”, mai 1995.

lovitură de stat şi cum se menţine aceasta prin violarea drepturilor şi libertăţilor cetăţeneşti. Nu contest posibilitatea teoretică a îndreptării individuale dar, din păcate, nu am sesizat transformarea acestei posibilităţi în realitate decât în cazul lui Ion Dincă. Acesta de altfel a şi trecut la ***Biblie,*** lăsând politica dracului, un drac pe care nu-l numesc, pentru că nu vreau să am de-a face cu legislaţia ***regimului Iliescu*** în domeniul libertăţii de opinie şi al libertăţii presei. Ceea ce este sigur – este chiar acest fapt: nu avem nimic de aşteptat, în bine, de la clasa ***nomenklaturistă*** dacă dorim o societate democratică şi prosperă. Obiectiv vorbind, ei nici nu pot şi nici nu vor o astfel de societate. De ce? Pentru că prestaţiile lor simili-democratice seamănă până la identitate cu conduita lupului ce se îmbracă într-o piele de oaie. Pentru că a venit vorba de oi – data trecută a fost vorba de vacile bunicului meu! –, deci pentru că a venit vorba de oi, să pomenim experimentul savanţilor englezi care dovedeşte că o apropiere prea mare de mioare conduce la încetinirea funcţionării gândirii, experiment din care „Academia Caţavencu” extrage interesante concluzii, interesante şi nu foarte optimiste! La fel de interesant este şi faptul că un politician agrarian numit Victor Surdu deplângea scăderea numărului de oi în România ultimilor ani. Dacă experimentul englezilor e valabil, mă tem că trebuie să împuţinăm şi mai mult numărul oilor din ţară şi să nu ne mai mândrim atât de mult cu ***Mioriţa*** în calitate de mit fondator!

Dacă ***activul nomenklaturist*** nu ne poate oferi nimic pentru crearea unei Românii democratice, rămâne să ne întrebăm ce poate oferi ceea ce-a reuşit să supravieţuiască din fosta clasă politică a ţării după

holocaustul comunist. Fără îndoială, aceşti oameni aduc un capital de demnitate şi moralitate ce nu poate fi pus la îndoială de nimeni, dacă este om de bună-credinţă. Ei sunt un fel de statui ale suferinţei demne a poporului român vreme de o jumătate de secol. Ei sunt însă, mai degrabă, nişte puternice repere morale decât nişte probe de eficacitate politică. E şi greu să găseşti eficacitate într-o confruntare inegală. Pe de o parte, nişte oameni care au suferit vreme de cincizeci de ani excluderea socială, închisorile, suferinţa fizică şi morală. Pe de alta, „dulăii" activişti, care au avut totul la dispoziţie, care au împins ţara în ruină cu sprijinul unei forţe de ocupaţie. Asta este situaţia. Pe deasupra, aceşti oameni admirabili au şi un defect – nostalgia pentru România interbelică, nostalgie care nu conduce nici ea la eficacitate politică. Pentru că n-ar trebui să uităm imperfecţiunile sistemului democratic interbelic, slăbiciunea sa, faptul că s-a prăbuşit în 1938 nu doar din motive externe, ci şi din altele care ţin de construcţia sa interioară. În plus, nu poţi sincroniza România de astăzi cu o imagine edulcorată a trecutului său. Singura sincronizare posibilă şi deziderabilă este cu Europa modernă de astăzi. Şi de abia aici intervine rolul intelectualilor.

Deci, ce pot oferi intelectualii?

Mai întâi, ceea ce oferă aceşti martiri ai naţiunii – ***moralitatea în politică***. În ce mă priveşte, nu cred că politica mare se poate face fără morală. Cel puţin aici, în Estul Europei. Modelele Havel şi chiar Wałęsa, care nu e un intelectual, dar care valorează cât mai multe legiuni de intelectuali cu diplomă, dovedesc strălucit acest lucru. Acesta este, de altfel, principalul mesaj ce poate fi preluat de la supravieţuitorii holocaustului roşu de către intelectualii ce s-au aruncat în jocul politic real. În al doilea rând, intelectualii sunt oameni care nu acceptă soluţii pe care să nu le supună procesului interogativ, ei nu se mulţumesc cu răspunsuri de-a gata, nu acceptă afirmaţii

fără probe, nu sunt robii prejudecăţilor. Prin urmare, ei aduc ceea ce a mai adus odată, în viaţa publică românească, „Junimea" – este vorba de ***spiritul critic.*** Când majoritatea instituţiilor ţării sunt încă un fel de forme fără fond, spiritul critic este la el acasă. Nu este vorba de respingerea formelor modernităţii politice, economice, instituţionale şi culturale, pentru că, în realitate, formele sunt cele care provoacă fondul, care-l obligă să le umple, pentru a nu rămâne nişte „forme goale". Dar, în absenţa spiritului critic, se întâmplă ceea ce chiar se întâmplă acum. În locul unor instituţii serioase, avem de-a face cu nişte improvizaţii, cu nişte zorzoane ataşate unor instituţii rămase ca şi neschimbate din vechiul regim ori cu nişte caraghioslâcuri care maimuţăresc instituţiile autentice din ţările cu continuitate democratică. Şi, după aceea, ne mai mirăm că procesul de integrare în structurile euro-atlantice merge greu şi nu i se întrezăreşte un sfârşit.

În al treilea rând, spre deosebire de ***clasa nomen-klaturistă,*** care este o clasă de „declasaţi", de oameni care şi-au pierdut şi originea socială, şi competenţele profesionale, în măsura în care au şi avut astfel de competenţe, intelectualii, de bine de rău, şi-au făcut meseria, au cel puţin o anumită competenţă profesională, sunt ***experţi*** într-un domeniu sau în altul. Acest fapt are două consecinţe majore. Pe de o parte, ei cunosc cel puţin un domeniu de activitate în care pot interveni competent pentru ca lucrurile să meargă bine, sunt deci nişte oameni „de meserie", cum se spune. Pe de altă parte, sunt mai multe şanse ca un om care ştie să facă bine un lucru să poată face măcar mulţumitor şi alt lucru – de pildă, politică. Oricum mult mai multe şanse decât un activist comunist care n-a făcut ceva efectiv. Pentru că nu era mare scofală să asculţi, cu tâmpă obedienţă, ordinele secretarului general, nici să biciuieşti colectivele de „oameni ai muncii" în vederea realizării unui plan care nu

putea fi dus niciodată la bun sfârşit. Or, cam asta făceau activiştii comunişti, în afara momentelor când erau ocupaţi cu propria chiverniseală ori cu aprovizionarea din magazinele speciale. Vor fi fost şi excepţii, nu resping această idee, dar mă tem că infinit mai puţine decât se iluzionează activiştii înşişi!

În sfârşit, eu cred că intelectualii mai pot aduce în politică şi un anume gen de pragmatism. Având simţ critic, ei sunt obişnuiţi să evalueze, iar evaluarea se face totdeauna prin comparaţie şi prin raportarea la o anumită scară de valori socotită absolută, fie prin comparaţia soluţiilor între ele. Cea din urmă este chiar mai utilă pentru că scara de valori riscă să fie, adesea, prea abstractă, prea îndepărtată de concretul în care trăim. Or, din comparaţie se poate trage concluzia cea mai bună, cea mai potrivită situaţiei analizate. Asta înseamnă pragmatism. Însă, deosebit de alte profesii este caracteristică intelectualilor şi puterea de imaginaţie. Ei pot imagina scenarii diferite pentru aceeaşi revoluţie, pot lucra cu imagini ale viitorului şi cu viitori posibili, sunt prin urmare capabili de creativitate. De aceea, spun că este vorba despre o formă specifică de ***pragmatism subîntins de imaginaţie,*** deci deschis, neîncorsetat în nişte cadre ce provoacă stagnarea. Iar spiritul critic poate cenzura nu doar elucubraţiile activiştilor, ci şi propriile porniri netemperate ale unei imaginaţii debordante.

În fapt, asta ar putea aduce intelectualii în politica românească de mâine – moralitate, spirit critic, competenţă profesională, pragmatism şi imaginaţie. Este puţin lucru? Mă tem că este chiar prea mult pentru o viaţă publică obişnuită cu improvizaţia, cu nerespectarea cuvântului dat, cu neonorarea promisiunilor, cu închistarea într-un trecut ce pare să se eternizeze, cu soluţiile aproximative, cu încălcarea competenţelor şi chiar cu pedepsirea lor ş.a.m.d. Dacă intelectualii vor înţelege, în sfârşit, ce pot ei aduce ţării sunt şanse ca România de

mâine să arate cu totul altfel decât această Românie nefericită de astăzi. Pe de altă parte, aş vrea să amintesc din nou ceea ce am mai spus de câteva ori pe parcursul acestei serii de articole – intelectualii ar trebui să se apropie de politica reală fie şi doar din considerente egoiste – ei nu-şi pot prezenta statutul de intelectuali decât într-o ţară democratică şi prosperă. Dacă ei vor să fie liberi, trebuie să trăiască într-o ţară liberă. Dacă vor să se bucure de prosperitate, trebuie să trăiască într-o ţară prosperă. Iar singurele ţări prospere, în modernitatea în care trăim de la Revoluţiile sfârşitului de secol al XVIII-lea, sunt cele capitaliste. Prin urmare, intelectualii nu pot fi decât aliaţii obiectivi ai forţelor sociale, politice şi economice care doresc o societate capitalistă modernă în România.

Restul sunt vorbe, numai bune de adormit propria neputinţă ori propria indecizie.

Ce este un intelectual?”

Creierul şi coloana în general, legăm condiţia intelectualului de capacităţile sale intelectuale, de inteligenţă. În fond, nici nu este foarte greşit, intelectualul e capabil să opereze cu conceptele, îşi exersează gândirea, poate ajunge la analize subtile şi rafinate. Nu este eronată o asemenea definiţie, dar este destul de restrictivă şi, până la urmă, circumscrie doar genul proxim, nu şi diferenţa specifică. Intelectualul este mai mult decât un simplu „operator”, mai mult decât un tehnocrat hiperspecializat ori un enciclopedist generos. La un moment dat, cred că se întâmpla spre sfârşitul studiilor mele universitare, o asemenea definiţie nu m-a mai satisfăcut. Întâmplarea a făcut ca să dau atunci peste textul în care Camus definea intelectualul ca fiind persoana capabilă să spună ***nu,*** deci să se opună, să respingă, să protesteze. Cred că am stat mai bine de cincisprezece ani sub fascinaţia acestei definiţii. Atât de mult m-a marcat încât nu e de mirare că am ajuns să fiu taxat de colegi, de prieteni, de diferiţii şefi,

de profesori ş.a.m.d. ca fiind un non-conformist, chiar un negativist. Într-adevăr, eram în stare să resping aproape totul, să contest – pentru început – chiar şi lucrurile cu care urma să cad de acord. Dar nici această definiţie nu m-a putut convinge definitiv. Are o mulţime de lipsuri. De pildă, acum, mi se pare un act de curaj mai mare să spui ***da*** politicii, nu s-o respingi cu „superioritate intelectuală”. Să respingi politica în bloc pentru că e „murdară”, „dubioasă” etc. mi se pare un act de supremă laşitate.

* „Contrapunct”, iunie 1995.

Pentru că, tot Camus o spunea, eşti dator să alegi. Iar a alege – în toate privinţele – este un act eminamente politic. Iar ce anume alegi, cum alegi şi cum te comporţi în legătură cu alegerea ta – ei, bine, toate acestea nu sunt simple probleme ce ţin de inteligenţă. Nu ţin nici de alternativă, ci de altceva, mi se pare, acum, ceva la fel de intim, definitoriu pentru intelectual ca şi exerciţiului inteligenţei. Am aflat asta mai demult, dar abia acum mi s-a clarificat problema. Am aflat-o prin 1986 – 87, când am ales drept motto pentru secţiunea ***întâmplări cu civili şi cărturari,*** din volumul ***Semnele timpului,*** aceste cuvinte ale lui Michel Foucault, găsite întâmplător într-un interviu vechi de vreo zece ani, atunci, al acestuia: „În schimb, eu ştiu la ce anume sunt obligat pentru a fi un intelectual, adică, în cele din urmă, un individ cerebro-spinal: să am creierul atât de suplu cât este posibil, iar coloana vertebrală atât de dreapta cât e necesar”. Foucault are dreptate – nu e suficient să ai un creier suplu pentru a fi cu adevărat un intelectual, mai trebuie să rezolvi şi problema coloanei vertebrale. În ce priveşte prima calitate, de altfel, nu ai mare lucru de făcut, pentru că lucrezi pe nişte date înnăscute în bună parte. E greu să ţi se reproşeze drept o vinovăţie personală lipsa supleţei intelectuale. Sigur că ai nişte datorii faţă de propriul creier, dar, în această privinţă, nimeni nu-şi poate depăşi limitele proprii. În a doua chestiune, însă, nu mai este vorba de acelaşi lucru.

Educaţia verticalităţii coloanei e o problemă ce îl priveşte pe fiecare. Dacă în privinţa celei dintâi calităţi putem da vina pe fatalitate, nu acelaşi lucru este posibil cu cealaltă. Aici este vorba de etică, este vorba despre un imperativ de natură morală. E chiar un pleonasm – morala ori este imperativă, ori nu există. Oricât ar fi de relativă şi relativizată lumea în care trăim, există un domeniu în care nu se poate renunţa la valorile absolute, nici la caracterul lor imperativ: domeniul moral.

O etică intelectuală minimală nu cere, în fond, decât trei sau patru lucruri. Mai întâi, să nu minţi. În al doilea rând să nu ***te*** minţi. Acestea sunt nişte imperative formulate negativ. În al treilea rând, ar mai trebui să spui adevărul. În condiţiile vechiului regim, majoritatea intelectualilor au încălcat toate aceste imperative, făcând chiar eforturi de „supleţe intelectuală” pentru a-şi cauţiona atitudinea. Puţini au încercat, totuşi, să le respecte pe primele două, în conformitate cu credinţa că liniştea lor, confortul lor, viaţa lor sunt mai importante decât principiile. Sunt mai puţin condamnabili decât cei dintâi, fără îndoială, dar nu cred că au dreptul la foarte multe laude. În sfârşit, dacă acceptăm pe deţinuţii politici din anii ’50—60, cel puţin o parte a acestora, cei care au respectat şi cel de-al treilea principiu pot fi număraţi, probabil, pe degetele de la două-trei mâini. E firesc, într-un fel – e mai uşor să nu minţi decât să spui efectiv adevărul. Nu-mi fac iluzii că sunt mult mai brav decât cei mai mulţi dintre intelectualii români. În general, m-am minţit. Adesea, m-am minţit pe mine însumi pentru că pare caracteristic intelectualului – cel puţin celui în devenire să-şi caute scuze şi alibiuri. În cele din urmă, am ajuns să spun adevărul. Foarte târziu şi mai mult din disperare decât din curaj propriu-zis. Însă, atunci, am învăţat un lucru – nu voi mai putea accepta niciodată minciuna, de oriunde ar veni ea. Nu aş mai putea trăi în minciună, tolerând-o, abţinându-mă să o denunţ. Cred că este un

câştig definitiv. Impresia mea este că adevărul este cea mai bună „strategie”, de aceea nici nu pot înţelege cum o mulţime din „colegii mei, intelectualii” pot continua să trăiască în minciună, pot trăi înconjuraţi de minciună, pot profita de pe urma minciunii. Ştiu că adevărul este şi acum, adesea, neconvenabil, dar nu mai este vorba de riscurile dinainte. Nu te omoară, nu te închide nimeni, nu te expulzează dacă spui adevărul. Atunci, de ce oare mai trebuie să tolerăm minciuna, să ne simţim chiar bine în miezul ei? Unii, Dumnezeule! vorbesc despre un ştiu ce fel de apolitism, despre o anume „echidistanţă intelectuală”, care-ţi permite să analizezi faptele mai bine, mai corect etc. Dar cum poate fi cineva „echidistant” între adevăr şi minciună, între bine şi rău, între victimă şi călău? E limpede, cred, că supleţea intelectualului nu face nici măcar doi bani în absenţa verticalităţii coloanei. Un lucru care pare simplu, atât de limpede formulat de Foucault acum vreo douăzeci-douăzeci şi cinci de ani...

Un intelectual de al treilea tip?

În ***Éloge des intellectuels,*** Bernard-Henri Lévy consideră că, după moartea intelectualului clasic şi eşecul glorios al intelectualului angajat de tip sartrian, a sosit momentul naşterii intelectualului de al treilea tip. Argumentaţia sa este fascinantă, strălucitoare, însă probabil foarte potrivită unei lumi în care libertatea şi democraţia sunt nişte realităţi, nu doar speranţe fragile. În Europa de Est, intelectualul nu poate renunţa la angajare – el trebuie să fie, însă, foarte atent la sensul angajării şi la limitele acestei angajări. Odată angajat, el nu poate renunţa la funcţia sa contestatară, chiar autocontestatară, sub ameninţarea pierderii condiţiei sale de intelectual. De pildă, şi acum voi spune un lucru grav, mai ales pentru un intelectual care face politică, dacă are de ales, dacă trebuie să aleagă între „disciplină” şi „adevăr”, eu cred că datoria sa este să aleagă adevărul. O asemenea atitudine ajută, de fapt, organizaţia sa – o împiedică să se

birocratizeze, să capete valenţe totalitare, o menţine vie, pentru că fără dezbatere nu există viaţă, fără dialog nu există libertate. Fără contestaţie, totul devine demagogic, vorbărie goală, discurs autoritar. În cele din urmă, cred că Lévy are dreptate – intelectualul nu trebuie să cedeze în chestiunea gândirii. A nu ceda în această privinţă înseamnă o veritabilă probă de caracter, înseamnă a-ţi păstra aşa cum ne-o cerea Foucault, o coloană vertebrală dreaptă, verticală. Să închei, deci, cu un febril citat din Lévy. Un citat febril din cartea unui autor ce exige din partea intelectualului moderaţia! Deci: „Să nu cedezi în privinţa gândirii. Am spus-o. Am respus-o. O spun încă o dată. Şi, poate aceasta este, în cele din urmă, trăsătura dominantă a intelectualului de al treilea tip. Să gândeşti împotriva dreptei... Să gândeşti împotriva stângii... Să gândeşti împotriva majorităţii, a minorităţii, a majorităţii minorităţii, a minorităţii majorităţii... Să gândeşti împotriva ta... Să gândeşti împotriva propriei tale gândiri... Să gândeşti împotriva pietrificării ideilor... Să gândeşti împotriva celei mai rele împietriri, care este pietrificarea ***propriilor*** tale idei... Nu i-ar mai rămâne decât o putere, iar asupra acestei puteri de a gândi i-aş cere să nu cedeze. Un intelectual mort? Un intelectual care a cedat în ceea ce priveşte gândirea”. Dacă un intelectual poate rămâne astfel chiar şi atunci când face politică, el a reuşit să rămână, totuşi, un intelectual. Nu va fi niciodată un „politician”, dar are toate şansele să devină un „om politic”, poate chiar un „bărbat politic”. Cam astfel cred că pot privi, astăzi, complicatele relaţii dintre intelectual şi politică. Cred, sper că nu mă înşel. Mai cred că este o conduită ce poate fi adoptată fără riscuri, mai ales fără enormul risc de a te face de râs de două ori – şi în lumea intelectualului, şi în cea a politicii.

Artiştii, mitul revoluţiei totale şi alte mituri.
Artiştii simt enorm şi văd monstruos

Mereu m-am întrebat de ce o mulţime dintre artiştii

moderni au avut o înclinaţie politică înspre extremele spectrului. Cazul panşantului comunist al suprarealiştilor este numai unul între altele. Pentru că în vreme ce Breton şi asociaţii săi visau revoluţia comunistă ca un fel de „imaginaţie la putere”, confraţii italieni grupaţi în jurul lui Marinetti participau din plin la „revoluţia” mussoliniană. Suprarealiştii la extrema stângă, futuriştii la cea din dreapta spectrului. Nu mai vorbesc de Maiakovski şi ceilalţi ruşi ce cântau nu doar „paşaportul sovietic”, construcţiile faraonice ş.a.m.d., dar înălţau viguroase ode lui Lenin ori Stalin. E adevărat, ruşii şi-au cam spălat ruşinea în gulaguri ori chiar prin moarte. Glonţul era foarte rece, spune anecdota, şi Maiakovski a făcut o ucigătoare pneumonie! Lăsând gluma la o parte, merită să ne întrebăm de unde provine această aplecare a unor remarcabili artişti către doctrinele totalitare. În fond, artiştii în genere sunt nişte rebeli, nişte fiinţe ciudate care nu pot trăi în absenţa libertăţii. Cum e posibil să se asocieze unor curente politice care, înainte de toate, abolesc tocmai libertatea? S-au înşelat ei asupra intenţiilor celor pe care i-au sprijinit? Fără îndoială, însă problema este ***de ce anume*** s-au înşelat? Nu e necesar să fii un geniu ca să ghiceşti intenţiile lui Mussolini doar citindu-i publicistica. Nu trebuie să fii Gotfried Benn ca să înţelegi din ***Mein Kampf*** mobilul care-l activa pe Hitler. E suficient să citeşti o pagină din ***Manifestul partidului comunist*** ori un articol din Lenin ca să pricepi că nu despre libertatea creaţiei va fi vorba în raiul comunist, ci din contra.

* „Contrapunct”, iulie 1995.

Bun. Atunci, din ce motiv s-au petrecut aceste groaznice rătăciri? Din cauza unei particularităţi specifice artiştilor. Orice s-ar spune, ei – în general – simt enorm şi văd monstruos. Nici nu e rău, atunci când acest lucru se petrece în propriile lor opere. Grav este numai când acest tip de viziune este transferat în domeniul vieţii obişnuite,

în special în cel al vieţii politice. Pentru că, de pildă, Caragiale, autorul formulei citate, proceda aşa în schiţele şi piesele sale, dar în politică se manifesta mai degrabă ca un chirurg. Acest tip de viziune este foarte apropiat de mentalitatea magică şi mitică. Or, ceea ce dăunează unui analist sau actor politic este tocmai o asemenea viziune.

Mitul „revoluţiei totale” este un mit artistic transferat într-un domeniu nepotrivit. Mitul forţei, cel al sângelui, la fel. În momentul când ele sunt glisate în domeniul vieţii publice, când alunecă în politic începe dezastrul. Pentru că, până la urmă, politica este o activitate raţională şi chiar puţin mediocră. Excesul de calităţi excepţionale îi dăunează. Când le ai în exces, este mai bine să faci abstracţie de ele, să le pui în paranteză când ieşi în piaţa publică, când bântuie mulţimile. Pentru că, de obicei, mulţimile sunt foarte influenţabile – în orice direcţie, în orice privinţă. A abuza sentimental de ele este cum nu se poate mai ilicit şi mai dăunător – pentru mulţimi, mai întâi, dar după aceea şi pentru „mântuitorii” mulţimilor. Ştiu, desigur, că majoritatea tehnicilor de influenţare sunt tehnici de manipulare psihologică exersate de politicieni, tehnocraţi şi agenţi ai serviciilor secrete. Într-o oarecare măsură, apelul la ele este inevitabil. Aproape nimeni nu reuşeşte să influenţeze raţional, argumentând, ci persuadând. Dar trebuie să existe o limită în toate acestea. Din păcate, cei care se pot autolimita cel mai puţin sunt tocmai temperamentele artistice. În fiecare artist se ascunde un histrion, în fiecare politician de această factură histrionul este deja la pândă. De aceea, n-aş lăsa niciodată decizia politică majoră pe seama artiştilor. Şi cu atât mai puţin în mâinile artiştilor revoluţionari, de avangardă. Ei sunt cei dintâi ce cad pradă miturilor, ei sunt primii dispuşi să-şi închipuie că este excelent ca imaginaţia să fie la putere. Într-adevăr, o politică lipsită de imaginaţie este nu doar mediocră, dar şi ineficientă. Însă o politică pur imaginativă se încheie

totdeauna printr-un dezastru. Pentru că, mereu şi mereu, administratorii politicii vor sacrifica mai întâi imaginaţia odată ajunşi la putere. De aceea imaginaţia trebuie însoţită de analiza logică şi de spiritul critic. Numai în acest mod este posibil ca imaginaţia să supravieţuiască şi după preluarea puterii. O imaginaţie debordantă îi sperie pe cenuşiii birocraţi. După ce o utilizează, o vor expulza, adesea împreună cu purtătorii ei.

O imaginaţie controlată, atât de bine controlată încât să pară chiar contrariul său, este singura capabilă să se menţină, să influenţeze decizia şi acţiunea politică. Vorbeam, într-un alt episod, despre calităţile pe care intelectualii în general le pot imprima politicii. Nu retrag nimic – precizez doar că respectivele calităţi funcţionează bine numai împreună. Deci, moralitatea, spiritul critic, competenţa şi imaginaţia. De acord numai însă împreună. În fuziune.

Tentaţia totalitară

Cred că tentaţia totalitară, dorinţa obscură de a-i controla pe ceilalţi, pe toţi dacă este posibil, este ascunsă în fiecare din noi. îmi amintesc mitingurile din 1990 – 1991. Am organizat o mulţime, am vorbit încă şi la mai multe. Ceea ce m-a speriat la un moment dat a fost chiar magnetismul ce se realiza între mine, ca vorbitor, şi cei din piaţa publică. Era limpede că-i puteai duce în orice direcţie, că-i puteai manipula după cum doreşti. Le Bon are dreptate – psihologia mulţimii anulează psihologiile individuale.

Tu, oricine ai fi, în mulţime, nu mai eşti tu, ci o parte a unui fel de organism colectiv foarte uşor de controlat, de manipulat. Din fericire, valorile despre care vorbeam erau cele ale democraţiei, chiar ale individualismului. Dar mă adresam unui public care era o mulţime, care reacţiona uniform, dacă fac abstracţie de puţinii provocatori anulaţi şi ei, de obicei, de forţa mulţimii.

Această capacitate de trăire ca şi monolitică m-a

speriat. Am încercat să deplasez discursul. Nu s-a petrecut nimic pentru că nu toţi vorbitorii erau dispuşi să facă acelaşi lucru. Nu pot să ştiu ce s-ar fi întâmplat dacă „moda mitingurilor” ar fi continuat. Nu pot să ştiu cum aş fi evoluat eu însumi. Dacă spiritul critic mi-ar fi dispărut? Dacă, în loc să mă sperie, magnetismul transindividual m-ar fi cucerit definitiv? Poţi încerca să promovezi valorile democraţiei recurgând la procedee ce-o transgresează? Poţi imprima valorile individualismului prin strategii – fie şi inconştiente – eminamente colectiviste? Şi încă un lucru – din ce punct al unei astfel de strategii valorile înseşi încep să se degradeze, să se metamorfozeze? Foarte greu de răspuns. Bănuiesc că evoluţiile în această privinţă – slavă Domnului – sunt strict individuale. Cine a înţeles aceste pericole s-a oprit ori, măcar, a încercat să-şi ia afectivitatea sub control, să şi-o reprime raţional. De ce? Pentru că trebuie să înţelegem ceva. ***Charisma*** este un dar, ea nu este rezultatul unei achiziţii, al educaţiei. Însă, totdeauna cu darurile trebuie să fim prudenţi. Trebuie să le ocrotim, să le dezvoltăm, dar să le folosim cu măsură.

Justa măsură nu înseamnă neapărat mediocritate. Adesea, a nu păstra măsura este proba cea mai elocventă a unui spirit mediocru. Nu vreau să intru în polemici cu persoane, nu acesta este scopul meu aici, dar nu pot să nu mă gândesc la evoluţia lui Marian Munteanu – de la Piaţa Universităţii la Mişcarea pentru România, un fel de Piaţa Edependinţii, în cele din urmă. Pentru că se pliază perfect pe reziduurile naţional-comuniste oficiale. Mă aştept la înjurături în revista D-sale, precum şi la apostrofări din partea domnului Paleologu, dar asta este părerea mea. Sper că mai avem dreptul la păreri!

Exemplul lui Gabriel Andreescu

Am citit cu mare interes eseul lui Gabriel Andreescu din numărul anterior al revistei „Contrapunct”. îmi dau seama că fostul opozant anti-comunist a fost unul din intelectualii care-au rezolvat cel mai interesant, şi pe

termen lung, eficient relaţiile cu politica. El nu este – şi, cred, nu va fi – un politician, dar îi va stimula pe politicieni şi-i va trage mereu pe aceştia de urechi când vor fi în culpă sau rătăcire. De ce? Pentru că analizele şi comentariile sale sunt tot timpul inteligente, lucide şi exacte. Fără a fi lipsit de pasionalitate, ştie să şi-o controleze, s-o menţină sub auto-observaţie intelectuală.

Gabriel Andreescu este, poate, cel mai acut analist al falselor noastre mituri şi iluzii. Nu iartă erorile şi abuzurile puterii, însă nu trece sub tăcere nici gafele politicienilor din opoziţie. Nu este vorba despre un ştiu ce dubioasă „echidistanţă”, ci de un foarte greu de găsit în altă parte scrupul al corectitudinii. În fond, nimic nu poate evolua într-un climat de sufocantă îngăduinţă. Nu este şi nu va fi foarte iubit pentru aceste atitudini ale sale, dar nimeni nu va putea face abstracţie de ele.

Studiul, la care este coautor, privind relaţiile României cu Republica Moldova a avut parte de „execuţii” venind din toate direcţiile spectrului politic, în ciuda faptului că nu era vorba acolo decât de situarea problemei „în paradigma dreptului internaţional”. Numai că a situa astfel problema a însemnat a mai răpi discursului public de la noi o temă tratată îndeobşte „mitologic”, iar din punct de vedere politic „demagogic”.

E chiar amuzant să vezi cum oameni care au votat cu amândouă mâinile „Independenţa Moldovei” în 1991 strâmbă din nas când sunt lucid prezentate (şi) consecinţele gestului lor. Însă Gabriel Andreescu oricum trebuie injuriat. Mai întâi, pentru că a avut curaj cu mult înainte de 22 decembrie 1989, pentru că a fost închis şi torturat pentru acest curaj. În al doilea rând, pentru că şi-a păstrat curajul şi după acea dată, redefinindu-l în termenii cei mai adecvaţi. În sfârşit, pentru că inteligenţa sa critică reuşeşte să depisteze reziduurile naţional-comunismului chiar şi acolo unde nu ne-am aştepta şi continuă să demanteleze acest tip de gândire oriunde s-ar ascunde

aceasta.

Poziţia lui Gabriel Andreescu este inconfortabilă pentru prostia publică, pentru gândirea „încremenită în proiect". Însă şi propria sa poziţie este inconfortabilă într-o viaţă publică invadată de prostie şi ticăloşie. De aceea îl admir pe Gabriel Andreescu.

Chiar dacă ştiu că, atunci când voi emite propriile mele prostii, mă va plesni, cu eleganţă şi reţinere, peste bot. Sau poate tocmai din acest motiv! Fără oameni ca el, viaţa noastră publică ar fi infinit mai murdară şi chiar mai plictisitoare. E tonic să asculţi o voce lucidă într-un vacarm atât de zgomotos şi confuz. Numai dacă am avea puterea să ascultăm treji asemenea voci, numai dacă ar fi posibil să le multiplicăm.

Un interludiu – lumea fără Cioran.

Ultimul mohican

Vreme de o jumătate de secol, cultura română şi-a trăit superlativele oarecum prin procură, prin intermediul marilor săi creatori exilaţi – Eliade, Ionesco, Cioran, deci „cei trei care au speriat Vestul", după fericita formulă inventată, cred, de Dan C. Mihăilescu. Cei de formaţie filosofică îl mai aminteau/amintesc pe Stéphane Lupasco, iar iubitorii artelor încă se mai consolează cu lucrările lui Brâncuşi din muzeele şi colecţiile lumii ori cu pleiada de discipoli ai lui Enescu, avându-l pe fidelul Menuhin în frunte. Din păcate, marii ambasadori neoficiali ai culturii noastre în lume au dispărut unul după altul. Mai întâi, Eliade. Anul trecut, a plecat Ionesco. Acum, ne-a părăsit Cioran, lăsându-ne infinit mai singuri, lăsând pe umerii noştri povara reprezentării culturii române pe scena dialogului universal al culturilor. O povară foarte grea, o povară enormă, dacă avem în vedere politica profund anticulturală a unui regim inept şi obtuz. Tot ce s-a făcut după decembrie 1989 în această privinţă – de la succesele teatrale şi cinematografice şi până la cele câteva traduceri inspirate – nu s-a făcut cu sprijinul instituţiilor culturale

ale statului, ci parcă împotriva voinţei acestora. Uniter, Uniunea Scriitorilor, edituri precum Humanitas, Nemira, Cartea Românească sau Univers – care au reuşit să exporte cărţi „la schimb” sau „contra cost” –, personalităţi izolate precum Adrian Marino, Mircea Dinescu ori Mircea Cărtărescu au reuşit

* „Contrapunct”, septembrie 1995.

să facă infinit mai mult pentru „promovarea culturii române în lume” şi pentru „imaginea României” decât Ministerul Culturii şi Ministerul de Externe la un loc, deşi n-au beneficiat nici de logistica, nici de resursele financiare ale celor din urmă. E drept, au reuşit să mobilizeze mai mult capital de inteligenţă decât numitele ministere. Cu funcţionarii „ministerului cultural” poţi face strălucite chermeze ori cămine culturale în zonele de-culturalizate complet. Cu ataşaţii culturali şi de presă ai României de pe la ambasade poţi, iarăşi, face un fel de menajerie cu succes internaţional garantat. Din păcate, nici cu unii, nici cu ceilalţi nu poţi face „imaginea României” ori vreun schimb cultural rezonabil. Cum nu poţi face „imagine” nici cu stafidita Comisie a domnului Tudorel Postolache, mai potrivită pentru un muzeu al supravieţuirilor ceauşismului, decât pentru elaborarea vreunei strategii.

Din păcate, corozivul necrolog publicat de „Academia Caţavencu” la moartea lui Cioran este cum nu se poate mai adevărat: „Marţi dimineaţă, Emil Cioran s-a plictisit definitiv de noi. Era firesc. De acum încolo, ar trebui să gândim singuri. Dar mai avem de aşteptat”. Într-adevăr, în ce priveşte instituţiile noastre oficiale, mai avem de aşteptat! Mult şi bine. Ce încropire de gând să aşteptăm de la nişte fosile obosite şi decerebrate, care au invadat structurile acestor instituţii, probabil sub motivul că, în acest delicat domeniu, pagubele pe care le pot face sunt mai mici, nu se observă prea repede, nu sunt importante…

Efectul tonic al disperării

Nu ştiu alţii cum sunt, dar eu, începând cu adolescenţa şi sfârşind cu zilele din decembrie 1989, de câte ori eram trist, melancolic, disperat sau sătul de toate, am apelat la un „medicament” psihotrop numit Cioran. Câteva pagini din ***Pe culmile disperării, Amurgul gândurilor*** sau din ***Tratatul despre descompunere*** erau întotdeauna suficiente pentru a-mi reface moralul, pentru a mă repune pe linia de plutire, pentru a mă revigora. La un moment dat, cred că era pe la sfârşitul studiilor universitare, am găsit într-un anticariat bucureştean un număr din „Nouvelle Revue Française” de prin 1961 – 63, ce conţinea celebrele ***întâlniri cu sinuciderea*** cioraniene. Cred că lectura acestor pagini a însemnat şi sfârşitul tuturor reveriilor mele suicidare. De altfel, de câte ori doar a încercat să mă bântuie gândul, am făcut mereu acelaşi lucru – am recitit cele 15 – 20 de pagini. Bănuiesc că însuşi Cioran le-a scris în acelaşi scop – exorcizarea propriilor obsesii suicidare. Nu-mi dau seama de ce lecturile mele din Cioran au acest efect, până la urmă, tonic, chiar foarte tonic. Nu cred, de pildă, că autorul ***Ispitei de a exista*** era un prefăcut, un fariseu, care doar mima – cu înalte virtuţi expresive – disperarea, dispreţul faţă de lume, antipatia în raport cu Universul şi cu Dumnezeu. Cred că evocatorul „neantului valah” chiar simţea lucrurile pe care le scria. Eram, de asemenea, cel mai adesea, de acord cu toate blestemele şi blasfemiile sale, însă, puţin mai târziu, apărea ***reacţia,*** afluxul de vitalitate, nevoia de a mă pune în mişcare. Otrava cioraniană avea întotdeauna, fără greş, un efect paradoxal. Poate că spaimele şi disperările de acolo îmi trezeau o firească reacţie de autoapărare. Poate că, prin comparaţie cu spectacolul apocaliptic montat în paginile cioraniene, micile mele depresii şi disperări mi se păreau ridicole. Poate că priveam în Cioran un fel de „agent al neantului”, iar ceea ce nu puteam accepta, în sinea mea, era tocmai o victorie a neantului. Nu ştiu exact, nu reuşesc nici acum să

găsesc o explicaţie satisfăcătoare. Însă efectul despre care vorbesc, aşa inexplicabil cum mi-a rămas, este o certitudine. Constat că, în ultimii vreo şase ani, n-am mai recurs terapeutic la Cioran. L-am citit din motive culturale, l-am comentat. Dar n-am mai avut nevoie de „medicamentul” ce-i poartă numele.

Realizez că sunt prea ocupat, că nu mai am vreme pentru depresii, melancolii, disperări. Însă ştiu cu certitudine un lucru – când voi avea nevoie de el, „medicamentul” va fi la locul lui, în rafturile bibliotecii mele.

Toamnă pariziană în 1990, mi-am petrecut o bună parte din toamnă la Paris, în octombrie şi noiembrie. Cioran era încă într-o formă fizică excelentă, ba chiar şi amator de vizite ale celor din ţară, după cum îmi spuseseră Monica Lovinescu, Virgil Ierunca şi Al. Paleologu. Cred că s-au şi oferit să-mi înlesnească o întâlnire cu idolul adolescenţei şi tinereţii mele. N-am avut curajul să-l întâlnesc. Nu ştiu de ce. Preferam, probabil, să rămână pentru mine un personaj abstract, un „autor”, nu şi o persoană cu care să poţi sta de vorbă. Am vrut să păstrez o distanţă. Nu m-am putut, însă, abţine să nu-l văd. Într-o zi ploioasă, am reperat blocul vechi din ***Rue de l’Odéon*** şi m-am instalat pe trotuarul de vizavi. După mai bine de două ore, Cioran a apărut. Nu din interiorul clădirii, ci dinspre oraş. L-am urmărit cu privirea apropiindu-se. L-am recunoscut imediat. Poate nu după figură mai întâi, cât după alură şi celebrele semne vestimentare – ***trench***-ul amplu şi bascul. Figura am văzut-o mai târziu. Am traversat strada, l-am salutat şi am plecat. Cioran a apucat să-mi răspundă, ba chiar am impresia că a aşteptat să-i vorbesc. A rămas puţin în faţa uşii în vreme ce eu mă îndepărtam. Poate ar fi trebuit să-i vorbesc. Nu ştiu. Am avut – şi am – senzaţia că îmi sunt suficiente cărţile sale.

Lumea fără Cioran

Acum, Cioran a plecat fără să-i fi vorbit. Dar nu asta

este problema; în fond, l-am văzut în ipostaza cea mai potrivită. În amurg, la amurgul său, în cel mai cioranian cadru posibil – Parisul toamna, în noiembrie, sub ploaie. Rămâne însă problema unei lumi fără Cioran – o lume infinit mai plictisitoare şi mai cenuşie. Cioran a fost un aventurier al gândului, un apostat, un ***outlaws,*** deci unul din cei care dau gust şi tensiune existenţei. Care fac viaţa suportabilă denunţând-o în exces ca insuportabilă. Care fac posibilă credinţa prin contestarea ei absolută. Care dau un sens Universului tocmai pentru că-i revocă acestuia orice sens. Pentru că, e limpede, nu există ***sens*** fără ***non-sens,*** cu atât mai puţin fără ***contra-sens.*** Or, cine, în secolul nostru absurd, a fost un mai entuziast apostol al absurdului? Cine a vituperat mai vehement împotriva „celor mai înalte" locuri comune? Cine a reuşit să facă până şi din contestaţie un clişeu, un lucru demn de tratat în lucrări de doctorat şi tratate academice? în afara lui Cioran, poate doar Ionesco. Doar că acesta din urmă a regăsit sensul credinţei şi a murit împăcat cu Dumnezeu. Pe Cioran, însă, mi-l pot imagina acum, în polemică vehementă cu Divinitatea. Şi, mă tem, însuşi bunul Dumnezeu simte uneori nevoia să-i dea dreptate!

De la insomniile adolescenţei la insomniile eterne – e greu să găseşti pe cineva care să fi mers mai departe pe drumul ales de Cioran. Nici măcar nu-i poţi dori să se odihnească în pace! Ar fi o urare de-a dreptul ironică...

Cioran şi politica

Când era foarte tânăr, cu mult înainte de a deveni un fel de „anarhist metafizic", Cioran a avut o opţiune politică – la extrema dreaptă, alături de legionari. Într-un fel, în ***Schimbarea la faţă a României,*** Cioran îşi „teoretizează" opţiunea prin necesitatea de a evita – simultan – bolşevismul şi hitlerismul. Doar că aşa-zisa soluţie era „corporatismul", deci fascismul italian. E uimitor cum aceeaşi carte poate fi atât de profundă şi radicală în „partea critică" şi atât de conformistă şi

superficială în cea „constructivă". Nu doar Cioran s-a înşelat, ci majoritatea colegilor săi de generaţie – Eliade, Noica, Polihroniade etc. Unul singur nu s-a lăsat sedus de deşartele „cântece legionare" – Eugène Ionesco. Cel care a înţeles, de foarte tânăr, că ***rinocerii*** sunt aceeaşi – ori la fel – şi la extrema stânga şi la extrema dreaptă. De aceea, probabil, fără a face vreodată politică efectivă, de partid, Ionesco a făcut întotdeauna politică: anticomunistă şi antifascistă, în egală măsură. Poate că Ionesco era ceea ce Bernard-Henri Lévy numeşte „un intelectual de al treilea tip". Iar maturul Cioran – un inclasabil.

Scriitorii. Politica. Presa.

O explozie a libertăţii

Apariţia presei libere după decembrie 1989 a fost sinonimă unei explozii a libertăţii. După aproape şase ani, încă mi se pare singurul câştig evident al Revoluţiei. Presa a reuşit să câştige teren mai rapid decât sindicatele, partidele politice şi toate celelalte forme de auto-organizare a societăţii civile la un loc. Pe acest teren al libertăţii, scriitorii au sosit printre cei dintâi şi, aş putea spune, l-au „ocupat" temeinic. Nici nu se putea altfel – pentru scriitori câştigarea libertăţii este o necesitate absolută, nu un simplu lux. Pe deasupra, scriitorii au lucrat tot timpul cu limbajul şi aveau „antrenamentul" gata făcut. Aşa se face că, din primele clipe ale libertăţii, cei mai importanţi comentatori politici, analişti şi editorialişti s-au recrutat dintre scriitori. De altfel, erau şi obişnuiţi cu conceptele, nu doar cu limbajul în general. Dacă răsfoim colecţiile de ziare şi săptămânale din 1990 – 1991, putem face pe loc o listă impresionantă: Octavian Paler, Nicolae Manolescu, Stelian Tănase, Mircea Dinescu, Mircea Mihăieş, Al. Dobrescu, Cornel Nistorescu, Andrei Pleşu, Liviu Ioan Stoiciu, Daniel Vighi, Ion Mureşan, Ion Bogdan Lefter, Sorin Antohi, Elena Ştefoi etc. Cu toţii scriitori, din generaţiile cele mai diferite, dar cu toţii scriind măcar un „articol de ziar" pe săptămână. Şi cât de diferiţi între ei!

De la editorialul încărcat de referinţe morale – şi chiar moraliste – al lui Octavian Paler, la analiza „rece” a lui Nicolae Manolescu, ce se dovedeşte un

* „Contrapunct”, octombrie 1995.

analist politic de calibrul criticului afirmat înainte de 1989. De la vituperaţia energică a lui Stelian Tănase, în editorialele din „22” şi „Acum”, la umorul nu mai puţin vituperant – şi uneori negru – al lui Mircea Dinescu din „Academia Caţavencu”, singurul editorialist căruia îi „ies” trei editoriale din trei. Pentru că, lui Ion Cristoiu, în măsura în care este scriitor şi nu ex-activist UTC, îi „ies” numai două din trei, ceea ce nu-i deloc puţin, de altfel. De la radicalismul lui Cornel Nistorescu, la stilul mai contorsionat şi adaptabil al preaînţeleptului Andrei Pleşu ş.a.m.d. Dinspre exil, scriitorii cei mai prezenţi în presa din ţară sunt Monica Lovinescu, Virgil Ierunca, Emil Hurezeanu şi Paul Goma. Ei, de altfel, au şi marele merit de a nu fi descoperit publicistica politică după 1989, ci cu mult înainte. Iar Paul Goma a făcut în ultimul an pasul de la presa culturală – „Timpul”, „Vatra”, „Familia” – către presa de zi cu zi, fiind prezent aproape săptămânal în chiar cotidianul „Ziua”. E, probabil, cel mai redutabil polemist al momentului, cel care nu iartă nici duşmani, nici prieteni, nici măcar pe cei aparent indiferenţi. Nu spun că este „drept” întotdeauna, dar măcar nu-l poate nimeni acuza că ar fi „adaptabil”, dispus la compromisuri ori „tranzacţii”. Nu cred să fi scăpat prea mulţi de condeiul său acid ori, mai nou, de mitraliera ascunsă în computerul din Avenue Jean Moulin. Şi încă i-am uitat pe Dan Petrescu, care a părăsit, din păcate, publicistica pentru a descoperi talente la Nemira, pe Andrei Cornea, un veritabil chirurg al moravurilor şi năravurilor societăţii româneşti de tranziţie, pe Gabriela Adameşteanu, care a intrat în ritm publicistic în mod neaşteptat, dar nu mai puţin eficient. Însă, probabil, surprizele cele mai mari ni le-a oferit „fizica” – Gabriel Andreescu, bine-cunoscut ca dizident anti-

comunist înainte de 1989, s-a dovedit un condei sclipitor şi o minte de o rară profunzime. Cât îl priveşte pe H.R. Patapievici, acesta nu era deloc cunoscut în mediile intelectualităţii umaniste, dar asta nu l-a împiedicat să înceapă o carieră publică fulminantă, mai întâi în paginile revistelor „Contrapunct”, „România literară”, „22”, apoi la televiziune, radiouri şi edituri. îmi amintesc că, prin 1990, îl suspectam că ar fi un pseudonim, dar nu reuşeam să-mi dau seama cine s-ar putea ascunde în spatele acestuia.

Nici cu provincia nu stăm mai rău. Chiar din decembrie 1990, la Iaşi, cam toţi scriitorii importanţi, indiferent de generaţie, au „ocupat” ziarele. Au scos noi ziare. În momentul de faţă, paginile „Monitorului” sunt vizitate, măcar săptămânal, de Nichita Danilov, Dorin Spineanu, Dorin Popa, Mihai Ursachi. Eu le vizitez de două ori pe săptămână, iar Val Condurache a făcut un pariu şi mai şi – rubrica sa, ***unghiul de tragere,*** apare în fiecare zi. Şi asta de aproape doi ani. Deocamdată, a câştigat pariul. L-am pierdut pe George Pruteanu, cel mai activ jurnalist-scriitor ieşean prin 1990, care nu stă degeaba nici în publicaţiile bucureştene. Ba chiar a făcut pasul şi către mediile audio-vizuale.

E posibil ţi drumul invers!

Deci, o mulţime de scriitori au descoperit, după decembrie 1989, presa ca pe o bucurie a libertăţii. Am menţionat vreo două duzini de nume, dar lista e, fatalmente, incompletă. Iată, pe loc, îmi vin în minte aproape la fel de multe nume: Bedros Horasangian, Ioan Bucluca şi Radu G. Ţeposu, Ştefan Agopian, Nicolae Prelipceanu ori Laurenţiu Ulici. Şi n-am privit de „cealaltă parte”, unde se înghesuie „apoliticii” ce-şi rod pingelele pe la Cotroceni ori Palatul Victoria: Eugen Simion, Marin Sorescu, Valeriu Cristea şi toţi „alumnii” lor ce utilizează pseudonime. Nici către aşa-zişii „nealiniaţi”: Cristian Tudor Popescu, C. Stănescu ori Cătălin Ţârlea. „Nealiniaţi”, desigur, dar când este să-l „lovească” pe Paul

Goma, chiar falsificând documente, nu ezită să o facă! Iar pe cei care transformă publicistica în delaţiune publică ori hazna pentru tot felul de scursori mintale, chiar n-am să-i pomenesc, chiar dacă vor fi fost vreodată (şi) scriitori.

Mai interesant mi se pare, însă, că a existat şi drumul invers. Presa a fost „alimentată” de scriitori, dar au apărut şi scriitori ce s-au afirmat mai întâi în presă. Lucian Vasilescu şi-a oferit un volum de poeme. Sau ne-a oferit. Sau amândouă. Un volum de poeme culese direct din paginile „Evenimentului zilei”.

Autorul ***Subomului*** şi al ***Omului cu cioc şi ghiare*** s-a afirmat, mai întâi, la microfonul BBC-ului, iar acum este pe cale de a fi ecranizat de nimeni altcineva decât de Lucian Pintilie! De la Iaşi, a plecat la un moment dat Cornel George Popa, jurnalist la „Opinia studenţească” şi „Monitorul”, apoi la „Zigzag” şi „Formula AS”, al cărui volum de debut în proză a fost bine primit de critică şi rapid epuizat din librării.

Iar Cornel George Popa măcar scrisese proză şi înainte de a descoperi jurnalistica. Cazul lui Cătălin Mihuleac este şi mai spectaculos. A descoperit proza de-abia de aproape un an, după o carieră de jurnalist la „Evenimentul zilei”, redacţia de la Iaşi, dar are acum volume depuse la câteva concursuri pentru debut. Începând din februarie, a publicat în „Timpul”, „România literară”, „Cronica”, „Flacăra”, „Contemporanul” etc., ceea ce mă face să cred că nu m-am înşelat când am privit în el o neaşteptată şi importantă surpriză a tinerei proze post-decembriste. Nu mă îndoiesc că exuberantul teritoriu al presei noastre ne va mai oferi surprize de această natură, ceea ce este excelent. Fără îndoială că acest flux de nume noi va fi în măsură să zdruncine puţin „canoanele”, să înviorează o literatură ce nu reuşeşte să se renoveze numai din „resurse interne”. În fond, acest lucru s-a mai întâmplat o dată, pe vremea lui Caragiale; şi a doua oară, după cel dintâi război mondial. Nu văd de ce n-ar merge

încă o dată...

Lumina ce se stinge

Presa noastră pare bine-mersi, exuberantă şi curajoasă, scriitorii îi invadează paginile, dar în subteranele parlamentare i se pregăteşte sfârşitul. Nu s-a putut impune o ***lege a presei*** restrictivă, cenzura nu a putut fi instalată pe faţă, dar asta nu înseamnă că straturile cele mai conservatoare ale vieţii noastre publice ar fi dezarmat. Se lucrează din plin la modificarea ***Codului Penal*** şi, în mod ciudat, nu hoţii şi criminalii au a se teme, ci jurnaliştii. O putere calpă şi mediocră simte nevoia să se auto-protejeze de dezvăluirile din presă şi s-a decis să-i pună căpăstru. Conform recentelor modificări trecute prin Camera deputaţilor precum gâsca pe apă, jurnaliştii se vor putea profila pe ***laude and omagii,*** dată fiind ameninţarea cu puşcăria ce-i pândeşte din spatele diferitelor „autorităţi”, ba şi din spatele nevestelor, copiilor ori cumetrilor acestora. În mod curios, într-un stat ce susţine că vrea să se democratizeze şi să se integreze în structurile euro-atlantice, se fac diferenţieri între cetăţenii obişnuiţi şi jurnalişti, ceea ce încalcă pe faţă principiul egalităţii în faţa legilor. De asemenea, în mod şi mai curios, bravii noştri legiuitori re-descoperă ***crima de lezmaiestate,*** ba chiar o generalizează! Măcar în evul mediu, această crimă era legată direct şi exclusiv de persoana Suveranului. Acum, de la obscurul funcţionar dintr-un minister sau prefectură şi până la şeful statului, toţi se pot ascunde în spatele articolului 238 din ***C.P.*** Şi asta unde? în Anglia, Olanda sau nu ştiu care alt regat de astăzi? O, nu, într-o republică declarată, condusă de un preşedinte declarat şi el republican impenitent, unde cei de la guvernare „înjură” regalitatea tocmai în virtutea nu ştiu căror privilegii „de drept divin”, confun-dând monarhia absolutistă cu cea constituţională. Iată-i deci pe bravii noştri republicani rezervându-şi privilegii ce nici n-ar fi trecut prin capul unui rege!

Presa este, de fapt, în pericol de moarte, libertatea va putea fi declinată numai la trecut, lumina e în pericol să se stingă. Asta nu mă împiedică să sper că jurnaliştii noştri, cu tot „lotul” de scriitori câştigat după decembrie 1989, vor rezista presiunilor şi „abuzurilor legale” şi vor salva nu doar demnitatea profesiei, ci şi libertatea noastră, a tuturor.

Guvernanţii noştri nu ştiu un lucru – când ai simţit gustul libertăţii nu mai poţi accepta impunerea restrângerii abuzive a acesteia.

Regimul Iliescu prin simbolul său central sau evaluarea situaţiei printr-un studiu de caz.

O perfectă mediocritate

Urmăresc cu mare atenţie, chiar cu un fel de curiozitate de entomolog, evoluţia publică a domnului Iliescu din decembrie 1989 încoace şi realizez că mă aflu în faţa unui mister, în faţa unei taine a naturii umane. Ceea ce şochează, în primul rând, la Domnia sa este mediocritatea perfectă a personalităţii de ansamblu. Prin noiembrie 1990, într-un interviu pe care i-l luam la Paris, dl. Alexandru Paleologu s-a referit la „impecabila limbă de lemn” pe care o vorbea preşedintele – pe atunci provizoriu – al României. Într-adevăr, în calitate de limbă de lemn, nu ai ce să reproşezi discursului domnului Iliescu – un discurs care reuşeşte să nu spună efectiv nimic, în fraze ample şi goale, marcate ritmic de clişeele deprinse pe vremea când era activist comunist, abia atenuate de alte clişee preluate dintr-o altă limbă de lemn, cea europeană, practicată prin cancelariile europene şi prin instituţiile paneuropene. Absolut nimic personal în acest discurs, în afara unor accese umorale. Dar acesta este doar unul din aspectele mediocrităţii prezidenţiale, poate nici măcar cel mai important. Ceea ce-ţi sare dintr-odată în ochi este incapacitatea d-sale de a accepta o critică oricât de măruntă ori un punct de vedere diferit. La cea mai modestă critică, Domnia sa răspunde violent, arţăgos, uită

să-şi mai aleagă formulele, de la „sula-n coaste” şi

* „Contrapunct”, noiembrie 1995.

„Golanii” şi până la „măi, dragă” şi „măi, animalule” există deja o adevărată istorie a enervărilor prezidenţiale. Cât priveşte acceptarea altor opinii, va trebui să mai curgă multă apă pe Dâmboviţa până când dragul nostru preşedinte va realiza că aşa ceva ar putea fi – măcar teoretic – posibil. Asta provine tot din educaţia primită vreme de cincizeci de ani în înaltele demnităţi comuniste. Pentru comunişti, nu există altă opinie decât a lor. Şi e încă foarte bine că dl. Iliescu nu are (încă!) posibilitatea să pedepsească delictele de opinie, precum puteau să o facă predecesorii D-sale în funcţie. Din această incapacitate de a accepta cealaltă opinie, de a înţelege că – măcar uneori – poate să aibă şi celălalt dreptate, provine şi rotunda lipsă de respect pentru interlocutor. Nu mă refer la Elţîn, H. Kohl, Clinton şi ceilalţi de acelaşi calibru, cărora numai că nu le-a sărutat mâna când i-a întâlnit – ceea ce constituie o altă probă a perfectei mediocrităţi –, ci la cei mai puţin însemnaţi, dar mai valoroşi decât el însuşi, precum Coposu, Manolescu ori Constantinescu, cărora nu li se adresează niciodată cu formule de politeţe uzuale oamenilor civilizaţi ci, în cel mai bun caz, cu colocvialele „mata” sau „dumneata”. Este tot o reminiscenţă comunistă – liderilor de extracţie comunistă trebuie să li te adresezi cu „Excelenţă”, „Domnia Voastră” ş.a.m.d., iar ei de-abia dacă reuşesc să-l uite pe „tu”. Aşa vorbea Ceauşescu, aşa vorbeşte şi dl. Iliescu. Ceea ce se învaţă din fragedă pruncie la partid nu se uită toată viaţa, nici măcar dacă vrei să te travesteşti în „lider democrat”. Mă mir că turma de consilieri ce s-a oploşit la Cotroceni precum muştele pe un fagure de miere – e un fel de-a spune ce ţine seama de sporirea pedepselor pentru „ofensă adusă autorităţii” – nu este în stare să-l înveţe pe dl. Iliescu măcar atâta lucru, dacă de strategii mai subtile nici nu poate fi vorba. Dacă n-o fi ca pe vremea odiosului – consilierilor să le fie pur şi

simplu teamă să-i dea preşedintelui câteva sfaturi utile. Mai ales în ceea ce priveşte protocolul. Mi s-a înroşit mie obrazul când, la un ştiu care vizită la NATO, toată lumea era în costum, numai preşedintele nostru era în palton şi cu pălăria în mână! Pentru că, acolo, din păcate, nu se făcea de râs doar pe el însuşi, ci şi pe noi, toţi românii, pe care ne „reprezenta”. Am pus ghilimele pentru că ele semnalează o altă caracteristică a mediocrităţii prezidenţiale – incapacitatea cronică de a înţelege că, odată ales, indiferent de scorul electoral, Domnia sa trebuie să fie Preşedintele tuturor românilor, nu doar al „pedesereilor” ori al acelora ce l-au ales. Ba chiar mai mult, ar trebui să acorde celor care nu l-au ales o atenţie specială, pentru a-i convinge că au greşit nealegându-l. Dacă nu din motive ce ţin de esenţa democraţiei, atunci măcar din calcul electoral. În sfârşit, mediocritatea prezidenţială este pusă în lumină de caracterul ezitant al D-sale. Dl. Iliescu se fereşte ca dracul de tămâie să ia deciziile necesare la momentul potrivit. Amână mereu, în speranţa că problemele se vor rezolva de la sine. Însă problemele nu se prea rezolvă de unele singure, dimpotrivă, ele se agravează şi se acumulează. Apare criza de timp şi atunci, speriat, preşedintele reacţionează pripit. Din păcate, aproape întotdeauna inadecvat – cum a făcut-o în ianuarie 1990, prin contramanifestaţia din 29 ianuarie. Sau în iunie 1990, prin aducerea minerilor. Ori în septembrie 1991, când a trebuit să provoace o lovitură de stat pentru a scăpa de Petre Roman, care abolise concubinajul în contra naturii cu preşedinţia. Decizii proaste, luate sub presiune, care au stricat „imaginea României în lume” chiar mai mult decât aberaţiile lui Ceauşescu. Pentru că nu mai era vorba de „comunism”, ci de un regim declarat „democratic”!

Ne regăsim în înalta mediocritate

Acestea ar fi coordonatele esenţiale ale personajului ce se află în suprema magistratură a ţării. Cum se face că

noi, românii, l-am ales deja de două ori? Este simplu. Pentru că noi, ca şi comunitate, ne regăsim în el, suprapunem perfect mediocritatea noastră colectivă peste mediocritatea D-sale. Tot ce se întâmplă la noi de aproape şase ani trebuia să poarte un nume. Şi, atunci, am numit tranziţia Iliescu şi am scăpat de o grijă. De aceea îl şi privim ca pe un fel de „tătuc”, cam la fel cu noi, de aceea zâmbim şăgalnic privindu-i zâmbetul parcă pictat pe figura-i, de aceea nici n-am putea alege pe altcineva. Pentru că „altcineva” ar putea fi mai bun decât el şi, deci, mai bun decât noi „ca medie”. Ne simţim, de fapt, minunat în minunata noastră mediocritate. Asta ne scuteşte de efortul, ne eliberează de angoasa alegerii, ne asigură liniştea de mormânt „de care avem nevoie”. Nu contează că lucrurile mari, cu adevărat importante s-au făcut cu nelinişte, iară nu cu linişte. Noi nu vrem să facem lucruri mari, noi vrem să rămânem ceea ce am ajuns după o jumătate de secol de domnie a lenii, abuzului, şmecheriei şi, desigur, de minunată instalare a „liniştii”...

Iliescu nu are anvergura lui Ceauşescu

Prin 1990 – 1991, în epoca mitingurilor de protest, exista un slogan care, deşi îl strigam şi eu din toţi rărunchii, în realitate mă făcea să râd în hohote. Suna cam aşa: „Iliescu, pentru noi, / Este Ceauşescu...” De ce râdeam? Pentru că mi se părea foarte comic prin inadecvarea sa. Nu spun că Ceauşescu nu i-a fost model domnului Iliescu. E limpede că Domnia sa a crescut în umbra acestui model, care reprezintă absolutul în materie de ***leadership*** comunist. Un lider comunist care nu vizează puterea absolută, care nu-şi impune controlul absolut al aparatului, care nu ajunge la un total dispreţ faţă de cei conduşi, nu este un lider comunist împlinit. Nu asta a urmărit şi urmăreşte şi dl. Iliescu? Ba da, dar mă tem că nu are şi anvergura necesară. Mă tem, e un fel de-a spune! în realitate, ar trebui să ne felicităm că, după asasinarea lui Ceauşescu, aparatul a mizat pe Domnia sa

ca să-l reprezinte în continuare. Diferenţa esenţială dintre Ceauşescu şi dl. Iliescu este aceea că primul nu era un mediocru. Orice poţi spune despre Ceauşescu – că era nebun, paranoic, megaloman, ţăranoi neinstruit etc. –, dar nu poţi spune că ar fi fost mediocru. Într-un fel, merită deci să ne felicităm că aparatul – acea parte a lui care deţine puterea reală, şi nu pe cea aparentă – s-a oprit la dl. Iliescu. Nu doar contextul internaţional ne fereşte de abuzuri şi ilegalităţi mai mari decât cele cu care ne confruntăm în ultimii vreo şase ani, ci şi mediocritatea preşedintelui ales de cercurile oculte ale puterii şi reconfirmat de noi, în două rânduri, prin alegeri „libere" şi „corecte". Deşi nu este exclus să fie o capcană a celor care deţin puterea reală în România. Dacă, în locul unei fantoşe puse în mişcare de nişte mâini care nu se văd, ar fi fost o personalitate accentuată în cea mai înaltă magistratură a ţării şi dacă respectiva personalitate ar fi făcut ceea ce a făcut, cu deplinul nostru acord, dl. Iliescu, nu este exclus ca noi să fi reacţionat mai energic, şi să fi sesizat mai repede, cu mai multă acuitate pericolul. Aşa, sub oblăduirea mediocră a preşedintelui, restauraţia nomenclaturii este un fel de reîntoarcere de catifea (ori de americă?), ce ne-a anesteziat capacitatea de ripostă, spiritul critic, luciditatea. De parcă zâmbetul pictat pentru eternitate pe figura preşedintelui ar avea virtuţi hipnotice sau halucinogene. Dl. Iliescu este „drogul nostru cel de toate zilele". Asta mă face să cred că aparatul şi-a ales cu mare grijă reprezentantul.

Suntem personaje în *Twin Peaks*

Sub conducerea domnului Iliescu, corupţia a atins nivele de ***nebănuit*** – deşi Domnia sa este „cinstit şi sărac" –, transferul ilegal al proprietăţii publice în anumite zone „private" continuă în ritm ameţitor, justiţia nu funcţionează, serviciile secrete încearcă să redevină ceea ce au fost „şi chiar mai mult decât atât" etc. Este greu de întrezărit un lider mai bun pentru acest aparat îmbătrânit

în rele, un lider mai îngăduitor, care să-i reprezinte acestuia mai bine interesele, care să-i garanteze mai decisiv preluarea puterii economice în România „capitalistă” de mâine. Că aşa stau lucrurile s-a putut observa cu prilejul scandalului A.G.A. Pentru o clipă, dl. Iliescu şi-a imaginat că el conduce ţara şi a lansat cunoscutul apel către demnitarii puterii. Dispreţul cu care a fost tratat apelul, ironiile la care a fost supus prezidentul spun totul despre raportul real de putere dintre „reprezentant” şi cei „reprezentaţi”. Nu ai nevoie de alte pilde pentru a înţelege că România nu este condusă de către cine pare a fi conducătorul, ci de nişte forţe oculte ce şi-au ales drept pseudonim formula „regimul Iliescu”. Parcă am fi în ***Twin Peaks,*** nu într-o ţară reală. Asta nu înseamnă că mediocrul nostru preşedinte ar fi complet nevinovat. În fond, dezastrul în care a ajuns ţara poartă numele D-sale. Lucrurile stau, cum am mai spus, ca în cunoscuta poezie a lui Marin Sorescu: „pentru că totul trebuie să poarte un nume, i s-a spus Iliescu”. De această vinovăţie foarte reală preşedintele nu va putea fi exonerat niciodată. Chiar dacă puterea reală nu se află în mâinile sale. De ce? Pentru că, dacă ar fi dorit într-adevăr să deţină puterea şi s-o folosească spre binele ţării, au existat câteva momente în care ar fi putut face asta – înainte de a fi complet confiscat de aparat. Însă, din păcate, pentru Domnia sa, deţinerea unei puteri, fie şi aparente, situarea în vârful ierarhiei simbolice, cu sprijinul forţelor celor mai reacţionare, a fost ceva mai important decât o bătălie cinstită pentru binele ţării. Aceasta este vinovăţia imprescriptibilă a preşedintelui. Dacă nu eşti capabil să conduci o ţară pe un drum limpede, nu te obligă nimeni „să te faci” preşedinte! Dacă nu eşti capabil să-ţi depăşeşti limitele propriei mediocrităţi, e mai indicat să nu te arunci „în fruntea bucatelor”. Da. Numai că pentru asta ar fi fost indicat să nu fi crescut jumătate de secol cu modelele unor Stalin, Dej şi Ceauşescu în faţa ochilor. Ei, bine, de asta nu

se poate face capitalism cu lideri crescuţi „în valorile comunismului”, cele „compromise” de Ceauşescu. Pentru că ei nu se pot schimba, pentru că nu pot uita ilustrele modele, oricât de mediocri ar fi în esenţa lor omenească. Q.E.D.

Un cvartet – Intelectualul şi problemele sale

Cultura politică în România post-totalitară.

I. Spaimele din „cetatea asediată”.

Toate societăţile, mai ales în momentele lor de criză – fie aceasta şi ***criză de creştere***! – sunt bântuite de anumite angoase, spaime şi frici. Între anumite limite, e un proces natural, împotriva căruia societăţile încearcă să producă „anticorpi”. Mai grav este – cum se întâmplă acum în România – când anumite segmente sau instituţii sociale, mai mult sau mai puţin obscure, provoacă ele, cu bună ştiinţă, frica. De fapt, a vorbi despre frică la singular este oarecum fals, mai potrivit este să vorbim despre frici, pentru că – întotdeauna – frica trebuie circumstanţiată. Între altele, în celebra ***Frica în Occident (secolele XIV-XVJII),*** istoricul Jean Delumeau vorbea de o anumită formă a fricii provocată de sentimentul „cetăţii asediate”. În mod spectaculos, această variantă a fricii a apărut în România după evenimentele – în esenţă – eliberatoare din decembrie 1989. De fapt, e mai potrivit să spunem că această frică s-a intensificat, pentru că naţional-comunismul ceauşist şi-a construit discursul propagandistic pe ideea-forţă că România este victima potenţială (sau reală) a tuturor duşmanilor din afară – de la „imperialismul” american şi până la „revizionismul” maghiar sau „reformismul” gorbaciovian niciun inamic potenţial n-a fost lăsat în afara acestui discurs. O asemenea frică este motivată, bineînţeles, de istoria încercată şi tensionată a ţării, dar exacerbarea ei s-a produs cu intenţia şi cu îndemânarea

* „Contrapunct”, iunie 1992.

unor profesionişti ai diversiunii. Ea nu duce la nimic

bun ci, dimpotrivă, la situaţii explozive, cum s-a întâmplat în martie 1990 la Târgu-Mureş sau în luna iunie a aceluiaşi an în Bucureşti, prin sosirea minerilor domnului Ion Iliescu. Ce să mai spunem despre antisemitismul fără obiect, dat fiind că în România, în momentul de faţă, mai sunt numai 15.000 de evrei, fenomen care face ravagii în presa extremistă a dreptei naţionaliste. Fără obiect, dar cu „ţintă", acest fenomen ne pune într-una din cele mai inconfortabile situaţii în raport cu lumea civilizată al cărei ajutor îl cerem, ba chiar îl pretindem. Acelaşi lucru este valabil şi pentru numeroasele pogromuri ce s-au produs împotriva populaţiei de origine ţigănească. Bineînţeles că anumite forţe – să le spunem „obscure", cum se obişnuieşte! – au exacerbat acest sentiment al asediului până la insuportabil. Dacă lecturezi presa naţionalist-comunistă, mă refer la reviste precum „România Mare", „Europa", „Totuşi, iubirea", conduse de vechi ideologi ai comunismului ceauşist, ai impresia că România este înconjurată din toate părţile de duşmani, că ungurii, evreii, ţiganii nu fac altceva decât să conspire – împreună cu duşmanii din afară! – împotriva bravului şi blândului popor român. Fenomenele din aria „salamului cu soia", „nu ne vindem ţara" sau „occidentul să nu ne mai dea lecţii de democraţie" etc., sunt, de asemenea, frapante ilustrări ale acestui sentiment de asediat, de cetate în pericol. Şi cetatea este, într-adevăr, în pericol, numai că acesta provine mai ales din interior, şi chiar din partea acestor „patrioţi" care pretind că ne apără de pericole!

Aceasta nu este singura formă a fricii din societatea românească. Există altele la fel de periculoase, chiar dacă motivaţia lor este mult mai „naturală". Mă refer, în primul rând, la spaimele provocate de trăirea duratei, a schimbării, a tranziţiei. Există, mai întâi, o ***spaimă de trecut*** în România, o spaimă că acesta ar putea să se reîntoarcă, frică resimţită îndeosebi de grupurile sociale care ştiu că schimbarea este singura soluţie pentru

salvarea ţării. Lozinca – foarte frecventă la mitingurile opoziţiei din afara partidelor – „ţineţi minte cinci cuvinte/ e la fel ca înainte” (cu varianta „e mai rău ca înainte”) este exprimarea exacerbată a acestei spaime de trecut. Interesant este însă faptul că există şi spaimele inverse, cele legate tocmai de viitor şi schimbare. Cum bine se ştie, comunismul era un proiect social blocat în „viitorul de aur”. Or, viitorul nu e niciodată „de aur”, el este deschis şi neliniştitor tocmai în virtutea deschiderii sale. Iar noi, românii, nu avem obişnuinţa acestei deschideri practic infinite. Noi am dori să schimbăm lumea în care trăim, dar rămânem blocaţi în mentalitatea noastră fixată într-un proiect eronat şi, în fond, criminal. În mod ciudat, spaima de viitor şi schimbare nu este apanajul inamicilor schimbării, al nostalgicilor lumii de ieri, ci adesea ea este trăită chiar şi de cei mai activi agenţi ai ei. Faptul este confirmat de experimentul „Focus-Grup”, desfăşurat în iarna acestui an, care arată că spaima de schimbare nu e caracteristică, cum se credea, doar muncitorilor şi vârstnicilor, ci şi celor tineri, chiar intelectualilor şi studenţilor. În acest experiment, schimbarea a fost considerată în sensul său cel mai larg – de la eventualitatea şomajului la schimbarea modului de viaţă şi de la variaţiile nivelului de trai la schimbarea ritmului vieţii.

Eliminarea spaimelor, a fricii din societatea românească ţine, în primul rând, de un ***proiect social*** convingător. El nu a fost oferit de actuala putere din România şi, dată fiind lipsa de credibilitate internă şi externă, nici nu va putea fi oferit. O schimbare politică se impune cu forţa evidenţei. Dar ***terapeutica socială*** ţine şi de educaţie, de cultura politică a populaţiei cuprinsă în vastul proces de necesară schimbare. Educaţia ar fi trebuit să fie ***locul central al schimbării.*** Din păcate, rămâne în sarcina viitoarei configuraţii politice şi această uriaşă problemă. În mod paradoxal, aflată în criză de timp,

străbătută de o mulţime de spaime, între care frica de trecut şi teama de viitor, lumea românească n-a făcut altceva, în mai bine de doi ani, decât să piardă timpul. Pentru a înţelege de ce s-a întâmplat aşa este necesară o coborâre „spre origini”, sau cel puţin spre „rădăcinile” apropiate ale fenomenului.

II. Rădăcinile – „Citiţi zilnic «Scânteia»!”

Până la evenimentele din decembrie 1989, pe acoperişul cinematografului central din Iaşi, unde locuiesc, trona o enormă reclamă pe care scria: „Citiţi zilnic «Scânteia»!”. După Revoluţie, ultimul cuvânt a dispărut, astfel încât reclama a căpătat mobilizatoarea, dar neutra formă: „Citiţi zilnic...!” De ce am amintit acest element anecdotic? Pentru că, de fapt, întreaga dramă de ieri şi de astăzi a României, mai precis a spiritului public din ţara noastră, îşi are originea – mai mult decât în sistemul de represiune propriu-zis – în această pildă de ***represiune simbolică,*** de ***violenţă simbolică***. În fapt, în ultimii 25 de ani ai comunismului românesc, violenţa directă a fost mai degrabă excepţia, în vreme ce violenţa ***simbolică*** a fost regula. Violenţa directă a funcţionat numai împotriva opozanţilor şi dizidenţilor – şi chiar atunci oarecum gradat –, în vreme ce ***violenţa simbolică*** s-a exercitat fără întrerupere, vreme de o jumătate de secol, împotriva întregii populaţii. Bineînţeles, nu trebuie să omit faptul că primele două decenii de ***violenţă directă*** au fost atât de absurde, de o cruzime atât de aberantă încât explică practic de la sine inerţia cvasicompletă a societăţii româneşti din ultimele două decenii şi jumătate de comunism. După ***experimentul Piteşti,*** după Canalul Dunăre-Marea Neagră – prima etapă, din timpul stalinismului –, după cei aproape 3 milioane de deţinuţi politici şi peste 200.000 de morţi din închisorile şi lagărele comuniste, simpla evocare a numelui Securităţii provoca încă teroare. Chiar şi în anii aşa-zisei liberalizări dintre 1964 – 1971. Cum, adesea, provoacă şi astăzi. Nu trebuie

însă omis că această ***forţă fantasmatică*** a Securităţii s-a bazat pe acea îngrozitoare teroare iniţială cât se poate de reală, căreia i-au căzut victime nu doar întreaga clasă politică a României democratice, dar şi aproape întreaga clasă burgheză, intelectualitatea, o bună parte din ţărănime. Este şi aceasta o explicaţie pentru dificilul demaraj spre normalitate al societăţii româneşti de astăzi.

Dar să revin. „Citiţi zilnic «Scânteia»!" reprezintă, probabil, formula cea mai concisă a acestei violenţe, a acestei ***dominaţii simbolice*** căreia i-a fost supusă populaţia românească. În fond, aproape o jumătate de secol, noi, românii, nu am făcut altceva decât să citim zilnic „Scânteia", şi atunci când ascultam radiourile puterii, şi atunci când urmăream programele de televiziune, şi atunci când participam – fie şi pasiv – la şedinţele de învăţământ ideologic sau la marile manifestaţii de masă atât de iubite de Ceauşescu. În mod logic, această „lectură zilnică" a provocat situaţia cu care suntem nevoiţi să ne confruntăm astăzi: aproape completa lipsă de cultură politică; persistenţa mentalităţilor populist-comuniste şi a tuturor clişeelor inculcate cu obstinaţie de aparatul de propagandă vreme de cincizeci de ani; infantilism civic; lipsa spiritului de iniţiativă ş.a.m.d.

Unii observatori occidentali se miră de standardul coborât al culturii politice la popoarele din Estul Europei – cazul României fiind, din acest punct de vedere, dintre cele mai spectaculoase. Ei consideră nefiresc acest standard coborât pentru nişte societăţi în care totul era „politizat". De la programele grădiniţelor de copii la viaţa literară şi de la şedinţele de producţie din fabrici până la cele ale Academiei, totul era subsumat politicului. Nimic mai fals, totuşi, decât o astfel de observaţie, decât un asemenea reproş. Pentru că „politic" în Est însemna cu totul altceva decât înseamnă în Vest. Cum ştim cu toţii, ***viaţa politică,*** în sensul propriu al cuvântului „politic", începe cu

recunoaşterea existenţei unor grupuri sociale diferite, cu interese diferite acceptate ca atare, şi cu posibilitatea funcţionării unor tipuri diferite de discurs public. Adică, exact ceea ce a lipsit cu desăvârşire în societăţile comuniste şi, îndeosebi, în comunismul românesc, poate cel mai retrograd şi mai intransigent cu orice tendinţe „deviaţioniste” sau „dizidente”, ca să nu mai vorbesc despre „opoziţia propriu-zisă”, ce nu era acceptată nici măcar formal. „Idealul” comunismului a fost ***distrugerea diferenţei,*** instituirea omogenizării, a uniformizării. În vreme ce societăţile normale evoluează în sensul permanentei diferenţieri, ajungând la o adevărată exuberanţă de structuri şi forme, comunismul a încercat să introducă uniformizarea în toate domeniile şi la toate palierele socialului. În plan propriu-zis social, conceptul cheie al comunismului românesc era cel de „popor unic muncitor” ce urma a fi făurit prin „dispariţia diferenţelor dintre sat şi oraş, dintre munca fizică şi cea intelectuală”, precum şi prin procesul de „omogenizare a claselor sociale”. În plan antropologic, fireştile deosebiri biologice, psihologice şi socio-culturale dintre oameni urmau să fie eliminate prin desăvârşirea fiinţei umane până la nivelul „omului nou”. Dar nimic nu trebuia să scape uniformizării şi omogenizării. În economie, jocul liber al pieţii concurenţiale a fost înlocuit cu „planul unic de dezvoltare economică şi socială”, iar legea valorii cu o lege specifică economiei socialiste formulată în termeni utopici şi clinici în acelaşi timp – „legea satisfacerii mereu crescânde a necesităţilor materiale şi spirituale ale oamenilor muncii”. În cultură, a fost elaborat straniul concept – de clasă – al culturii proletare (mai târziu, socialiste), bineînţeles că superioară oricărei alte culturi, probabil datorită presiunilor, restricţiilor şi cenzurilor la care era supusă. În plan religios, deşi religia era oarecum tolerată, iar biserica ortodoxă a colaborat din plin cu autorităţile comuniste, partidul comunist a trecut la aplicarea pe scară largă a

ateismului şi chiar a formei militante a acestuia. În filosofie, marxismul, „dezvoltat creator de Ceauşescu”, cum spuneau documentele de partid, era privit ca punct final şi încununare a gândirii filosofice, celelalte filosofii fiind fie trepte necesare în „marşul glorios către marxism”, fie ciudate supravieţuiri ale unor astfel de trepte, fie pur şi simplu nişte rătăciri periculoase. În rest, consumul alimentar trebuia să se supună exigenţelor „programului de alimentaţie raţională a populaţiei”, iar arhitectura şi urbanismul, delirantelor planuri de „sistematizare a localităţilor ţării”. De altfel, se pare că aceste două ultime probe ale delirului sistematic al comunismului românesc în versiunea sa ceauşistă au atras, în cele din urmă, atenţia Vestului asupra situaţiei tragice a poporului român, situaţie în care fusese adus de un Conducător considerat, până spre sfârşitul anilor ’80, un interlocutor valabil.

Prin acest experiment am trecut noi, românii. Iar acest experiment poate fi numit oricum numai politic nu, în sensul consacrat de tradiţia occidentală a termenului. Dacă ne confruntăm astăzi cu această dezastruoasă situaţie a ***culturii politice,*** faptul se datorează, în primul rând, absenţei complete a vieţii politice reale în România ultimei jumătăţi de secol. În comunism, nu există viaţă politică, ci numai un fel de monstruoasă administraţie totalitară, căreia nu trebuia să-i rămână pe dinafară nimic, dacă s-ar fi putut, nici visele noastre. Dacă nu există viaţă politică, înseamnă că nu există nici ***discurs politic*** – oricât de „politizat” ar fi fost discursul administraţiei totalitare –, ci doar un discurs de îndoctrinare şi dresaj emanat de Putere prin toate canalele posibile. Discursul Puterii comuniste nu este unul politic, ci mai degrabă unul „pedagogic”, în sensul cel mai prost al cuvântului.

III. Şi terapeutul este bolnav

Acestui discurs „pedagogic” i-am căzut victime cu toţii. În grade variabile, bineînţeles. Victime – cei care-l propuneau, pentru că, pentru ei, căpăta virtuţi

automotivante. Victime – cei care erau supuşi lui. Victime – chiar şi cei care au încercat să se sustragă citind şi altceva decât „Scânteia”, victime – chiar şi puţinii opozanţi autentici ce s-au manifestat în România dinainte de decembrie 1989. La nivel conştient, aproape nimeni nu credea în discursul univoc al Puterii, nici măcar cei care-l propuneau şi administrau. Din acest punct de vedere, am putea spune că nici măcar n-a existat comunism în România. Din păcate, nu acelaşi lucru s-a petrecut şi la nivelul subconştientului, unde am fost – încă o dată, în grade foarte variabile – afectaţi cu toţii. Acest lucru a devenit vizibil după decembrie 1989, nu doar în discursul „noii vechi Puteri”, dar şi în interiorul discursurilor multiplicate ce funcţionează azi în societatea românească – limbajul opoziţiei politice, cel al grupărilor autonome sau cel al presei independente. Se poate spune că suntem în situaţia inconfortabilă a unei societăţi bolnave ce se supune tratamentului unor terapeuţi ce nu sunt nici ei complet sănătoşi. De aceea, în vreme ce încercăm să vindecăm, participăm şi la menţinerea bolii, la intoxicarea corpului social. Aceasta este, de fapt, situaţia dramatică în care ne aflăm noi, intelectualii români, aceasta este situaţia şcolii din România, aceasta este chiar şi situaţia presei independente sau a asociaţiilor de stimulare a naşterii societăţii civile. „Noua veche putere” are vina ei, peste care nu putem trece, ar trebui însă să ne asumăm şi partea noastră de vină, chiar mai mică fiind.

„Citiţi zilnic «Scânteia»!” Am citit-o şi, din păcate, încă suntem nevoiţi s-o mai citim, dat fiind că limbajul „noii vechi puteri” poartă toate sechelele posibile ale ***limbii de lemn,*** toate stigmatele mentalităţii care a produs-o. În fond, limbajul acestei „noi vechi puteri” a fost atât de accesibil şi atât de eficient, măcar până în iarna acestui an, pentru că se întemeia pe un fond de predispoziţii şi clişee comune atât guvernanţilor, cât şi guvernaţilor. Faptul că alegerile locale au înregistrat un

succes relativ al opoziţiei nu ar trebui, totuşi, să ne facă excesiv de optimişti. Aceasta nu înseamnă nicio spectaculoasă urcare a nivelului ***culturii politice,*** nici că electoratul românesc s-a emancipat într-atât încât reuşeşte să evite capcanele ***noii limbi de lemn*** şi să se sustragă ademenirilor ***noii demagogii,*** ceva mai puţin ideologizate. Acest succes este, înainte de toate, semnul nemulţumirii faţă de catastrofala scădere a nivelului de trai. De altfel, absenteismul atât de ridicat nu mi se pare a fi semnul cel mai sigur al unei înalte conştiinţe civice. Alegerile generale au confirmat scepticismul.

Dacă limbajul puterii neocomuniste a fost eficient datorită abilei calchieri pe vechiul limbaj, supus unei superficiale cosmetizări, discursurile concurente ce-au început să se contureze în corpul social, încercând să înlocuiască monologul cu un posibil dialog, au avut de înfruntat un dublu handicap. Pe de o parte, viciate şi ele de unele clişee populiste şi de sechele ale mentalităţii naţional-comuniste, au adesea un straniu aer de discursuri eteroclite, deci impure şi, de aceea, un efect derutant. De pildă, dacă în limbajul Puterii, o lozincă precum „Nu ne vindem ţara”, care a făcut numeroase victime electorale în campania pentru alegerile din 1990, are o anume logică, aceeaşi lozincă reluată de opoziţia parlamentară, în urma votării legii privatizării, are un caracter de indiscutabilă inadecvare cu fundamentele propriului său discurs politic. Nu discut aici dacă legea e bună sau proastă – ea este, bineînţeles, proastă, ci discut modul în care opoziţia a pus problema, prilejuind o neaşteptată asociere cu unul din partidele populist-extremiste.

Celălalt handicap provine tocmai din elementele de noutate pe care le propun discursurile opoziţiei şi cele independente, elemente ce provoacă perplexitate unui public antrenat decenii în şir pentru o unică şi foarte simplistă formă de discurs public. În momentul de faţă, discursul Puterii este „încă” eficient tocmai prin coerenţa

şi simplitatea sa, prin senzaţia de ***déjà vu*** pe care o dă adresantului. S-ar putea spune că este un limbaj pentru „inculţi”, dar asta şi suntem cel puţin din punct de vedere politic. Nu trebuie să uităm că este vorba de un public care a stat sub deviza „Citiţi zilnic «Scânteia»!” şi care citeşte în continuare acelaşi discurs, numai uşor cosmetizat, uşor eliberat de unele asperităţi. În loc de „strâns uniţi în jurul partidului” se spune „larg consens naţional” sau „spirit de concordie generală”, şi în loc de „partidul – centrul vital al naţiunii” se pronunţă „frontul democrat al salvării naţionale”, „partid de masă al oamenilor muncii de la oraşe şi sate” (Ion Iliescu).

IV. Să spargem cercul vicios!

Problema este – când vom începe să ne vindecăm, când ne vom îndrepta spre normalitate? Răspunsul nu este foarte greu de dat – când vor avea curs şi celelalte discursuri, când ele vor reuşi să echilibreze raportul cu discursul Puterii. Aceasta s-ar putea întâmpla când, în locul imperativei propoziţii „Citiţi zilnic «Scânteia»!”, va începe să funcţioneze cealaltă, apărută după decembrie 1989, pe acoperişul cinematografului din oraşul meu de reşedinţă, mă refer la neutra „Citiţi zilnic”. Or, în opinia mea, acest lucru pare dificil de întrevăzut. Monopolul pe care-l păstrează Puterea asupra mediilor audio-vizuale face aproape imposibilă o modificare semnificativă a standardului culturii politice în România. Micile modificări obţinute prin intermediul presei scrise în cei aproape trei ani au importanţa lor, dar ar însemna să aşteptăm decenii pentru ca ele să devină semnificative şi productive în ordinea politicii şi a culturii politice. Un recent sondaj al Institutului de Marketing şi Sondaje, condus de unul din cei mai buni sociologi români, a constatat că puterea de influenţă a televiziunii afectează 80% din populaţie, pe când presa scrisă are impact numai asupra unui procent de 18%. De aceea, începutul ***culturii politice*** în România este intim legat de procesul de demonopolizare a mediilor

audio-vizuale şi de apariţia unor medii independente faţă de Putere. Din păcate, experienţa SOŢI şi a unor studiouri locale înseamnă deocamdată un eşec. Nu-mi dau seama cât depinde acest eşec de lipsa de profesionalism, de eventualele infiltrări sau de ambele cauze, dar eşecul pare a fi constatat de toată lumea, spre enorma satisfacţie a Puterii şi a televiziunii sale. În principiu, televiziunea oficială se face vinovată de trei păcate capitale: ***dezinformareapropriu-zisă, manipularea discretă*** şi ***efectul anesteziant.*** Nu susţin că o televiziune trebuie să aibă neapărat o intenţie educativă – deşi într-o societate traumatizată poate n-ar fi complet aberant –, dar ea ar putea avea un efect educativ limitându-se la informarea corectă şi renunţând la procedurile diversioniste.

Ar fi, desigur, exagerat să susţin, în spiritul ***semanticii generale*** a lui Alfred Korzibsky, că toate problemele de astăzi ale României sunt numai nişte probleme de limbaj şi de comunicare. Dar, pe de altă parte, ar fi nerealist să nu observ că aproape niciuna din aceste probleme nu poate fi rezolvată înainte de a rezolva tocmai problemele ce ţin de limbaj şi de comunicare. Înainte, de pildă, de a încerca să rezolve problema acută a ***culturii politice,*** poate că n-ar fi rău dacă intelectualii, organizaţiile independente şi politicienii de opoziţie ar încerca să rezolve, mai întâi, probleme mult mai simple, care se referă la adresabilitatea discursului, transparenţa acestuia sau, de ce nu? la capcanele pe care demagogia le poate presăra chiar în discursul lor.

V. Un optimism bine temperat

După conţinutul şi tonul acestei analize s-ar putea crede că sunt un sceptic sau un pesimist incorigibil. Adevărul este că mie îmi place să mă consider un spirit lucid şi un optimist temperat, uneori prea bine temperat! Dar pentru a găsi soluţii terapeutice pentru situaţia culturii politice şi a spiritului public din ţara noastră, cred că este necesar să analizăm starea de lucruri cu toată

luciditatea posibilă, poate chiar exagerând puţin. La o discuţie pe o temă asemănătoare, care a avut loc anul trecut la Bucureşti, în organizarea Grupului pentru Dialog Social şi a Adunării cetăţeneşti Helsinki, am fost chiar mai radical decât acum, acuzând intelectualitatea românească de trădare. Trădarea intelectualilor, ***la trahison des clercs,*** cum spunea Julien Benda. Bineînţeles că exageram, exageram enorm. Pentru că, dacă lucrurile au evoluat în oarecare măsură în România, este în primul rând meritul intelectualilor, în special al scriitorilor şi artiştilor, dar şi al foarte multor universitari, medici şi chiar ingineri. Intelectualii au fost cei dintâi care au sesizat politica dubioasă pe care o promova Frontul Salvării Naţionale. Ei au fost, alături de studenţi, principalii susţinători şi moderatori ai Pieţii Universităţii. Ei au iniţiat nucleele de societate civilă prin crearea Alianţei Civice, a Ligii pentru apărarea drepturilor omului sau a Asociaţiei „Pro-Democraţia”. Revistele Uniunii Scriitorilor sunt cele care, în bloc, au respins orice iluzie legată de o posibilă „a treia cale”, cea gorbaciovistă, pentru societatea românească, şi asta cu multă vreme înainte de căderea lui Mihail Sergheevici. Tot intelectualii au creat exuberanta presă independentă de astăzi din România, poate cel mai însemnat câştig de până acum pentru societatea românească post-totalitară. În sfârşit, şi intelectualii au strigat până au răguşit „Jos comunismul!”. Ei, şi aici e, de fapt, problema. Nu cred că mai este cazul să răguşim strigând „Jos comunismul!”, pentru că acesta e, cu adevărat, jos. Important ar fi acum să reuşim să intrăm într-o nouă fază a terapiei noastre anti-totalitare – trebuie să întreprindem disecţia atentă a acestui cadavru, să-i descompunem mecanismele, să-l putem aduce în stare de perpetuă nefuncţionare. Şi, dat fiind specificul comunismului românesc în versiunea sa ceauşistă, care e acela de a fi un fel de balaur cu două capete, unul comunist şi celălalt naţionalist, să avem grijă ca, odată cel

comunist neutralizat, să nu ne trezim că celălalt e plin de vitalitate. Totalitarismul nu vine întotdeauna de la stânga, el poate veni şi de la dreapta. Cum bine ştim, din propria noastră experienţă istorică.

Storkow, Berlin, 27 Martie 1992, ***Simpozionul „Cultura şi politică în România post-totalitară”.***

Ce este acela post-capitalism?[1] (Paranteze la cartea lui Peter F. Drucker1)

O simplă agitaţie terminologică?

Sunt mai multe decenii de când literatura sociologică, istorică, filosofică şi estetică este asediată de o terminologie centrată pe prefixul ***post***: post-istorie, post-modernism, societate post-industrială, post-comunism ş.a.m.d. De fapt, distanţa temporală este încă şi mai mare dacă ne amintim că Hegel vorbea despre sfârşitul istoriei prin încarnarea napoleoniană, că Marx vedea comunismul ca o societate de dincolo de istorie sau că, de pildă, Kojève socotea că filosofia însăşi s-a încheiat odată cu Hegel. Între timp, s-a văzut că măcar o parte din aceste constatări sau profeţii n-au putut căpăta statutul definitivului. După Hegel, a venit rândul lui Heidegger să fie considerat ultimul filosof. Teoriile convergenţei celor două sisteme politice ale contemporaneităţii au căzut în desuetudine prin dispariţia unuia din termeni. În ciuda afirmaţiilor primilor teoreticieni, nici măcar ***post-modernismul*** nu s-a dovedit a fi o achiziţie definitivă şi certă, dat fiind că definiţia sa diferă enorm de la un autor la celălalt, împotriva faptului că respectivii autori cred că vorbesc despre acelaşi obiect epistemic. Nici măcar nu este nevoie să ne întoarcem la cei dintâi autori pentru a constata asta – e suficient să citim în paralel doi autori mai recenţi, precum Ihab Hassan şi Jean-François Lyotard[2]. Cât

---

1 „Xenopoliana", 1-4, 1994.

1. Peter F. Drucker, ***Post-Capitalist Society,*** Harper Business, A Division of Harper Collins Publishers, New York, 1993.

2Jean-François Lyotard, ***La Condition postmoderne. Rapport sur***

priveşte ***post-istoria*** liniştită a lui Fukuyama[3], acesta nu este contrazisă numai de autori precum Samuel P. Huntington, cu al său ***şoc al civilizaţiilor***[4], ci şi de deloc banale evenimente politico-istorice ce se desfăşoară din Cecenia până în Africa de Sud şi din Bosnia până la frontiera dintre Perú şi Ecuador.

Nu-mi propun, desigur, să elimin toate aceste contorsiuni teoretice şi conceptuale. Nu pot eu lămuri, pe deplin, ceea ce n-au reuşit legiuni întregi de istorici, filosofi, esteticieni sau sociologi. Mă interesează însă, aici, câteva aspecte din aceste noţiuni şi, mai ales, mă interesează problematica deschisă de ele. Mă interesează, cu osebire, raporturile dintre capitalism şi post-capitalism, precum şi cele dintre comunism şi post-comunism. Mă interesează nu doar din raţiuni pur teoretice, ci şi din motive foarte pragmatice, legate de tranziţia pe care o parcurge astăzi umanitatea şi, odată cu aceasta, ţara noastră. Propun, prin urmare, o soluţie de ***bun simţ,*** în sensul cel mai cartezian al termenului. Să vedem, deci, ce este capitalismul, ce este comunismul prin raportare la acesta şi, apoi, să vedem dacă post-comunismul şi post-capitalismul sunt altceva decât spun paradigmele pe care le putem socoti clasice.

Paradigma politică a modernităţii

le savoir, Les Editions de Minuit, 1979. Ediţia românească : Editura Babel, Bucureşti, 1993.

3Francis Fukuyama, ***The End of History ?,*** „The National Interest", 1989. în 1992, eseul este dezvoltat în amplul volum ***The End of History and the Last Man.*** Se poate observa că, la interval de trei ani, semnul de întrebare iniţial a dispărut. în româneşte, la Editura Vremea, în 1994, a apărut studiul din 1989.

4Samuel P. Huntington, ***The Clash of Civilisations,*** „Foreign Affairs", summer, 1993. Textul a fost publicat, în franceză, în „Commentaires", 66, Été, 1994, însoţit de comentariile unor remarcabili autori precum Daniel Bell, Alain Beçanson, Pierre Hassner, André Fontaine, William Pfaff, Giuseppe Sacco şi Francis Fukuyama, specialişti în sovietologie, societatea post--industrială, „sfîrşitul istoriei" etc. în româneşte, studiul a fost publicat în serial, în revista „22", în ianuarie 1995.

Deşi oamenii fac politică de când există pe acest pământ, ***naşterea politicii,*** în sensul propriu al termenului, este o achiziţie destul de târzie. Ea premerge cu puţin lanţul Revoluţiilor cu care a început modernitatea. De abia după Cromwell, după revoluţia americană şi cea franceză putem vorbi despre politică ***tale quale,*** despre conştiinţă politică şi despre o reflexie profesională asupra politicii. N-am de gând să trec sub tăcere contribuţiile absolut remarcabile ale unor Platon, Aristotel, Machiavelli, Montesquieu ori Rousseau, dar ei nu sunt decât nişte precursori, geniali, e adevărat, ai politicii profesionale, în sensul modern al termenului. Pentru că ***modernitatea,*** înainte de orice altceva, este o problemă pur politică. Ce anume au adus cele trei Revoluţii care semnează actul de naştere al modernităţii?

Nici mai mult nici mai puţin decât ***cadrul valoric*** – axiologic, dacă preferaţi – al politicii. ***Legalitatea,*** în sens constituţional şi subsecvent, prin principiul subsi-diarităţii, a sosit datorită lui Cromwell şi Revoluţiei americane. ***Libertatea, egalitatea*** şi ***fraternitatea*** sunt produsul Revoluţiei franceze. Acestea au şi rămas, de altfel, valorile politice promovate de partidele politice moderne până în zilele noastre. Când aceste valori vor înceta să stea la fundamentul politicii, vom putea vorbi despre ***sfârşitul modernităţii.*** Sau, ori de câte ori o comunitate oarecare iese din acest cadru valoric pentru o perioadă anume de timp – cum e cazul comunismului sau fascismului –, ea a ieşit atunci, provizoriu, din paradigma ce defineşte modernitatea. Însă aceste valori nu pot fi părăsite decât tranzitoriu şi, prin consecinţă, putem deduce că ***modernitatea nu are sfârşit,*** că post-istoria e o iluzie mai mult sau mai puţin vinovată, post-modernismul un chip al modernismului, iar post-capitalismul una din formele de manifestare ale capitalismului. El urmează capitalismului sălbatic, celui clasic şi se asociază cu post-industrialismul[5].

5Dintre teoreticienii „societăţii post-industriale" trebuie neapărat să-i

Prin urmare, niciun partid politic, în sens modern, nu poate face abstracţie de cele patru valori politice majore. Este de semnalat că ***legalitatea*** are un fel de preeminenţă, că ea dă substanţă celorlalte trei valori. Legalitatea stă la fundamentul ***constituţionalităţii,*** ea garantează separaţia puterilor în stat şi, tocmai în virtutea acestui fapt, asigură funcţionarea normală a celorlalte trei valori. Nu există ***libertate, egalitate*** şi ***fraternitate*** fără un temei legal, fără garanţii constituţionale. Dacă toate partidele moderne sunt fundamentate pe acceptarea acestor valori, ce anume le diferenţiază, de unde apar deosebirile doctrinare? Este o simplă problemă de ***accent.*** Dacă accentul cade pe ***libertate,*** vom avea partide de orientare liberală. Dacă acesta este pus pe ***egalitate,*** e limpede că vom distinge o orientare social-democrată. În sfârşit, dacă va fi accentuată ***fraternitatea,*** ne vom găsi în faţa unei orientări creştin-democrate. Accentuând libertatea, partidele liberale vor promova mai ales spiritul de iniţiativă economică, bazat pe proprietatea privată, sacră şi inviolabilă, precum şi întreg ansamblul drepturilor şi libertăţilor individuale. Accentuând egalitatea, partidele social-democrate vor fi adeptele unor valori subsecvente precum dreptatea socială şi echitatea, promovând politici de redistribuire a bogăţiei prin asistenţă şi protecţie socială. Ar mai trebui spus că ***egalitatea*** are tendinţa de a evolua spre ***egalitarism,*** uitându-se că oamenii nu sunt egali decât în două privinţe – în faţa lui

Dumnezeu şi în faţa legii. În toate celelalte privinţe, oamenii nu sunt egali, ci foarte diferiţi. Doar garantarea strictă a tuturor formelor de libertate – personală, economică, de opinie etc. – se opune, în fapt, în societăţile democratice, transformării egalităţii de principiu în egalitarism. În ultima vreme, tendinţa este de a nu se

---

amintim pe Alain Touraine cu ***La société postindustrielle*** (Edition Denoël, 1969) şi pe Daniel Bell cu ***The Coming of Post-Industrial Society*** (New York, Harper and Row, 1973).

transforma diferenţa în ierarhie şi, de aceea, una din lozincile Consiliului Europei sună astfel: „Toţi egali, toţi diferiţi”. S-ar putea ca respectiva lozincă să cunoască o carieră neaşteptat de lungă. În sfârşit, accentuând fraternitatea, partidele de factură creştin-democrată încearcă să depăşească egoismul individual, mizând pe factorii ce conferă coeziune comunităţilor. Fraternitatea este concepută ca o solidarizare activă între cetăţeni autonomi, iar nu cum se petrec lucrurile în regimurile comuniste şi socializante, ca o solidarizare a dezmoştenitilor şi resentimentarilor.

De ce nu sunt partidele comuniste şi fasciste nişte partide moderne? De ce regimurile comuniste şi fasciste scot comunităţile din modernitate şi, prin aceasta, le introduc în paranteze ale istoriei? Pentru că ele nu respectă cele patru valori politice fundamentale. Legalitatea este înlocuită cu abuzul de drept, cu desfiinţarea statului de drept, cu supunerea instituţiei justiţiei unor comandamente politice de natură totalitară. Libertatea este abolită şi înlocuită cu autoritarismul şi sclavia. În comunism, este desfiinţată şi libertatea economică, şi cea politică, în vreme ce fascismul, mai pragmatic, se opreşte la eliminarea libertăţii politice, păstrând largi zone ale libertăţii economice. Nu este cazul să se facă tot felul de comparaţii între orori, dar e de precizat că ***ieşirea din fascism*** este mai uşoară decât ***ieşirea din comunism,*** tocmai din acest motiv: păstrarea libertăţii economice. Piaţa economică bazată pe proprietatea privată şi pe iniţiativa economică personală este păstrată, rămâne numai să fie recuperată şi libertatea politică. În sfârşit, comunismul înlocuieşte egalitatea de principiu cu ***ierarhia de clasă,*** iar fascismul cu ***ierarhia rasială.*** Principalele „motoare” ale acestor societăţi devin două tipuri de ură – ura de clasă şi ura de rasă –, care desfiinţează înseşi fundamentele fraternităţii. Sunt practic subminate valorile autentice de solidarizare comunitară.

Între grupurile sociale, profesionale şi etnice sunt introduse tensiuni şi conflicte permanente, uneori veritabile rupturi şi falii de netrecut. În asemenea societăţi, viaţa nu mai are nimic normal, nu se mai petrece după criteriile cvasi-naturale ale societăţii capitaliste liberale. Pentru că asta înseamnă modernitatea – ***capitalismul.*** Şi ceea ce distinge capitalismul de orice formă de totalitarism – caracterul său natural. De aceea, capitalismul ***nu se construieşte,*** ci se dezvoltă după tendinţe ce fac parte din natura intrinsecă a omului. Proprietatea, competiţia, libertatea, compasiunea şi solidaritatea etc. sunt tendinţe naturale ale fiinţei umane normale, pe care modernitatea n-a făcut altceva decât să le conştientizeze şi să le confere anumite ***virtuţi normative.*** Din acest motiv, înainte de a fi un sistem politic şi economic, ***capitalismul*** este, de fapt, un ***model antropologic şi axiologic***. În realitate, cel mai potrivit omului pentru că este construit ***pe măsura omului.*** Modernitatea, capitalismul, cele patru valori esenţiale impuse de modernitate şi natura umană sunt, deci, nişte fenomene cu evoluţie convergentă. Tipul de umanitate descoperit de modernitate, ***cetăţeanul,*** este prin urmare, cel puţin până astăzi, ***modelul umanităţii plenare.***

Ce este, atunci, post-comunismul, adică regimul în funcţiune în unele din ţările foste comuniste? Nimic altceva decât un ***premodernism,*** un ***post-modernism*** sau mai degrabă, un ***extra-modernism.*** Dacă ne raportăm la modul în care regimul ***post-comunist*** din România, de pildă, respectă cele patru valori clasice ale modernităţii, vom constata o mulţime de „originalităţi" care îl exclud de la modernitate. Democraţia este atât de originală încât i se potriveşte numele găsit de Pierre Hassner, acela de ***democratură***[6], un curios hibrid între democraţia

6 Pierre Hassner a inventat termenul încă din 1990 şi a încercat să caracterizeze societăţile proaspăt „ieşite" din comunism din Europa de Est. între timp, unele din ele — şi, în primul rînd, Cehia — nu mai sînt

declarativă şi sechelele dictaturii antecedente. Constituţia nu garantează proprietatea privată, puterile în stat nu sunt în mod serios despărţite, libertatea cunoaşte grave încălcări principiale şi reale, economia de piaţă liberă nu există odată ce marea masă a proprietăţii aparţine statului, pluralismul politic e mai degrabă o speranţă decât o realitate, opoziţia politică şi intelectuală este privită ca un adversar impenitent şi nu drept o alternativă ş.a.m.d. Prin urmare, ***un regim post-comunist*** are încă rădăcinile înfipte adânc în comunism, nu reuşeşte să fie în mod decisiv altceva. De aceea, nici intrarea în modernitate, reintrarea de fapt, nu a avut încă loc. Când unii vorbesc deja de ***post-modernitate,*** de ***post-capitalism,*** noi nu am reuşit încă să reînnodăm firul cu istoria şi să reintrăm în normalitate. Pentru că, în ordine socio-umană, normalitatea înseamnă capitalism.

Dar ce este post-capitalismul?

Discursul despre ***post-capitalism*** este frecventat de două categorii de autori. Cei dintâi, „progresiştii", consideră capitalismul un stadiu istoric oarecare, care datează şi va fi înlocuit cu un altul superior. Pentru marxişti, acest stadiu este comunismul care, de altfel, va instaura ***post-istoria*** şi „regimul libertăţii". În mod curios, o astfel de viziune pacificatoare, paradiziacă în cele din urmă, ne poate veni şi dinspre unii gânditori liberali. Pentru F. Fukuyama, post-istoria înseamnă instaurarea ordinii liberale pe tot mapamondul. Nu exclud că acesta trebuie să fie ţelul inalterabil al omenirii, dar mă îndoiesc că istoria se va sfârşi, chiar şi atunci când democraţiei liberale nu-i va mai fi rămas niciun colţişor de pe Terra de cucerit. Altă categorie de autori consideră însă ***post-***

---

post-comuniste, pentru că au devenit capitaliste, şi nici democraturi, ci democraţii. României, din păcate, încă i se potriveşte termenul fabricat de Hassner. De ce ? Pentru că rotaţia la guvernare încă nu a avut loc, pentru că proprietatea de stat e aproape exclusivă în industrie, iar procesul spontan de naştere a capitalismului este sufocat prin măsuri politice şi fiscale.

capitalismul ca unul din stadiile capitalismului, ca o vârstă a acestuia[7]. Poziţia lui Peter F. Drucker este însă ceva chiar mai interesantă. Pentru autorul austro-american, ***post-capitalismul*** este ceva care urmează capitalismului, fără să mai fie capitalism, dar nu este nici comunismul marxiştilor. Seamănă, în oarecare măsură, cu teza lui Francis Fukuyama, dar mizează foarte mult pe dezvoltarea tehnologiilor şi, îndeosebi, pe dezvoltarea cunoaşterii şi a tehnologiilor legate de aceasta. Pentru a vedea în ce măsură teoria lui Drucker asupra post-capitalismului rezistă, este necesară măcar o scurtă trecere în revistă a principalelor sale elaborări. Apoi, vom vedea dacă tipul de societate definit de el drept post-capitalist contrazice în vreun punct ***paradigma modernităţii politice,*** deci a ***capitalismului.***

În opinia lui Peter F. Drucker, ultima sută de ani ar fi caracterizată printr-un set de schimbări majore care anunţă trecerea de la „Vârsta Capitalistă" şi de la statul-naţiune la „Societatea Cunoaşterii" şi la cea a „Organizaţiilor". Aceste schimbări ar fi globale, afectând concepţia despre lume, valorile sociale fundamentale, afacerile şi economia, structurile sociale şi politice. Sursa esenţială a acestei noi societăţi, denumită ***post-capitalistă,*** ar consta în dezvoltarea cunoaşterii şi în conducerea grupurilor sociale de către cei numiţi de Drucker „muncitori ai cunoaşterii" ***(knowledge workers).*** Mai întâi, ar trebui observat că multe din tezele autorului american nu sunt absolut noi. „Muncitorii cunoaşterii" sunt, de fapt, „tehnocraţii" din teoriile clasice, care datează deja de vreo patru decenii. Ceea ce a devenit limpede între timp e faptul că ***tehnocraţii*** nu pot înlocui întreprinzătorii economici şi nici pe politicieni. Ei pot cel

---

7în general, în această categorie intră doctrinarii „societăţii post-industriale", cei ai tehnocraţiei şi chiar cei ai teoriei convergenţei sistemelor, în măsura în care vedeau posibilă un fel de „fuziune" a capitalismului cu „socialismul real", datorită dezvoltării tehnologice.

mult să-i ajute să ia decizii mai bune, mai prompte, mai corecte. Ei sunt nişte „consilieri”, ceea ce vor fi şi „muncitorii cunoaşterii” \ De ce? Pentru că nici politica, nici afacerile economice nu sunt supuse exclusiv unor acţiuni şi decizii strict raţionale: pasiunea, instinctul, flerul joacă – şi, din fericire, vor juca şi în continuare – un rol major în astfel de activităţi umane. Din fericire, omul nu este – şi nu va fi niciodată – raţionalitate pură. Iar epistemologiile cele mai recente nu mai ocultează acest aspect, ci, dimpotrivă, încearcă să îl ia în calcul. Pe de altă parte, ***cunoaşterea*** este tocmai una din descoperirile majore ale modernităţii, care, între altele, este şi epoca exploziei spiritului ştiinţific. Înainte de a fi o cucerire, călătoria modernilor şi descoperirea noilor teritorii au fost un impuls spre cunoaşterea acelor noi teritorii. Fie ele geografice, fie ale lumii micro-fizice sau macro-astronomice. Dezvoltarea cunoaşterii nu poate fi o trăsătură a unui nou tip de societate. De fapt, ceea ce este caracteristic ultimelor

1. Ar mai trebui precizat că, în fapt, cunoaşterea este tot o formă de capital ce se adaugă capitalului financiar, celui încorporat, forţei de muncă şi capitalului simbolic, descris cu atâta pasiune de un Pierre Bourdieu. Şi, în cele din urmă, interesant – şi productiv – este felul în care diversele forme de capital se asociază, se concurează şi se produc una pe cealaltă. O economie a viitorului ar trebui să reuşească să elaboreze o teorie a „pieţei unificate” a capitalului. În cele din urmă, de pildă, piaţa bunurilor economice şi aceea a bunurilor simbolice vor deveni o singură piaţă a liberului schimb.

decenii este doar ***accelerarea cunoaşterii,*** un fapt important, desigur, dar nu o mutaţie copernicană. De altfel, pare a fi specifică autorilor din ultimii ani tendinţa de a anunţa mereu transformări copernicane – de la Tofler la McLuhan şi de la Francis Fukuyama la un mai ştiu eu cine, toată lumea anunţă „metamorfoze revoluţionare”.

Însă acestea, în realitate, nu sunt decât nişte simple schimbări, accelerări, „evoluţii”.

Însă obiecţia cea mai importantă pe care i-o pot aduce lui Peter F. Drucker este una ce ţine de esenţa cărţii. Paradigma descrisă de autorul austro-american, interesantă în ansamblu şi în foarte multe detalii, nu contrazice prin nimic ***paradigma politică a modernităţii,*** deci a ***capitalismului. Legalitatea, libertatea, egalitatea, fraternitatea*** nu sunt puse nicăieri în discuţie. Iar dacă aceste valori nu sunt contestate, n-am ieşit din modernitate, nici din capitalism, nici din normalitate. Ceea ce Drucker numeşte ***post-capitalism*** este doar chipul capitalismului de astăzi din ţările dezvoltate, probabil chipul cel mai răspândit al capitalismului de mâine. Poate, cu puţin noroc, acesta va fi şi ***chipul capitalismului românesc.*** Deocamdată, în această tranziţie chinuită şi excesiv de lungă, societatea noastră prezintă chipul mutilat al unui amestec de sechele comuniste profunde, mici zone de capitalism sălbatic şi populism fără ideologie. Mă tem însă că drumul nostru către capitalismul dezvoltat – sau post-capitalism, dacă doriţi – va fi mult mai lung şi mai dificil decât ne-am imaginat cu toţii atunci când am crezut că, într-o secundă, am şi reuşit să ieşim din comunism. Într-un fel, am ieşit. Dar nu în capitalism, ci în ***post-comunismul*** pe care ne străduim să-l înţelegem pentru a-l putea depăşi. În acest moment, chiar simt nevoia să invoc intervenţia lui Dumnezeu în istorie.

Puterea politică şi „crimele” televiziunii.

Dacă ne-am lua după ***Legea audiovizualului,*** televiziunea din România – TVR, mai pe scurt – este o televiziune publică, deci ea aparţine comunităţii şi nu statului. De altfel, ea este finanţată în cea mai mare parte de către beneficiari prin intermediul ***abonamentelor obligatorii*** pentru toţi deţinătorii de receptoare TV. Să trecem peste „originalitatea” acestei finanţări, probabil

unică în lume, ca şi democraţia noastră. Prin urmare, televiziunea ar trebui să se afle la dispoziţia beneficiarilor. Din păcate, lucrurile nu stau aşa. Televiziunea noastră „publică” nu se comportă nici măcar ca o televiziune „de stat”. În fond, statul cuprinde puterea şi opoziţia laolaltă. Televiziunea numită „naţională” este în realitate o televiziune „de regim”. Rolul său pare a fi acela de a susţine actualul regim din România, cu accent pe instituţia reprezentată de dl. Iliescu, acest lucru petrecându-se încă de pe vremea când îşi ataşase în coadă cuvântul „liberă”. Fiind o televiziune „de regim”, ea îşi supune beneficiarii aparenţi – telespectatorii – la un ***regim drastic.*** Programele de televiziune sunt într-o ciudată şi coerentă relaţie cu ***alimentaţia raţională*** promovată de dl. Mincu pe când era ministrul ceauşist al sănătăţii. Ceea ce ne propune TVR este, în cele din urmă, o ***dietă.*** Temându-se pentru sănătatea noastră, televiziunea nu ne oferă informaţii complete, nici programe care să ne tulbure. Informaţiile sunt trunchiate, alteori lipsesc cu desăvârşire, în conformitate cu principiul magic că nu există ceea ce

* „Contrapunct”, ianuarie 1996.

nu apare pe post. Iar programele au un indiscutabil rol tranchilizant. Ca să nu mai vorbesc în generalităţi, voi preciza că principalele păcate de care se face vinovată TVR, deci principalele sale „crime” sunt: ***dezinformarea propriu-zisă, manipularea discretă*** şi ***efectul anesteziant.*** Le vom discuta pe rând, ba chiar utilizând exemple.

Dezinformarea propriu-zisă

Este o operaţiune deloc subtilă ce se manifestă prin proceduri clasice, ce pot fi găsite în toate manualele de dezinformare – de la ***Arta războiului*** a lui Sun-Tze şi până la antologia comentată tipărită de Vladimir Volkoff sub titlul ***Dezinformarea armă de război.*** Sunt procedee pe care orice agent de influenţă le învaţă odată cu ABC-ul profesiei sale. În TVR, se mizează mai ales pe următoarele

variante:

1. Informaţia care dispare

Este un procedeu utilizat cu precădere în emisiunea ***Actualităţi*** şi în celelalte emisiuni informative. Cel mai adesea este utilizat pentru tratamentul informaţiilor interne. Dacă informaţiile externe cuprind elemente neconvenabile pentru puterea din România şi, îndeosebi, pentru preşedinte, se aplică tratamentul şi acestora. Este un procedeu uşor de depistat urmărind şi alte surse de informare. Pentru informaţiile interne – presa, radiourile şi televiziunile alternative. Pentru cele externe – televiziunile străine ce pot fi urmărite prin cablu sau satelit în România.

Exemple: 1. Multă vreme, românii nu ştiau ce se întâmplă în Piaţa Universităţii, pentru că acolo se instalase „ceaţa”. Din aceleaşi motive, evenimentele de la Târgu Mureş din martie 1990 au fost filmate de o televiziune irlandeză, nu şi de cea română. 2. În ciuda uriaşului scandal din presa internaţională, dar şi românească, cazul bandelor de răufăcători români din Germania nu a existat pentru TVR. Şi asta în ciuda faptului că a existat riscul deteriorării grave a relaţiilor cu Germania. 3. Cu prilejul manifestaţiilor studenţeşti din octombrie, la instigarea generalului Ion Pitulescu, forţele de poliţie au intrat în forţă în demonstranţii paşnici. Nici măcar faptul că au fost violentaţi şi mai mulţi colegi din presă nu au putut determina TVR să menţioneze evenimentul în vreuna din emisiunile sale informative. Declaraţia generalului privind poliţia ca „forţă de represiune” nu a provocat deloc frisoane colegilor noştri din TVR. Televiziunile alternative – ba chiar şi cele străine! –, aproape fără excepţie, au difuzat informaţia.

2. Schimbarea accentelor

O manieră la fel de clasică de dezinformare, utilizată poate şi mai des decât ***embargoul asupra informaţiei.*** Prin televiziune, un fenomen devine altceva dacă unghiul de filmare, viziunea ori comentariul sunt parţiale. Un

procedeu folosit cu succes încă de la „Revoluţia în direct”, când a contribuit la victoria complotului asupra revoltei populare. A dat rezultate remarcabile cu prilejul Pieţei Universităţii, dar şi al diferitelor greve, demonstraţii, mitinguri.

Exemple: 1. Dacă filmezi ***Piaţa*** de la înălţimea hotelului „Intercontinental”, spectatorul va crede că sunt puţini participanţi, chiar dacă ei sunt mulţi. Dacă filmezi frontal, efectul e invers. 2. În timpul manifestaţiei maraton, poliţia a dat dovadă de o incredibilă îngăduinţă faţă de pegra bucureşteană, astfel încât în marginea ***Pieţei*** s-au fixat jucători de alba-neagra, traficanţi, hoţi de buzunare etc. Televiziunea nu a avut de făcut decât un singur lucru – pe care l-a făcut din plin! – anume să filmeze „la margini”. Efectul asupra telespectatorului provincial a fost total. 3. Vizita lui Ion Iliescu la Iaşi în 1993. Cu acel prilej, preşedintele a ieşit de trei ori în balconul Prefecturii, dar nu a putut să vorbească din cauza huiduielilor câtorva mii de protestatari. Totuşi, seara la ***Actualităţi,*** vocea crainicului vorbea de primirea „entuziastă” făcută preşedintelui de ieşeni, în locul huiduielilor, telespectatorii putând asculta o frumoasă bucată muzicală. Cu acelaşi prilej, televiziunea a filmat interpelarea dură făcută preşedintelui de un muncitor de la CUG, dar banda a rămas, probabil, pentru „bandoteca de aur”!

3. Relativizarea importanţei ştirilor

O procedură ceva mai subtilă de manipulare şi, de aceea, poate şi mai intens utilizată. Dacă în aceeaşi zi, are loc un important eveniment naţional sau internaţional, în vreme ce preşedintele Ion Iliescu se întâlneşte cu ambasadorul unei ţări din lumea a treia, putem fi siguri că ***Actualităţile*** vor începe cu cel din urmă, în ciuda lipsei de semnificaţie. În ultima lună, doar la moartea lui Vitzhak Rabin şi a lui Corneliu Coposu, TVR nu şi-a început emisiunea informativă de seară cu o „ştire” privindu-l pe

Ion Iliescu. Nu e mai puţin adevărat că toate vizitele sale din ultimele luni au fost mediatizate în exces, chiar şi atunci când se întâmplau lucruri importante în ţară şi în lume.

Exemple: 1. Dacă urmăreşti emisiunile informative ale TVR ai impresia că România este o ţară în care se deschid mereu noi expoziţii, se desfăşoară simpozioane, se sfinţesc diverse „obiective” – de la fabrici şi uzine până la baruri şi hoteluri. Bordelurile nu se sfinţesc încă pentru că nu funcţionează legal. Fabricile sfinţite şi nesfinţite, dacă sunt de stat, se află mereu într-un proces de „redresare economică”, pentru că şi-au găsit parteneri la export şi surse de finanţare! Dacă mergem în ritmul acesta, vom ajunge la producţiile record de pe vremea răposatului! Oricum, sigur că, între o grevă şi deschiderea expoziţiei unui pictor ceauşist obscur, TVR va alege ultimul eveniment. S-a întâmplat la Iaşi în octombrie – studenţii erau în grevă generală, iar expoziţia aparţinea ministrului actual al – ca să zic aşa! – culturii.

Manipularea discretă

Probabil că, după decembrie 1989, cadrele din televiziune au fost supuse unui proces de reciclare. Altfel, nu-mi pot explica cum au ajuns şi la unele „rafinamente” ce ţin de manipularea discretă, de tehnicile subliminale. De aceea este şi greu de combătut efectul nociv al televiziunii „publice”. Pe vremea lui Ceauşescu era simplu, era suficient să răstorni afirmaţiile pe dos şi obţineai informaţia corectă. Această tehnică utilizează mai ales grila de programe – în sensul difuzării anumitor emisiuni, filme, interviuri etc. în funcţie de anumite situaţii ori evenimente.

Exemple: 1. Iarna 1990 – 1991 a fost o iarnă dură, resursele energetice erau pe sponci, ceea ce a determinat dispariţia „agentului termic” şi, în consecinţă, reapariţia frigului ceauşist în apartamente. Exact atunci când noi sufeream mai intens de frig, TVR a programat filmul ***La***

Vest de Java, un film american vechi, nici mai rău nici mai bun decât alte filme americane vechi. De ce a fost programat? Pentru că în respectivul film, protagoniştii, care treceau cu un vapor prin apropierea unui vulcan în erupţie, sufereau îngrozitor de... căldură! Chiar şi eu, care sunt ceva mai vigilent, am ajuns la concluzia că de frig te mai poţi apăra, dar de căldură nu! 2. În timpul campaniei electorale din 1992, TVR a programat iarăşi un film „catastrofic". De data aceasta, turiştii dintr-un hotel de pe o insulă exotică trec prin împrejurări similare cu protagoniştii din ***la vest de Java.*** Numai că, de data aceasta, mesajul subliminal era altul. Cineva din grup „emană" – cam în genul domnului Iliescu în decembrie 1989 – în şef al celor aflaţi în pericol. O parte din turişti îl însoţesc în tentativa de salvare, alţii aleg alte soluţii, o parte rămân pe loc. Toţi cei care n-au urmat „şeful", fără excepţie au murit, toţi cei care l-au urmat au scăpat cu viaţă! „Şeful" era, nu-i aşa? emanat „dintre ei, pentru ei". Frumos exemplu de influenţă subliminală în toiul alegerilor pentru preşedinţia României!

Efectul anesteziant

Cea mai mare parte a programului TVR este ocupată de seriale siropoase americane sau latino-americane, aşa cum piaţa cărţii este invadată de Sandra Brown şi Sidney Sheldon. Emisiunile proprii sunt genul ***Ceaiul de la ora cinci, Robingo,*** concursuri muzicale ori enigmistice, „varietăţi" deloc variate ş.a.m.d. Pentru televiziunea română nu există aproape nimic dramatic, trist, iar tragedia de orice natură nici măcar nu a apărut pe lume. Emisiunile „cu probleme" sunt expulzate pe programul doi, care nu poate fi urmărit în întreaga ţară, ori la ore târzii, când telespectatorul, obosit de lupta pentru supravieţuire, a adormit de mult, rămas în minte cu zâmbetul prezidenţial de la ultimul telejurnal. Televiziunea română reuşeşte astfel să nu reflecte mai nimic din realitatea noastră mizerabilă, deşi pretinde că este cel mai rapid

mijloc de reflectare a acestei realităţi. Imaginea globală este aceea a unei Românii a expoziţiilor şi simpozioanelor, vizitelor şi concursurilor edulcorate, a fabricilor de stat în continuă revenire de formă, a unei poliţii politicoase şi elegante, a unui domn Măgureanu care suferă la căpătâiul lui Corneliu Coposu şi nu are vreme să intercepteze convorbirile telefonice ale UDMR-ului şi ale celorlalte grupări de opoziţie, a încercărilor de intrare în structurile euro-atlantice în ciuda „comploturilor" şi a tentativelor de reînviere a CAER-ului etc. etc. Un fel de „floricele pe câmpii/ hai să le-adunăm copii". Şi peste toate pluteşte chipul de serafim terestru, cu zâmbetul până la urechi, al domnului preşedinte Ion Iliescu...

Consecinţe

Consecinţele nu sunt greu de imaginat – menţinerea în stare de infantilism civic şi politic a populaţiei româneşti până când „tranziţia" se va fi încheiat. Tranziţia însemnând trecerea de la comunismul tribal la capitalismul oligarhic, mafiot, de factură sud-americană. Mexicanizarea României este în curs şi asta se petrece nu doar cu complicitatea televiziunii, ci mai ales prin intermediul acesteia. Dar presa? Dar televi-ziunile alternative? Să nu ne facem niciun fel de iluzii. Ziarele independente ajung numai la cei care ştiu deja despre ce este vorba, iar televiziunile alternative nu sunt întotdeauna chiar atât de alternative. E suficient să afli cine sunt patronii şi şefii acestora. Cum să cred în Tele 7 ABC, când a fost concepută, între alţii, de Marcel

Avram şi de cel – nume odios! – care l-a popularizat pe Stoica la TVR şi l-a propulsat pe Adrian Păunescu în Senatul României, la capătul unei emisiuni, pe postul public! de aproape cinci ore?

De altfel, putem recurge la datele oferite de instituţiile de sondare a opiniei publice. Un sondaj al IMAS din 1992, deci de acum mai bine de trei ani, a constatat că puterea de influenţă a TVR afectează 80% din populaţie,

pe când presa scrisă are impact numai asupra unui procent de 18%. Anul acesta nu se întrevăd mari schimbări. O scădere a popularităţii presei scrise centrale este compensată de creşterea rolului presei locale, dar scorul televiziunii a rămas ca şi neschimbat. Nu este, prin urmare, nicio şansă în afara scoaterii televiziunii de sub monopolul puterii şi a transformării ei în ceea ce ar trebui să fie în conformitate cu legea – o ***televiziune publică,*** nu una ***de stat,*** şi cu atât mai puţin una ***de regim.*** Iar acest lucru nu se va întâmpla înainte de alegerile din 1996. Prin urmare, nu se va întâmpla nici după aceea! La doi ani de la intrarea în vigoare a legii, nici măcar nu s-a ***completat consiliul de administraţie,*** atât de importantă este televiziunea pentru actuala putere din România, de fapt pentru Ion Iliescu, simbolul de nezdruncinat al transformării României într-o republică bananieră fără banane!

Addenda

1990 – Din primăvară până-n toamnă (Un jurnal vorbit)

Intenţia mea a fost să introduc în această secţiune o selecţie din zecile de interviuri pe care le-am acordat diferitelor publicaţii de-a lungul ultimilor şapte ani. Recitindu-le, am fost însă frapat de marea diferenţă de ton şi atitudine dintre cele ce mi-au fost solicitate în 1990 şi cele din următorii ani. Nicăieri nu am regăsit acuta stare de urgenţă din cele dintâi interviuri. Între timp, parcă lucrurile s-au mai aşezat – şi în ce mă priveşte, dar şi în ceea ce priveşte situaţia din ţară. îmi dau, acum, mai bine seama că, de fapt, anul 1990 a fost decisiv pentru tot ce s-a întâmplat ulterior în România, inclusiv pentru schimbarea de regim din noiembrie trecut. Din acest motiv, m-am decis să mă opresc, deocamdată, doar asupra interviurilor din acel an. Mai ales că ele acoperă cam întreg anul din februarie şi până la sfârşitul lui noiembrie. Sau, cu titlul împrumutat din Caragiale, „din primăvară

până-n toamnă”. Mulţumesc, desigur, tuturor jurnaliştilor care, atunci, au avut răbdarea să mă întrebe şi să mă asculte. Lor le şi dedic, de altfel, această secţiune.

Politica nu e pentru mine

— Domnule Liviu Antonesei, aţi fost un cunoscut opozant al regimului ceauşist. Ne puteţi evoca acum, după Revoluţie, câteva momente din activitatea dumneavoastră de dizident?

— Nu ştiu cât de cunoscut sunt ca opozant; dar, mai întâi, aş vrea să fac unele precizări terminologice. De acord?

— De acord.

— Eu nu am fost niciodată membru de partid, deci nu a trebuit să fac dizidenţă de la această formaţiune politică. Pe de altă parte, nu am fost niciodată marxist, deşi am citit scrierile celor ce se revendică de la această orientare. Nefiind nici comunist, nici măcar marxist, în mod logic nu am putut fi niciodată un adept al ceauşismului. Am avut şi marele noroc că în 1971, când, după întoarcerea din China şi Coreea, Ceauşescu a lansat mica revoluţie culturală, eram deja în clasa a XI-a şi aveam o oarecare conştiinţă politică. Am început să public în ’73—74, când ceauşismul se definise deja, dacă nu în cele mai sinistre excese, măcar în liniile sale esenţiale. Nu am căzut, deci, în capcană, cum au păţit mulţi în 1965 şi, mai ales, în 1968 când, după episodul Cehoslovacia, au intrat în partid până şi foşti deţinuţi politici, cum ar fi, de pildă, Paul Goma. E drept, cel numit şi-a revenit destul de rapid, iar în 1977 a iniţiat una dintre cele mai importante mişcări de opoziţie. Nu insist. Ştie toată lumea despre ce este vorba. N-am fost, deci, un dizident, iar opozant direct am devenit destul de târziu, în octombrie 1989, când am semnat apelul privind nealegerea lui Ceauşescu la cel de-al XIV-lea Congres, iniţiat de prietenul meu Dan Petrescu, care-şi începuse opoziţia directă încă din ianuarie 1988. Ştiţi, celebrul interviu din „Libération”...

— ***Ştiu, aş vrea să reamintiţi însă pe cei care au semnat apelul anti-Ceauşescu din octombrie, publicat tot în „Liberation”.***

— De la Iaşi, am fost deci Dan Petrescu, Gabriela Iavelschi-Amarandei, Eugen Amarandei, Luca Piţu, Alexandru Tacu, Filip Răduţi, Lidia Ungureanu; de la Cluj, doamna Doina Cornea şi familia Sâmpăleanu; de la Bucureşti, poeta Mariana Marin; de la Focşani, poetul Liviu Ioan Stoiciu. Au mai fost şi alţi semnatari cărora n-am reuşit să le transmitem numele, dar şi l-au transmis ei pe alte căi – poetul Gabriel Stănescu şi soţia sa, Virginia Lupaşcu, din Bucureşti. A mai semnat poetul Dorin Spineanu, dar n-am reuşit să-i transmitem numele, mai erau şi alţi doritori, chiar după ce a avut loc Congresul, dar a venit revoluţia şi n-a mai fost necesară transmiterea numelor. Cum n-a mai avut rost să transmitem numele celor ce doreau să semneze „apelul celor 18”, în sprijinul lui Mircea Dinescu.

— ***Eraţi destul de mulţi.***

— Da... şi, când a început Timişoara, mi-am dat seama că suntem foarte mulţi. Până la urmă, am fost aproape toţi. Ştiţi, am citit în „Opinia studenţească” o lozincă studenţească foarte amuzantă: „Armata e cu noi; Securitatea e cu noi; delatorii sunt cu noi; cine suntem noi?” Nu-i adevărat?

— ***Cred că da. Pentru că veni vorba de Securitate, cum a reacţionat după ce-aţi semnat apelul?***

— Altfel decât înainte.

— ***Cum adică altfel? Când înainte?***

— Păi, în mai 1983, atunci când a început Securitatea să se intereseze de mine... De fapt, nu doar de mine, ci de scriitorii din Iaşi, mai ales de cei tineri, grupaţi în jurul revistelor „Dialog” şi „Opinia studenţească”. Am fost percheziţionaţi şi anchetaţi mai mulţi: profesorul Al. Călinescu şi Luca Piţu, de la Universitate, Tereza şi Dan

Petrescu, Dan Alexe şi Sorin Antohi, pe atunci studenţi. Au mai fost anchetaţi şi alţi studenţi, nu-i ţin minte pe toţi. Apoi, eu am fost dat afară de la „Opinia studenţească”, iar Al. Călinescu de la „Dialog”.

— ***De ce aţi fost anchetaţi? Ce vi s-a reproşat? De ce aţi fost daţi afară de la reviste***?

— În ce mă priveşte, după şase ore de percheziţie şi şase de anchetă, am fost eliberat fără a înţelege prea bine ce mi se întâmplase. Ştiu că Dan Petrescu trimisese o scrisoare printr-un lector francez, iar aceasta a fost interceptată. În anchetă, a mai venit vorba de faptul că revistele erau prea des lăudate la „Europa liberă”. Oricum, atunci, cel puţin cu mine, s-au purtat civilizat, „fără violenţă”, ca să reiau o formulă folosită de mulţime la Timişoara şi Bucureşti. S-a întâmplat însă ceva ciudat – revistele nu prea mă publicau, am ieşit din planurile editoriale în care eram inclus cu volume etc. etc.

— ***De aceea aţi debutat târziu?***

— Nu ştiu exact, dar e posibil. Şi nu era necesar ca organele să dea dispoziţii în acest sens, redactorii erau, adesea, foarte fricoşi. Era suficient să afle că ai probleme ca să se eschiveze, să te evite.

În 1988, mi-a apărut cartea de eseuri de la „Junimea”. Putea să intre în tipar de la 18 ianuarie, dar a fost tipărită la sfârşitul lui iunie. Nu se găsea hârtie, mi s-a spus. De fapt, în ianuarie apăruse interviul lui Dan Petrescu. Organele au început să se intereseze de mine şi de alţi prieteni care am continuat să-l frecventăm. Cartea stătea, devenisem tot mai iritat. În iunie, simţeam că nu mai rezist. Mă internasem la spital pentru o cură de somn. Într-o zi mi-a trecut prin cap o idee ce s-a dovedit a fi bună – am spus câtorva persoane, pe care le bănuiam de colaborarea apropiată cu organele, că voi da şi eu un interviu, dacă nu apare cartea. S-a tipărit în şase zile! Ceea ce nu se putuse face în aproape şase luni! De fapt, ar trebui să mai amintesc că volumul ar fi trebuit să apară în

1987, dar a fost transferat în anul următor. De aceea, volumul de poezii de la Cartea Românească a fost amânat un an – nu aveai voie să publici două cărţi într-un an, mai ales dacă nu te chema Mihai Beniuc sau D.R. Popescu… în sfârşit, a apărut şi ***Pharmakon-ul,*** dar mai înainte, pe 8 februarie, a trebuit să fac un memoriu comandantului securităţii, în care să protestez împotriva supravegherii telefonului şi a corespondenţei, precum şi împotriva unor insulte ce mi le adresase un lucrător, când mi-am dat seama că mă ascultă…

— De ce vă ascultau?

— Probabil, voiau să încalce – cu orice preţ – Constituţia! Lăsând gluma la o parte, mă ascultau deoarece fosta mea soţie şi fiica mea locuiau în aceeaşi clădire cu Dan Petrescu. Atunci, supravegheau, cel puţin aşa cred, telefonul ei şi nu pe al meu.

— ***Pe-al dumneavoastră când au început să-l asculte?***

— Bănuiesc că în mai, când am declarat public că refuz să mai public în presa românească atât timp cât există scriitori interzişi. Ştiţi, fuseseră interzişi Ana Blandiana, Mircea Dinescu, cei şase semnatari ai scrisorii pro Dinescu (mai puţin Geo Bogza – şi nu înţeleg de ce a acceptat să mai semneze, când colegii săi fuseseră excluşi din viaţa publică), Al. Călinescu…

— ***Deci v-aţi început opoziţia în mai…***

— Nu, atunci a fost vorba de un act de solidarizare profesională, în spiritul independenţei de spirit care, îmi place să o cred, m-a caracterizat întotdeauna. Opoziţia făţişă s-a produs abia în septembrie-octombrie, când am semnat apelul anti-ceauşescu.

— ***Înţeleg că aţi ajuns la acest act radical printr-o treptată acumulare de tensiune.***

— Da, cam aşa este, dar ar trebui nuanţat. Pe de o parte, se tot acumulau tensiunile – şi în lumea culturală, şi în viaţa cotidiană. Pe de altă parte, din motive foarte,

foarte personale, eram un om fericit. Şi-mi era ruşine că eram fericit, când aproape toată lumea românească se afla în suferinţă.

A trebuit să iau atitudine ca să mă pun de acord cu mine însumi, ca să nu-mi fie ruşine că sunt fericit.

— ***Aţi rămas fericit în continuare?***

— Da, chiar mai fericit, mai mult, aveam o senzaţie de eliberare pe care n-o simţisem nici în adolescenţă. În plus, am avut prilejul să-mi dau seama că nu făcusem gestul numai pentru mine, ci şi pentru ceilalţi. Peste 250 de oameni şi-au manifestat solidaritatea în cele mai diverse moduri – de la saluturi călduroase şi până la ajutoare materiale în perioada în care am fost bolnav…

— ***Aţi fost arestat?***

— Numai la domiciliu, începând de pe 20 sau 21 decembrie, nu ştiu exact, pentru că nu ieşeam din casă de când „Europa liberă” îşi mărise programul la 24 de ore pe zi. Ascultam tot timpul radioul, toate posturile de la care puteam afla ceva. Pe 21 decembrie, Al. Călinescu, împreună cu soţia şi o prietenă, văzând că iar nu-mi merge telefonul, au venit la mine să vadă dacă nu mi s-a întâmplat ceva. Erau şapte lucrători în jurul blocului, cu walkie-talkie. Vorbeau între ei: „Arestaţi-i”. Au trebuit să plece cu maşina. Şi-au dat seama că nu se poate intra la mine. Mi-a povestit asta Al. Călinescu a doua zi, după-amiaza, când ne-am întâlnit la miting…

— ***Cum v-aţi îmbolnăvit?***

— Cu ajutorul organelor de represiune. Pe 14 octombrie, după ce refuzasem, într-o convorbire cu conducerea Universităţii, să-mi retrag semnătura de pe apelul anti-ceauşescu, a avut loc un incident extrem de neplăcut. Am fost alergat cu o maşină pe câteva străzi ale Iaşului, când mă opream eram ameninţat cu un lanţ şi un baston de cauciuc. Am fugit, urlând „sunt scriitorul Liviu Antonesei” mai mult de un kilometru, până am întâlnit trei prieteni care m-au condus acasă. Totul începuse pe strada

Ralet şi s-a sfârşit la Biblioteca Centrală. Mi-era frică de o înscenare – securistul a început, la un moment dat, să strige „prindeţi hoţul”. În vremea aceea era foarte uşor să înscenezi ceva penal unui incomod. Când s-au întâmplat toate astea sufeream de o viroză care s-a complicat îngrozitor – am făcut bronho-pneumonie violentă, cu febră, cu eliminare de sânge prin tuse, plămânul drept blocat cam două săptămâni ş.a.m.d. Imediat s-a vorbit în oraş, apoi în toată ţara că Securitatea a vrut să mă omoare. Nu ştiu dacă a dorit chiar asta, eram totuşi prea cunoscut şi prea se întâmpla totul în public. Probabil era o tentativă de intimidare – nu doar a mea, ci şi a celor care asistau la toată povestea. Se dorea neapărat realegerea lui Ceauşescu şi toată lumea trebuia speriată. S-a văzut asta şi în perioada ce a precedat Congresul, şi în timpul Congresului, şi după, până a izbucnit revoluţia. Cred că incidentul pomenit mi-a asigurat o anume protecţie, mai mare când s-a vorbit şi în străinătate despre el. La începutul lui ianuarie mi-au sosit zeci de scrisori trimise din Franţa, de diverse persoane, care-şi manifestau sprijinul, solidaritatea. Erau expediate la sfârşitul lui noiembrie şi începutul lui decembrie, au ajuns la mine târziu, dar cei care le-au interceptat au putut să-şi dea seama că am o anume protecţie internaţională. Ştiam că sunt avertizate şi principalele ambasade de la Bucureşti în ce priveşte soarta semnatarilor apelului.

— ***Ei ce-au păţit?***

— Tratamentul a fost diferenţiat. Cei mai cunoscuţi, Dan Petrescu şi Luca Piţu, au fost arestaţi la domiciliu aproape două luni. Mie mi se întâmplase ce v-am povestit înainte. Alţii au fost anchetaţi zeci de ore în şir, fără pauză, de mai mulţi lucrători care se schimbau, modificându-şi şi stilul de anchetă.

— ***Vorbeaţi de solidaritatea oamenilor de bine...***

— Ei, da, asta a fost ceva fantastic. Mi s-au adus acasă medicamentele necesare, de negăsit în farmacii,

alimente pe care, fără îndoială, trebuiau să le procure cu mare dificultate. Mi s-a trimis şi un binoclu ca să pot urmări manevrele... următorilor, pentru că, mai ales în primele zile, foiau prin jurul blocului în care locuiesc, apoi s-au mai rărit... Au încercat să-mi intimideze câţiva prieteni, logodnica, mă rog, tacâmul obişnuit. Important e că nimeni n-a cedat, că i-am simţit alături. Al. Călinescu, de pildă, îmi telefona zilnic, deşi ştia că e ascultat, mă vizita de câte ori avea timp. După ce-am început să pot ieşi din casă, pe 7 sau 8 noiembrie, îl vizitam şi eu. Am trăit împreună, ca să zic aşa, perioada prerevoluţionară. Când a început Timişoara, ne-am dat seama că nu mai e mult. Ne era şi puţin teamă; în principiu, urma să fim arestaţi, aşa se procedează de obicei în sistemele totalitare, când pământul nu le mai este sigur sub picioare...

— ***Deci, a sosit 22 decembrie; cum aţi primit vestea revoluţiei?***

— Ştiam ce se întâmplase cu o zi înainte la Bucureşti, la mitingul pe care şi-l organizase Ceauşescu. Mai auzisem şi la posturile străine de radio câte ceva. Simţeam că nu mai durează mult. A doua zi spre prânz, s-a comunicat instaurarea legii marţiale în toată ţara şi ciudata sinucidere a generalului Milea. Mi-era teamă de-o baie de sânge, care s-a şi petrecut şi care începuse deja la Timişoara pe 17. Credeam că fac infarct. Ce zi, Dumnezeule! După o oră şi ceva, am auzit vocea lui Dinescu la radio anunţând fuga călăului. Am dat drumul la televizor şi am urmărit revoluţia în direct. Când a apărut Iliescu, am ieşit în stradă şi m-am îndreptat cât am putut de repede spre centru. În Piaţa Unirii, primul miting. Foarte mulţi oameni cu sticle de bere şi vin – asta m-a întristat, am vrut să mă întorc acasă. Mai târziu, am aflat că special cineva dăduse ordin să se introducă băutura. Nu ştiu nici acum cine. Nu m-am dus acasă, ci la fostul consiliu judeţean de partid, acolo era alt miting. Ardeau sute de kilograme de maculatură – ***oprili, portretili***etc.

Până să-mi dau seama ce se întâmpla, m-am pomenit la Radio Iaşi să vorbesc. Nu mai vorbisem niciodată la un post de radio. Cred că am fost emoţionat. Ceva ciudat se întâmpla şi acolo. Eram dizidenţi, oameni de bine, dar şi securişti, şi informatori pe care-i ştiam... Soţia lui Dan Petrescu a spus: „Puţini am fost, mulţi am rămas”. Chiar la pupitru era un ins care dimineaţa publicase în „Cronica” un articol despre marele geniu şi fasciştii de la Timişoara. O mare confuzie care, din păcate, se păstrează încă, şi nu doar la Radio...

— ***De la radio unde aţi plecat?***

— Mai întâi la un miting studenţesc din Piaţa Tineretului, unde am spus cam ce spusesem şi la radio. Textul a apărut în primul număr post-revoluţionar al „Convorbirilor”. Apoi, două zile şi două nopţi am stat la sediul FSN, dovedindu-mă util mai ales în liniştirea mulţimii adunate în jurul clădirii pentru a proteja sau pentru a revendica diverse lucruri.

— ***Sunteţi membru al FSN?***

— Nu, nu sunt. Am fost propus pentru ambele Fronturi de la Iaşi, dar a trebuit să refuz. Politica nu e pentru mine, cel puţin nu cea profesionistă. Am acceptat, la solicitarea domnilor Ion Caramitru şi Dan Hăulică, să fac parte din Comisia Culturală de la nivelul Consiliului FSN pe ţară, dar a trebuit să-mi dau şi de acolo demisia.

— ***De ce?***

— E simplu, pentru că anunţasem că nu voi intra în niciun partid, indiferent de nuanţa sa politică. În momentul în care FSN s-a declarat grupare politică, eu nu mai aveam ce căuta acolo.

— ***Sunteţi deci împotriva Frontului?***

— Nu sunt nici împotriva Frontului, nici împotriva celorlalte partide, atât timp cât respectă regulile democraţiei. S-au făcut multe lucruri bune şi nu puţine greşeli. Important este însă că s-a ajuns la acordul istoric din 1 februarie, care a putut fixa cadrul unui dialog şi

posibilităţile instaurării unei democraţii autentice – şi nu originale, cum îmi era teamă la un moment dat.

— ***Acum nu vă mai este teamă?***

— Oricum, mult mai puţine. Cred că s-a evitat riscul unei scindări nedemocratice, pasionale a naţiunii.

— ***Vreau să ieşim puţin din politică. Deci, cum priviţi viitorul culturii româneşti?***

— Nu putem ieşi din politică. Tocmai o politică fundamentată pe valorile democraţiei poate asigura viitorul acestei culturi, precum şi pătrunderea ei în lume. Am mari speranţe că putem deveni o mare forţă culturală în această parte a lumii prin reluarea legăturilor fireşti cu perioada interbelică. Trebuie recuperată în întregime în ce are ea mai valoros, şi nu doar pe fragmente. Şi, de asemenea, prin instalarea unor relaţii la fel de fireşti cu spaţiul din afară. E nevoie, în acelaşi timp, de o intensă concentrare asupra noastră şi de o deschidere de nimic artificial împiedicată.

— ***Planuri de viitor?***

— Aş vrea ca revista la care lucrez să devină una din cele mai bune din ţară, un instrument al concentrării şi deschiderii de care vorbeam. Avem o echipă foarte bună şi destul de tânără. În rest, aş vrea să mai găsesc şi timpul pentru a-mi scrie cărţile. Deocamdată, mai pot trăi din ce-am scris înainte şi n-am reuşit să public, dar asta nu mai durează mult. Am nevoie de un climat de siguranţă şi de libertate şi sper că îl vom avea cu toţii. Altfel, degeaba s-au sacrificat atâtea vieţi, degeaba a curs atâta sânge.

(Interviu realizat de Răzvan Haritonovici, „Pur şi simplu”, anul I, nr. 7, 15 februarie 1990)

Despre infidelitate

— ***Nu ştiu în ultimii ani câte autobiografii ai scris tu, dar cred că ar trebui să începem dialogul la care am convenit prin a prezenta, într-o formă pentru care singur vei opta, toate câte s-au petrecut în viaţa ta din, să zicem, 1975 şi până acum.***

— Păi ar fi destul de simplu – dar să văd dacă reuşesc asta. Probabil că primul eveniment important s-a petrecut în 1974, când a apărut „Opinia studenţească”. Am fost printre redactorii fondatori ai revistei, rămânând la ea, într-o primă fază, până în 1976 – când am terminat facultatea – ca redactor-şef adjunct. Apoi am continuat să colaborez cu „Opinia...” şi cu „Dialogul”, care îmi erau reviste foarte dragi (de aceea şi volumului de eseuri din ’88, de la „Junimea”, i-am spus „Opinii, dialoguri”, ca un omagiu adus celor două reviste), şi-am revenit la „Opinia studenţească” la sfârşitul lui ’79 în calitate de redactor-şef adjunct şi de coordonator (nestudent) al revistei. Aşa a început o a doua etapă de presă studenţească care a durat până prin mai 1983. Adică până când, în urma unor incidente curioase cu organele de ordine, a trebuit să plec de acolo.

— După scoaterea pe piaţă a numărului 4 – 5 din 1983...

— ...numărul 4 – 5 era ultimul făcut de mine cu echipa de atunci, deşi avusese loc ancheta „organelor”...

— ...în 18 mai.

— Într-adevăr! De altfel am şi publicat un poem referitor la această dată în numărul respectiv al revistei. Poemul era deja scris, i-am schimbat doar titlul şi l-am publicat...

— Un titlu care se pare că a supărat pe cineva: „Comunicare mecanică, spre sfârşit de secol, privind pura sa mişcare autoreferenţială, poem scris pentru a coborî la un prag suportabil noxele adunate de-a lungul zilei de 18 mai”.

— În urma apariţiei acestui poem, se pare că au decis că e mai bine să mă dea afară. Probabil i-a iritat, ştiu eu? Poate altfel ar fi găsit alte metode, mai paşnice, deşi mă îndoiesc, pentru că tot atunci i-au dat afară de la „Dialog” pe Alexandru Călinescu şi pe Sorin Antohi. Cu toate că ei nu publicaseră niciun poem cu 18 mai...

— Ce a urmat după concediere? Probabil că publicistul Liviu Antonesei era un nume cunoscut, care nu putea să dispară peste noapte.

— Am continuat să public. Mi-au apărut două cărţi (***Semnele timpului,*** eseuri, Editura Junimea, 1989, şi ***Pharmakon,*** poezii, Editura Cartea Românească, 1989, care fusese predată încă din ’80—81), circa o mie de articole (din ’74 încoace) şi câteva zeci de studii ştiinţifice în mai multe domenii învecinate, de la filosofia culturii la sociologia educaţiei, pedagogie, filologie şi altele. Cam acesta ar fi traiectul începând din anii studenţiei şi până la revoluţie.

După revoluţie, am intrat în colectivul de la „Convorbiri literare”, mai întâi în Comitetul provizoriu de coordonare, iar de la 1 februarie redactor-şef adjunct.

— Legată de biografia ta tumultuoasă, aş avea o întrebare: există diferenţe notabile între rezistenţa, în plan cultural, a individului şi cea politică? Pentru că în ultimul timp Liviu Antonesei a fost prezentat în presă doar ca dizident.

— Să fie clar: dizident n-am fost pentru că nu am fost nici marxist, nici membru de partid, iar opozant făţiş am devenit destul de târziu… De fapt, au existat câteva etape. Prima formă de rezistenţă era pur culturală: încercam să scot o revistă cât mai cinstită posibil, în cele două resorturi (de actualităţi şi cultură). Lucrurile au mers cât au mers, în ’83 nu s-a mai putut, probabil pentru că revistele erau date la „Europa liberă”, şi apoi a fost ancheta de care ţi-am vorbit. Deci, în prima etapă, era o încercare de a rămâne un intelectual cinstit care să-şi facă treaba fără lozinci, fără hau-hau-uri… Cât s-a putut, s-a putut… Ei, dar s-a ajuns la un moment când, începând din primăvara lui ’89, foarte mulţi scriitori au fost interzişi. Dacă lucrurile ar mai fi durat, poate am fi fost interzişi cu toţii, într-o formă sau alta! Primul act de rebeliune (nu era nici de rebeliune, doar de solidarizare profesională) a fost în mai ’89, când

am refuzat să mai public în presă (şi am anunţat în scris acest lucru) atât timp cât mai există scriitori interzişi. Poziţia mi-a fost acceptată şi, deşi nu publicam, au continuat să apară articole despre cărţile mele.

Ei, dar tensiunile se tot acumulau. În viaţa culturală, scriitorii de mare valoare continuau să fie eliminaţi: Paleologu, Doinaş, Ana Blandiana, Alexandru Călinescu şi aşa mai departe... Ţi-era şi ruşine: vedeai că unii oameni spun ceva. Nu puteai să stai şi să nu spui nimic. Nu ajungea faptul că nu publici. În plus, începând de la sfârşitul lui august totul a devenit iritant: venea Congresul...

— ***A urmat debutul tău în amfiteatrul social ca opozant politic. Scurta şi senzaţionala ta „carieră” de adversar al puterii a umplut ample spaţii în publicaţii vest-europene de renume şi în emisiunile unor posturi de radio străine. De fapt, ca opozant cultural, cariera ta a început de foarte mult timp...***

— Cam de la început, din 1974...

— ***Am vorbit despre activitatea desfăşurată la „Opinia studenţească”. Grupajul de poezii apărut sub titlul „Ars amatoria” în numărul 5 din ’83. Există acolo un vers care poate fi motivul conversaţiei noastre: „Tăcerea apasă între noi ca o dungă verticală”.***

— Îmi amintesc versul... Uite, la „Opinia...” a apărut, dar în volumul scos la Cartea Românească nu a mai apărut! Deci acolo vigilenţa a crescut în progresie geometrică! mai ales după incidentele cu Blandiana de la „Amfiteatru”, nu se mai putea publica nimic.

— ***Fişa ta biografică mai cuprinde un poem cu un titlu original şi incitant...***

— Da, este vorba, cred, despre cel apărut în ultimul număr din ’82 al „Opiniei...”: „Poem de dragoste în maniera neoromantică uşor malformată”. Era o poezie apocaliptică, dar şi resurecţională.

— Îmi voi permite să-ţi citez un vers şi apoi să te rog să rememorăm, împreună, traiectul tău ca opozant politic în ale culturii: „Un cancer temeinic săpând fundaţia lumii”...

— Ştii ce e culmea? Acest vers a mai apărut, cred, şi în volum!

Este sigur un lucru: când scrii poezii nu te gândeşti la ce scrii. Adică subconştientul vorbeşte. Şi probabil că în sub conştientul meu funcţiona convingerea că lumea în care trăiesc e o lume care se prăbuşeşte, dar în acelaşi timp trebuia să existe şi şansa resurecţiei. O poezie pesimistă, dar nu şi fără speranţă... în poezie nu e nimic conştient, decât, poate, construcţia. Restul vine din tine, pentru că nu fabrici versurile. (Unii le fabrică. Treaba lor!) în partea de eseistică (literară sau filosofică) poate acţiona şi acolo subconştientul, dar nu în mod esenţial...

— Şi atunci cum rămâne cu eseul „Fragmente despre poezie”, în care realizai o metaforă a morţii şi a poeziei?

— Eseurile despre poezie sunt legate de poezie. Se scriu cam în aceeaşi stare. Când nu găseşti forma versului, foloseşti forma teoretică. Dar există şi o altă eseistică mai lucidă. M-am folosit de ea pentru a pune o serie de probleme ceva mai deschis. Tot în nişte „Fragmente de poezie” iau, foarte clar, în discuţie chestiunea acordului poetului cu puterea. Poetul nu are treabă cu puterea, nu este de partea puterii, el este ori neutru, ori împotriva puterii. Acela era un text mai exasperat.

— Se poate vorbi de o şcoală a eseisticii la Iaşi?

— Fenomenul a fost demonstrat! în toţi aceşti ani şi-au câştigat un incomensurabil renume eseişti precum Dan Petrescu, Luca Piţu, Valeriu Gherghel, Dan Alexe (care acum este la BBC şi am auzit că va trece la „Europa liberă”) şi alţii. De asemenea, paginile revistelor ieşene au găzduit şi nume din ţară, precum dl. Şora (care semna sub pseudonim, fiind interzis după afacerea cu meditaţia

transcendentală) sau Dan Arsenie.

— ***Caruselul istoric se învârte ameţitor de repede. Se produc schimbări în lumea culturală ce riscă să-i prindă nepregătiţi pe cei angrenaţi în noul sistem pe cale de a se naşte. În acest context s-a petrecut şi transformarea revistei „Convorbiri literare” din lunar în săptămânal. A fost necesară o astfel de schimbare a regimului de apariţie?***

— A fost necesară! Dacă în România s-ar fi produs doar trecerea de la o democraţie la altă democraţie, la o schimbare de putere parlamentară, ar fi fost foarte simplu. Deci ne-am trezit după 45 de ani de dictatură cu o economie la pământ, cu o cultură maltratată cât s-a putut şi, mai grav, cu o masă a populaţiei complet depolitizată. În condiţiile noi, trebuie să te ocupi de aceşti oameni, să-i informezi politic, să le oferi comentariu politic şi analiză politică, pentru că trebuie să-i educi politic. De aceea a trebuit să ne schimbăm profilul. Angajându-ne politic, am arătat că nu vrem să stăm departe faţă de procesul de construire a noii democraţii. Nu se poate trăi într-un turn de fildeş!

— ***Observ o trecere a ta de la polemistul literar la comentatorul politic. Este vorba de o reorientare a publicistului Liviu Antonesei?***

— Câtuşi de puţin! Dar polemica o faci în funcţie şi de contextul în care te situezi. Sigur, în vechiul regim era mult mai simplu să polemizezi pe chestiuni literare. Adevărul trebuie spus până la capăt!

— ***Şi atunci crezi cumva că rolul publicistului este de a educa politic?***

— Este şi acesta! Dacă are competenţa necesară. Eu, care am făcut studii de sociologie şi am o oarecare orientare în domeniu, măcar teoretic, este de datoria mea să fac şi educaţie politică. Nici eu nu mă bag oriunde! Mă pronunţ acolo unde, cât de cât, mă pricep, fie în funcţie de nişte cunoştinţe anterioare, fie datorită spiritului de

observaţie.

— ***Şi nu ţi-e teamă că vei fi acuzat de infidelitate faţă de literatură?***

— Eu ştiu? Cum să-ţi spun, dragul meu, iubirea mea cea mai mare rămâne literatura. Eu sunt pentru dragoste, dar sunt momente când eşti nevoit să faci loc raţiunii. Pentru ca noi toţi să putem face literatură cum se cuvine mai târziu, trebuie acum să facem politică, să ne pregătim terenul pentru o societate în care vom face literatură fără a mai fi nevoie să ne preocupe politica – societatea aceea liberă în care se va reveni la diviziunea socială a muncii.

— ***„România literară” a fost acuzată că este „ruşinos de literară”. Nicolae Manolescu argumenta această poziţie…***

— …iar imediat după interviul de la televiziune (la care cred că te referi) a publicat un articol în „România literară”, ca urmare a incidentelor din 29 ianuarie şi după cele din februarie, în care se întreba, de fapt, dacă există un drum către normalitate.

— ***Datoria de a face educaţie politică mai ales, asumarea fermă şi publică a unei astfel de datorii nu sunt în detrimentul educării estetice pur literare? întreb pentru că într-un recent interviu luat de Dumitru Ţepeneag lui Alain***

Robbe-Grillet s-a vorbit de pericolul ca, din punct de vedere cultural, din occident să nu luăm doar restaurantele de tip McDonald.

— Pentru moment această fobie este falsă. S-a putut vedea şi în ultimii ani ai comunismului că există o foame reală de carte bună. Avem un public educat şi care aşteaptă carte bună. Fără îndoială că va fi o explozie a subliteraturii (începând de la aceea S.F. nu de cea mai bună calitate şi cea poliţistă şi până la cea pornografică), dar nu cred că este un pericol imediat. Încă nu avem bunăstarea care îl îndepărtează pe om de cele spirituale… Eugen Ionescu spunea că „dacă există o salvare pentru

cultura europeană, aceasta stă în tineretul din Est". Tineretul reprezintă posibilitatea noastră de renaştere culturală. La Iaşi, în jurul „Dialogului" şi al „Opiniei studenţeşti" totdeauna a existat o mişcare culturală vie şi dinamică. Bănuiesc, de asemenea, că şi în jurul „Echinoxului" se petrece acelaşi lucru, sau la Bucureşti, la „Phoenix", şi în multe alte locuri. Totul este să nu-i înşelăm, să nu le confiscăm Revoluţia…

— Am dialogat timp de o oră. Să înţeleagă, acum, în final, cititorii acestui interviu că statutul publicistului Liviu Antonesei, de comentator politic, este tranzitoriu? Infidelitatea este un travesti al unui rol pe care îl joci doar pentru că este dictat de scenografia socială a momentului?

— Eu sper să fie tranzitoriu! Nu sunt atât de pasionat de politică încât până la sfârşitul vieţii să fac doar asta. Dar o voi face cât va fi nevoie, adică până vom avea „normalitatea… normală"! apoi mă voi întoarce doar la literatură!

(Interviu de Ştefan Radu, „Ateneu", nr. 4, aprilie 1990)

Drumul istoriei nu este spre comunism

— Cine sunteţi dumneavoastră, domnule Liviu Antonesei, şi de ce candidaţi la alegerile din 20 mai?

— Credeam că o să mă întrebaţi „ce am făcut în ultimii 5 ani?", dar, într-un fel, m-aţi întrebat şi asta. Deci, cine sunt? Sunt un scriitor care, nemulţumit de ceea ce vede în şedinţele CPUN-ului, de foarte mulţi din „parlamentarii provizorii", s-a decis să nu mai stea deoparte, să nu se mulţumească numai cu observarea fenomenului politic, ci să încerce să participe efectiv la luarea deciziilor care ne privesc pe toţi. Am studiat psihologia şi sociologia la Universitatea din Iaşi, am lucrat în învăţământ şi în cercetarea ştiinţifică, iar în decembrie m-am transferat la „Convorbiri literare", unde sunt redactor-şef adjunct.

— Ştim că aţi lucrat mai mulţi ani în presa studenţească...

— Da, între 1974 şi 1983, în paralel cu studiile şi activitatea profesională, am lucrat la „Opinia studenţească” şi „Dialog”. Am, deci, o anume experienţă a presei şi, tocmai bazându-mă pe această experienţă, m-am decis să revin în domeniu. Consider că fiecare trebuie să lucreze acolo unde se pricepe. Când, în mai 1983, în urma unei anchete a securităţii, am fost eliminat din presă, am resimţit cumplit lipsa acestei activităţi, care e foarte dinamică, foarte vie. În momentul de faţă, cred că presa are o triplă însemnătate: informarea publicului; formarea unei reale culturi politice, absentă după aproape 50 de ani de comunism; controlul puterii pentru a nu ne întoarce de unde am plecat. Datorită acestei însemnătăţi am părăsit cercetarea ştiinţifică, unde înregistrasem anumite succese, care-mi dădeau destule satisfacţii. împreună cu colegii mei de la „Convorbiri”, încercăm să dăm revistei, în acest moment de deschidere, un spirit mai tineresc, mai apăsat critic.

— „Convorbiri literare” a fost revista „Junimii”, nu alta era linia revistei la întemeiere...

— Perfect de acord, nu alta era linia la întemeiere, dar, din păcate, această linie s-a cam pierdut în timpul comunismului. Noi încercăm acum – nu-mi dau seama cu cât succes – să revenim la spiritul „Junimii”, care era unul eminamente critic în toate privinţele şi nu doar în ce priveşte literatura.

— Vreţi să spuneţi că revista era, în ultima vreme, a „junilor bătrâni”?

— Nu neapărat, întrucât erau destul de mulţi redactori cu spirit tânăr, numai că, din cauza politicii „de îndrumare” şi a cenzurii, nu prea reauşeau să-şi facă treaba în conformitate cu talentul lor real. Sper să nu devenim „junii corupţi”!

— Mi-aţi răspuns de ce candidaţi, am văzut însă

că sunteţi trecut pe lista pentru Senat a Frontului Popular Român. Faceţi parte din acest partid?

— Nu, nu fac parte, sunt un independent, dar Frontul Popular a avut deosebita amabilitate să-mi ofere un loc pe lista sa şi, mai ales, mi-a oferit locul fără să mi-l condiţioneze prin apartenenţă, ceea ce vine în întâmpinarea programului meu care, între altele, este axat pe drepturile individuale. Este vorba de drepturile individului în raport cu statul, cu colectivitatea. „Drepturile omului” este o formulă generoasă însă foarte generală, ea nu cuprinde – nu are cum – diferenţa, specificitatea individului singur. Părerea mea este că democraţia trebuie să înceapă de la individ, de la insul singur, de la omul real. Într-o democraţie autentică, nu majoritatea are întotdeauna dreptate, sunt momente în care şi individul are dreptatea sa, iar democraţia reală i-o şi face. Majoritatea nu poate decide în toate problemele individului, ar însemna să înlocuim o formă de tiranie cu alta.

— ***Domnule Antonesei, sper să nu uitaţi că a mai fost ucis o dată profetul şi preferat/ales tâlharul!***

— Nu ştiu cât sunt eu de profet, dar sper că nu sunt tâlhar! Sper să pot dovedi asta. Dar aş dori să detaliez puţin câteva chestiuni ce ţin de drepturile individuale. În genere, se susţine că principiul democraţiei e acela al majorităţii, ceea ce e exact în oarecare măsură. Dar dacă, întotdeauna, majoritatea ar fi avut dreptate, omenirea ar fi rămas în stadiul primatelor, nicio invenţie, niciun comportament novator n-ar fi fost cu putinţă. Sunt o mulţime de domenii în care principiul majorităţii n-are niciun sens – de la creaţia artistică, unde decide talentul, până la ştiinţă, unde decide competenţa. Principiul majorităţii este valabil numai în plan propriu-zis politic, iar acolo numai dacă avem de-a face cu cetăţeni conştientizaţi politic, nu simple entităţi statistice, cum se întâmpla în comunism. Între altele, comunismul desfiinţase, odată cu

alte drepturi, diferenţa dintre public şi privat, dintre personal şi general, astfel încât, pentru a-şi păstra cât de cât o viaţă personală, individul ajunsese să se dedubleze, să se schizofrenizeze – de teama represiunii, a „corecţiilor”, insul spunea una la serviciu sau în public şi alta acasă sau între prieteni. Acest fapt a avut consecinţe dezastruoase asupra individului, asupra autenticităţii sale şi chiar asupra sănătăţii sale mintale. Ajunsesem un întreg popor de nevrozaţi! Comportamentul individului, mai ales când era considerat deviant în raport cu norma comunistă, era înregistrat de organele specializate, de securitate, de partid etc., iar apoi urmau represaliile. Ştiu bine despre ce vorbesc, întrucât am avut adesea parte de „avertismente”, ameninţări ş.a.m.d. Eram înregistraţi tot timpul, iar acest lucru este absurd. Convingerile personale, fie ele politice, filosofice sau artistice, nu trebuie să constituie o preocupare a statului. Individul trebuie apărat în această privinţă de posibilele abuzuri ale statului, întrucât individul este cel slab, pe când orice stat este puternic. El trebuie protejat, prin mijloace constituţionale, cel puţin atât timp cât convingerile şi acţiunile sale nu pun în pericol viaţa sau libertatea altcuiva, cât timp nu îndeamnă la violenţă, ură, distrugere.

— ***Puteţi fi concret?***

— Desigur. Uitaţi, de pildă, în vechiul regim, Securitatea aduna o mulţime de date despre indivizii consideraţi „periculoşi”, iar aceştia erau sute de mii, poate chiar milioane. Cum ştim cu toţii, datele din aceste dosare erau culese prin mijloace ilegale, anticonstituţionale – violarea corespondenţei, ascultarea convorbirilor telefonice, ascultarea altor convorbiri, „turnătorie” ş.a.m.d. Acest lucru este absurd, în nicio democraţie din lume nu se procedează aşa fără riscul de a compromite puterea constituită. De pildă, în iarna trecută, Elveţia a cunoscut o zguduire social-politică de mari proporţii când s-a aflat că serviciile secrete deţin asemenea dosare

despre câteva sute de mii de cetăţeni. Scandalul nu s-a încheiat nici acum. Statul însă culege date despre cetăţean prin tot felul de mijloace, de aceea este foarte important ca individul să ştie ce fel de date sunt adunate despre el, de către cine, în ce scop, pentru a se putea proteja împotriva abuzurilor posibile.

— ***În acest scop ar putea fi folosite şi instrumentele informatice?***

— Bineînţeles, în unele locuri sau şi constatat astfel de abuzuri. Tehnica informatică va pătrunde peste tot la noi în viaţa economică, în administraţie, în viaţa de zi cu zi. Este normal să fie aşa, acest instrument este strâns legat de evoluţia întregii noastre vieţi, dar, ca orice tehnică, poate fi folosită şi spre binele individului şi societăţii, dar şi spre răul lor. Poate fi un mijloc foarte periculos de control şi manipulare. De aceea, legea trebuie să fie foarte exactă şi precaută în această privinţă. Cum viitorul Parlament va fi şi o Constituantă – sau, în primul rând, o Constituantă – consider că ar trebui să se introducă articole speciale în Constituţie în ceea ce priveşte drepturile individului la intimitate, periodicele îndosarieri şi abuzurile informatice. Presupunând că aş fi ales, bineînţeles că voi urmări cu atenţie aceste aspecte.

— ***Am observat că în campania electorală se folosesc mai ales noţiuni colective, de genul muncitorime, clasa ţărănească, intelectualitate. Dumneavoastră sunteţi de partea cealaltă.***

— E normal, eu stau de partea a ceea ce este viu şi real, nu de partea abstractului. Noţiunile respective sunt viabile pentru ştiinţa socială şi pentru cea politică, dar nu pentru politica efectivă, care trebuie să pornească întotdeauna de la individul real, de la omul din carne şi sânge, înzestrat cu raţiune şi sentimente. Nu clasa muncitoare suferă sau se bucură, nu intelectualitatea creează opere artistice sau ştiinţifice, ci muncitorul Ionescu sau intelectualul Popescu. Ţăranul Ion poate fi

foarte harnic, pe când ţăranul Gheorghe mai leneş. Nu? în plus, chiar clasele şi grupurile sociale sunt ceva mai multe decât cele 3 – 4 clase cu care operează gândirea de factură marxistă sau marxizantă.

— ***Se vorbeşte foarte mult despre egalitate, în programele politice. Cum o definiţi, în ce măsură este un concept viabil pentru o democraţie?***

— Egalitatea, în sensul egalizării, cum a fost utilizată în comunism, este un concept absurd, care nu are nimic de-a face cu democraţia. În societăţile democratice, singura egalitate posibilă este aceea în faţa legii, egalitatea legislativă, deci. Mai există, desigur, şi egalitatea în faţa lui Dumnezeu. În plan pur omenesc, nu poate exista decât egalitatea de natură juridică, în rest, oamenii nu-s egali. Cum să fie egal un muncitor harnic cu unul leneş? Sau ce fel de egalitate poate exista între ţăranul ce-şi munceşte ogorul de-a lungul anului şi acela care aşteaptă mila lui Dumnezeu sau a statului providenţial? Importantă nu este deci această „egalitate" care conduce spre „egalizare", de fapt, spre nivelarea de tip comunist, ci libertatea. Noţiunea centrală a democraţiei este libertatea – de opinie, de iniţiativă economică, de opţiune politică, de creaţie artistică sau ştiinţifică, de asociere sau separare ş.a.m.d. Numai libertatea permite construirea fiecărei fiinţe în funcţie de aspiraţiile şi posibilităţile pe care le are. Doar libertatea favorizează pe muncitorul harnic, pe ţăranul destoinic sau pe intelectualul care chiar are ceva de spus sau de făcut. Trăim cu toţii cam la fel – şi trăim foarte rău. Bine nu trăiau decât profitorii de criză – de la vârfurile nomenclaturii comuniste la speculanţii de ultimă speţă.

— ***E de înţeles că în numele aşa-zisei „egalităţi" s-au putut petrece atâtea nedreptăţi...***

— Desigur, această „egalitate" este chiar sursa nedreptăţilor. În loc de libertate, unicitate, diferenţă, care-s noţiunile centrale ale unei democraţii, s-a tot marşat pe

această „egalitate”. Un concept complet fals şi periculos. Mai trist este faptul că această manieră de a privi lucrurile este utilizată în continuare de către „noua putere”, iar rezultatele sunt vizibile – o scădere teribilă a producţiei, chiar sub nivelul aceleia din perioada corespunzătoare a anului trecut. Nu ştiu din ce motive – probabil, electorale – au fost mărite salariile fără a ţine seama de producţie, au fost create artificial diferite tensiuni între grupurile sociale, a fost stopată în faşă iniţiativa economică. Aceste fenomene sunt, desigur, şi rezultatul folosirii cu obstinaţie a unei terminologii socio-politice învechite.

— Dar această terminologie are un corespondent foarte puternic în mentalitate, nu?

— Ba da – şi, din păcate, nu doar la nivelul populaţiei, ci şi la acela al aşa-zisei „clase politice”. Se poate explica acest lucru prin faptul că este vorba de o terminologie folosită abuziv aproape 50 de ani şi ea nu poate să dispară cât ai bate din palme. Cel puţin la nivelul masei. Eu sper că, pentru început, vor apărea schimbările la vârf, deşi foarte greu. Foarte mulţi din politicienii noştri au aparţinut acestui sistem de gândire care pare mai greu de zdruncinat decât speram cu toţii în primele două luni de după revoluţie. Or, acest mod de gândire e complet eronat, e mai mult fals, e foarte periculos şi nu poate duce decât la creşterea tensiunii sociale şi la dezastrul economic şi poate politic.

— Un ziarist de la BBC se întreba dacă nu suntem atât de utopici încât să propunem programe în care să se prevadă schimbarea poporului. Dar nu cumva acest popor nu poate fi schimbat?

— În general, un popor nu poate fi schimbat, cel puţin nu într-un timp foarte scurt. Schimbările majore apar doar la zeci sau sute de ani. Nici nu este nevoie să fie schimbat; poporul român are o mulţime de calităţi – inteligenţă, rapiditate în învăţare, spirit de iniţiativă în toate planurile – care trebuie puse în valoare. Nu poporul

român trebuie, deci, schimbat, ci condiţiile, cadrele de viaţă economică, socială, politică şi culturală în care trăieşte. Despre românii plecaţi în exil, am auzit că, în cele mai numeroase cazuri, s-au adaptat foarte bine la condiţiile de concurenţă ale societăţilor de tip democratic, indiferent că erau muncitori, ingineri sau medici. Deci, nu problema calităţii trebuie avută în atenţie, ci aceea a condiţiilor care să stimuleze aceste calităţi. Ca orice popor, şi al nostru are defecte pe care regimul comunist nu a făcut altceva decât să le exacerbeze. Este păcat să observi cum are loc manipularea lui tocmai în funcţie de aceste defecte – lipsa de cultură politică şi de informare în domeniu, un fel de invidie structurală concentrată în proverbul „să moară şi capra vecinului” – în loc să-i pui în valoare indiscutabilele calităţi. Am însă o încredere absolută în inteligenţa acestui popor şi în capacităţile sale de învăţare, de redescoperire a spiritului de iniţiativă şi nu mă îndoiesc că, până la urmă, va şti să-şi aleagă calea care-l favorizează pe termen lung, evitând unele avantaje imediate ce sunt tot atâtea dezavantaje, dacă privim spre viitor.

— În mai multe articole, aţi mizat pe tineri, fiindcă în ei vedeţi una din forţele necesare schimbării. Pe de altă parte, sunt voci care susţin că tinerii sunt „cumpăraţi”, că sunt victime ale manipulării. Ce spuneţi de asta?

— Scuzaţi-mi expresia, dar o prostie mai mare rar mi-a fost dat să aud. Eu mizez pe tineri tocmai pentru că ei sunt cel mai greu de minţit, de cumpărat, de manipulat. Au demonstrat asta în decembrie – ei au fost primii care au refuzat minciuna comunistă şi o refuză în continuare. Noi, adulţii, cei mai mulţi dintre noi, suntem mai uşor de minţit, de manipulat, mai conformişti. Ei au ieşit primii în stradă – şi asta cu preţul vieţii – iar adulţii, părinţii lor, i-au urmat mai mult de ruşine şi dintr-un fel de egoism altruist – „dacă moare el/ea, mai bine să mor şi eu”. Nu mă îndoiesc

că, dacă vom greşi din nou, ne vor judeca la fel de aspru ca şi înainte de 22 decembrie şi vor avea dreptate deplină. Mai ales că acum nu mai avem nicio scuză – în fond ni s-a oferit, ne-au oferit o şansă să ne spălăm de păcate. Nu înţeleg de ce tinerii, fiind o forţă şi din punct de vedere electoral, nu şi-au făcut un partid al lor, care să le reprezinte mai bine interesele decât oricare altul. În Ungaria, partidul tinerilor, creat cu numai o lună şi ceva înainte de alegeri, a câştigat aproape 10 la sută din voturi...

— Aţi scris de mai multe ori despre vinovăţia colectivă şi despre vinovăţiile diferenţiate pentru ceea ce s-a întâmplat în timpul dictaturii comuniste. Credeţi că cei ce s-au supus 30 sau 50 de ani pot hotărî pentru tineri care, oricum, sunt mai puţin vinovaţi, ba chiar au spălat o parte din vina generală? Ce valoare are votul celor „prea supuşi”?

— Cum să vă spun, mi-aţi pus o întrebare extrem de dificilă. Ceea ce e limpede este faptul că, în orice democraţie, un vot este un vot, orice vot are aceeaşi valoare cu oricare altul, iar valorile cumulate ale tuturor voturilor vor decide, în funcţie de felul în care vor fi cumulate, drumul pe care-l vom parcurge – la democraţie reală ori la un nou totalitarism, poate nu chiar purpuriu, ci numai roz bombon. Fiecare este liber, are dreptul să voteze după cum îi va dicta conştiinţa. Nu mă îndoiesc că acei indivizi care au, într-adevăr, o conştiinţă morală şi politică vor vota gândindu-se mai degrabă la viitorul ţării decât la aproximativele facilităţi ale prezentului, la un anume confort datorat inerţiei şi nu iniţiativei. Prezentul ni se înfăţişează ca un moment în care iniţiativa a reapărut în politică, în viaţa socială, cultură, dar aproape deloc în cea economică. Avem o economie stagnată imposibil de vindecat prin măsuri cosmetice. Părerea mea este că electoratul ar trebui să sprijine forţele ce mizează pe o schimbare rapidă, iar nu pe cele care doresc să păstreze

structurile economice învechite. Mă opresc aici – nu mi-am propus să influenţez electoratul, fiindcă s-ar putea să se dovedească mai matur decât credem noi, ci numai să semnalez nişte probleme.

— ***Să revenim la o chestiune pe care am mai abordat-o. Sunteţi, deci, un candidat independent pe lista Frontului Popular. De ce?***

— Păi, din mai multe motive. Mai întâi, pentru că, aşa cum e redactată ***Legea electorală,*** un independent nu are nicio şansă în alegeri decât dacă se asociază cu un număr destul de mare de alţi independenţi cu care se poate înţelege în ce priveşte programul. Nu am găsit aşa ceva. În plus, cu Frontul Popular am anumite coincidenţe de program – începând de la integrarea culturală a românilor din alte părţi, cum ar fi Basarabia şi Bucovina, până la orientarea economică neoliberală. Eu aş fi un fel de liberal sau mai degrabă neoliberal, independent, deoarece consider că şi individul are dreptul să participe la viaţa politică, nu numai partidele.

— ***Ştim că aţi fost la Bucureşti, la Adunarea generală a scriitorilor, că aţi fost ales în Consiliul de conducere al Uniunii Scriitorilor. Dar nu despre asta dorim să vă întrebăm, ci despre atmosfera politică din Bucureşti. Cam cu cine votează lumea?***

— Este o întrebare foarte dificilă. Am stat patru zile în Bucureşti, dar am fost mereu în şedinţe şi în discuţii cu colegii mei, scriitorii. Nu am putut deci sonda electoratul, care este mult mai divers decât o mie şi ceva de scriitori. După ce m-am întors, am văzut în presă câteva liste de independenţi pentru circumscripţia Bucureşti (cu Gabriel Liiceanu, Andrei Pleşu, Petru Creţia, Octavian Paler, Radu Popescu ş.a.), oameni extraordinari, care s-au implicat în politică nu din orgoliu, ci pentru că doresc binele ţării. Cred şi sper că au şanse destul de mari de a fi aleşi în Senat şi în Adunarea Deputaţilor. Sunt de părere că unii dintre independenţi, tocmai pentru că nu sunt politicieni

propriu-zişi, iar în momentul de faţă avem destul de puţini asemenea politicieni abilitaţi, reprezintă o sursă reală pentru ţară. Cum s-a întâmplat şi în alte ţări din vecini – Polonia, Cehoslovacia, chiar U.R.S.S., unde mulţi scriitori şi, în general, intelectualii au simţit nevoia să iasă din „turnul de fildeş”, care, altfel, riscă să devină rapid un „turn de scrum”.

— ***Credeţi că, odată cu Ceauşescu, a murit şi comunismul?***

— Este ceva foarte ciudat aici. În principiu, comunismul a decedat în România, de fapt, cum spunea poetul Mihai Ursachi, comunismul este născut mort. În sensul că această doctrină, fiind fundamental împotriva vieţii, este ceva mort ca proiect social. Din păcate, pe cât este el de mort, şi ca principiu, şi ca efect al revoluţiei din decembrie, pe atât sunt de îndărătnice zvâcolirile sale de factură neocomunistă. Această agonie, ce se prelungeşte precum aceea a balaurului cu şapte capete, riscă să ne facă să pierdem o mulţime de timp, în loc să trecem la proiectarea viitorului nostru social şi economic. Riscăm să păţim ce-a păţit Polonia, care a pierdut aproape zece ani până când s-a decis să treacă la reformele structurale. Iar dacă Polonia a avut măcar scuza pretextului internaţional nefavorabil, noi nu avem nicio scuză. Sperăm din toată inima că România va fi scutită de aceste zvârcoliri, iar acum sper că ele nu se vor prelungi prea mult. România, în situaţia ei economică, nu-şi mai poate permite să irosească vreo zece ani. Ne-ar scoate complet în afara Europei, în afara istoriei reale a continentului şi a lumii.

— ***Ce e neoliberalismul, ce înseamnă reformele economice, la noi a mai funcţionat o economie liberală?***

— La noi, în perioada dinainte de război, a funcţionat o economie cu caracteristici liberale. De fapt, un fel de liberalism destul de bine încadrat în protecţionism, tocmai datorită slăbiciunilor structurilor economiei naţionale, care

era în plin proces de construire pe fundamente industriale. După aceea au venit comunismul, centralizarea, industrializarea forţată şi prost echilibrată ş.a.m.d., aşa că, în multe privinţe, trebuie să o luăm de la capăt, în altele, să reconvertim diferitele unităţi productive. Economia liberală presupune două aspecte majore: proprietatea şi circulaţia. Proprietatea poate fi de mai multe feluri: privată, de stat, prin asociere, iar neoliberalismul implică toate aceste tipuri de proprietate cărora, prin mecanismele pieţii libere, le permite să funcţioneze în strânsă legătură cu principiile productivităţii maxime, ale rentabilităţii şi plusvalorii reale. O economie de piaţă cere muncă, iar nu simulacrul muncii. Trebuie să se renunţe la „noi ne facem că muncim, ei se fac că ne plătesc”. Cine munceşte, acela chiar este plătit. Nu cred că românilor le este frică de muncă, cred că sunt victimele unei mentalităţi economice învechite şi neproductive, mentalitate, din nefericire, foarte bine speculată de inamicii schimbării. Să fie limpede – nu mă refer la specialiştii autentici (economişti sau ingineri etc.), ci la cadrele mai degrabă politice decât economice.

— ***Dar o economie liberă, de piaţă, nu poate induce şomaj, inflaţie, chiar înstrăinarea unor valori economice şi nu numai?***

— Să le luăm pe rând. În comunism, există un şomaj mascat atât de ridicat încât poate rivaliza cu orice cifre din economiile libere. În plus, spre deosebire de acele economii, acest şomaj nu se bucură de asigurările sociale necesare, iar nivelul de viaţă este coborât la nivelul cel mai de jos şi pentru cei care muncesc, şi pentru cei care şomează. Este unul din efectele cele mai vizibile ale egalizării de care am vorbit. Este foarte posibil ca, în procesul de reformă economică, să apară în unele domenii şomaj, dar să nu uităm că, la noi, sectorul terţiar este foarte puţin dezvoltat şi poate absorbi o cantitate de muncă uriaşă. Cum bine se ştie, toate serviciile sunt în

suferinţă cronică; or, în economiile dezvoltate, sectorul acesta este cel mai dezvoltat. În plus, nu cred că, pentru început, vom avea un şomaj superior celui deja existent şi, oricum, trebuie asigurate garanţiile sociale ale acestei situaţii. Cum ştim cu toţii, în lume, în toate ţările dezvoltate, economia de tip liberal şi statul social nu se exclud – nici în Statele Unite, nici în Franţa, R.F.G. sau ţările scandinave.

— ***Dar inflaţia? Vom „beneficia” oare de efectele ei?***

— Cum adică „vom beneficia”? Dar deja „beneficiem”. La „piaţa neagră”, un dolar a ajuns la 150 – 160 de lei, deşi cursul oficial este de circa 21 – 23 de lei. Mă şi întreb cum a fost stabilit acest curs. În condiţiile măririlor recente de salarii şi ale altor facilităţi băneşti, nici nu avea cum să apară inflaţia. Mai ales că totul se întâmplă pe fondul unei scăderi a producţiei (în unele domenii până la 50 – 60 la sută faţă de anul trecut). De fapt, trecem printr-o ***stagflaţie,*** adică o stagnare economică însoţită de inflaţie, fenomen economic extrem de periculos, care va da mult de furcă viitorului guvern. Circulă foarte mulţi bani neacoperiţi în producţie şi, în ciuda faptului că s-au făcut unele importuri, nici măcar în produse. De aici, inflaţia…

— ***De ce credeţi că a fost pusă în funcţie „fabrica de bancnote”?***

— La început, fără îndoială, pentru a îndrepta diverse nedreptăţi comise, mai ales în ultimii ani, de regimul comunist. Apoi, însă, s-a intrat într-un cerc vicios, toată lumea a început să aibă revendicări băneşti, iar „noua putere” nu a ştiut cum să reziste, dorind cu orice chip să-şi păstreze avantajul electoral obţinut prin luarea unor măsuri foarte populare, foarte necesare, dar pe care le-ar fi luat oricine i-ar fi urmat echipei lui Ceauşescu la putere. Nimic nu este mai uşor pentru cineva aflat la putere decât să pună în funcţiune „fabrica de bani”, mai ales că efectul

inflaţionist nu e vizibil imediat, ci după câteva luni. Cum până la alegeri mai este încă puţin, efectul electoral a fost obţinut, dar va fi dificil pentru viitorul guvern să controleze efectul inflaţionist inevitabil. Problemele economice s-au complicat în aceste patru luni, în loc să se simplifice.

— Credeţi că asistăm la o inflaţie de ideologie? Sunt atât de multe ideologii câte partide există?

— Cu siguranţă nu. Există acum peste 80 de partide, dar ideologiile sunt doar câteva. De altfel, şi până la alegeri, dar şi după aceea, vom asista la dispariţia unor partide, la regrupări şi cartelări. E şi absurd să ai circa 4 – 5 partide de nuanţă liberală, tot cam atâtea de factură social-democrată sau ecologistă. Iar ideologii clare şi distincte, nu, asta nu prea avem.

— Dar idei credeţi că sunt?

— Cu tristeţe trebuie să constat că nu prea sunt. N-am întâlnit prea multe programe riguroase de reformă economică, de pildă. Poate e firesc, mai întâi ar trebui văzut cu exactitate care este situaţia, de fapt, a economiei româneşti. Or, acesta e un proces care cere timp. E de sperat că măcar partidele serioase sunt preocupate în momentul de faţă de acest lucru. Altfel, riscăm să mai pierdem o mulţime de timp. Pe de altă parte, cred că în perioada de tranziţie de 2 – 3 ani este necesar un guvern de coaliţie, alcătuit îndeosebi din experţi. Parlamentul să elaboreze şi să adopte Constituţia şi cadrul legal necesar schimbării, iar guvernul să încerce să găsească soluţiile optime pentru trecerea la o economie de piaţă.

— Dacă idei nu prea sunt, iar bani în circulaţie sunt mulţi, care va fi viitorul imediat? Dar cel mai îndepărtat?

— Păi, din păcate, viitorul imediat a cam început să se vadă. Magazinele de stat sunt destul de goale, iar banii merg pe „piaţa liberă”, adică la bişniţari. Şi asta încă nu ar fi rău, dacă aceştia ar avea spirit de iniţiativă economică,

de întreprindere şi investiţie. Din păcate, ei au mai degrabă spiritul speculaţiei decât pe acela al iniţiativei economice propriu-zise, care e mai mult decât asta. Dacă acest proces ar funcţiona ca o „acumulare primitivă a capitalului” ar fi excelent, dar, cum am mai spus, nu funcţionează în acest sens. Legea liberei iniţiative, recent adoptată, ca şi mărirea dobânzilor la depunerile C.E.C. nu cred că vor putea stopa procesul inflaţionist. Legea e prea restrictivă – nu-s neapărat guvernul şi parlamentul actual de vină, sunt structuri provizorii care nu pot lua măsuri legislative radicale –, iar lumea nu va economisi prea mult întrucât nu e vorba de abundenţă de produse, ci dimpotrivă. La conferinţa de presă din 28 aprilie, primul ministru a vorbit de o lege complementară pentru autonomizarea întreprinderilor de comerţ interior şi exterior, iar dacă am înţeles bine şi pentru cele productive. Acesta ar putea fi un prim pas, dar nu ne putem opri aici. Trebuie să avem încredere în spiritul de iniţiativă, să redăm demnitatea cuvenită şi sentimentul priorităţii. Eu, cum spuneam, am mare încredere în inteligenţa şi forţa de absorbţie a noului ale acestui popor…

(Interviu realizat de Gabriela Gavril şi Dorin Spineanu, „Timpul”, nr. 17 şi 18 – 19, mai 1990)

„Implicarea scriitorului mi se pare necesară”.

— ***Am în faţă un text în care Havel scrie că trăirea în adevăr nu are numai trei dimensiuni – existenţială, poetică şi morală – ci şi o inechivocă dimensiune politică. Ce puteţi spune despre această dimensiune politică a trăirii întru adevăr – ca să-l implic şi pe Noica – la un scriitor român trăitor în anul de graţie 1990?***

— Ceea ce spune Havel este foarte adevărat, mai ales că o spune şi dintr-o experienţă personală, nu numai din teorie, fiindcă de cel puţin 13 ani, Havel a încercat să împace aceste trei dimensiuni, de care amintiţi, cu cea politică. Nu trebuie să uităm că Havel a făcut politică în

Europa răsăriteană atunci când foarte puţini oameni o făceau. De fapt, ceea ce se numea oficial politică, în acest spaţiu, nu era politică. Un singur partid nu înseamnă politică. Ea începe acolo unde există grupuri cu interese diferite, recunoscute ca atare, şi cu activitate politică diferenţiată. Deci, fără îndoială, constatarea lui Havel, care vine, cum spuneam, din propria sa experienţă, câştigă întreaga mea adeziune. Aici aş vrea să spun câteva cuvinte despre rolul scriitorului într-o societate de tranziţie, pentru că noi nu suntem o societate democratică, deocamdată. Eu sper că vom ajunge la democraţie. Nu este exclus ca tranziţia să aibă loc spre o nouă dictatură. Nu doresc asta, cred că niciun om bine intenţionat n-o doreşte, dar există posibilităţi şi pentru aşa ceva. Or, într-o astfel de perioadă, implicarea scriitorului mi se pare absolut necesară. Sunt momente în care scriitorul nu are dreptul la turnul de fildeş. Într-o societate democratică, într-adevăr democratică, şi care oferă garanţii pentru menţinerea democraţiei, scriitorul poate sta liniştit în turnul de fildeş, poate juca rolul lui Mallarmé. Dar într-o societate de tranziţie, cum este a noastră, părerea mea este că nu are acest drept. Iar dacă scriitorul nu va înţelege asta, nu va avea dreptul să intre vreodată în turnul de fildeş. În ceea ce mă priveşte, am încercat să împac partea „literară” din mine cu partea „politică”. În ultimul timp nu prea am reuşit, partea „literară” a cam rămas în spate, dar cred că scriitorul trebuie să-şi asume şi acest risc. Am făcut mai multă publicistică politică decât literatură, iar singura poezie pe care am scris-o din decembrie încoace a fost una de reacţie la ce s-a întâmplat cu Piaţa Universităţii, cu toţi acei nevinovaţi arestaţi după evenimentele respective.

— Văd că aţi pornit-o spre următoarea întrebare pe care vreau să v-o pun, plecată şi ea de la o constatare a lui Havel: cele mai multe semnale pe tărâm politic în anii trecuţi n-au venit de la

politicieni, în sensul tradiţional al cuvântului, ci de la oameni pentru care politica nu era o profesiune: scriitori, ingineri, matematicieni, muncitori etc. Mă refer la lumea din fostul, până mai ieri, bloc sovietic. Cum vă explicaţi?

— Este normal să se întâmple aşa. Suntem o societate în care timp de 50 de ani nu s-a făcut politică. Dat fiind că nu s-a făcut politică, n-am avut politicieni profesionişti. Aceasta este o evoluţie comună în Europa de Est. Nu trebuie să uităm, de pildă, că şi în Uniunea Sovietică cei care sprijină reformele nu sunt politicieni propriu-zişi, dimpotrivă, aşa-zişii politicieni din aparatul comunist sunt cei care le împiedică; cu excepţiile de rigoare. De aceea au apărut în faţă oamenii activi din societate, în special intelectualii şi tinerii. Acelaşi lucru s-a întâmplat şi la noi, adică principalele forţe politice active nu sunt aşa-zişii politicieni moşteniţi de la vechiul regim, ci un număr de intelectuali, între care scriitori şi un număr de oameni foarte tineri, de diverse condiţii – studenţi, muncitori şi chiar elevi din clasele mai mari. Eu cred că iarăşi este un fenomen firesc, pentru că cere timp construirea unei clase politice propriu-zise. Fără îndoială că acest lucru se va întâmpla, dar până îl vom vedea cu ochii noştri trebuie să ne asumăm sarcina de a face politică. Mărturisesc, eu am avut ezitări în ce priveşte acest lucru. Eram dispus, chiar din vechiul regim, să fac politică de opoziţie şi am crezut că în calitate de scriitor mă voi limita la o privire critică asupra evenimentelor politice, fără să mă implic direct, adică în cadrul unei grupări sau al unui partid politic. Mi-am dat seama înainte de alegeri că e foarte greu să păstrez o astfel de poziţie şi am acceptat să particip la aceste alegeri, fără să intru în partidul respectiv, pe lista Frontului Popular din Moldova. N-am câştigat şi m-am bucurat. Chiar m-am bucurat, pentru că, văzând cum arată Parlamentul ieşit după 20 mai, m-aş fi simţit singur şi foarte trist acolo. Şi nu mă

refer numai la FSN, ca să fiu sincer. Din păcate, nici celelalte partide n-au avansat nişte feţe foarte prizabile. Cu excepţiile de rigoare, fireşte.

Sunt acolo şi oameni care, mie cel puţin, îmi plac foarte mult, de pildă, domnul Raţiu. Şi domnul Câmpeanu îmi place. Dar, în general, nu ştiu cum s-a făcut că Parlamentul actual arată, estetic, ca să spun aşa, şi prin comportamente, mai rău chiar decât CPUN-ul, or, acela era la nivel de Caragiale, după părerea mea. Acum suntem chiar înainte de Caragiale, suntem în faza fanariotă propriu-zisă, nu în faza ultimului ocupant fanariot.

— Şi mergând mai departe, cum aţi caracteriza situaţia actuală din ţara noastră? Cum vedeţi structurat câmpul politic?

— Eu cred că în momentul de faţă începem să găsim un drum, adică a fost o perioadă extrem de bulversată înainte de alegeri şi după aceea, până la evenimentele din 13 – 15 iunie, care au reprezentat o explozie majoră, îngrozitoare. După acele evenimente, după şocul suportat de societate – mă refer la cea de-a treia invazie minerească – au început să se aşeze lucrurile: în sensul că opoziţia, atât cea a partidelor, cât şi cea nepartinică, şi-a dat seama că tranziţia este dificilă şi că trebuie să se încerce o organizare a câmpului politic. Aş remarca în acest context câteva evenimente care mi se par a defini în mod pozitiv constituirea societăţii civile, pe de o parte, şi activitatea partidelor, pe de altă parte. Mă refer în primul rând la modul în care a reuşit societatea să reacţioneze după 13 – 15 iunie, prin acele marşuri de protest extraordinare de la Bucureşti, dar şi de la Iaşi, Cluj, Constanţa şi din alte oraşe, adică societatea a dovedit că nu este dispusă să se lase îngenuncheată de nimeni. Acesta este nivelul societăţii civile. Tot aici aş vrea să remarc că acele marşuri n-ar fi fost posibile dacă nu s-ar fi cristalizat nuclee de societate civilă, respectiv, Liga Studenţilor, Societatea „Agora" de la Iaşi, Forumul „Astra" de la Braşov,

Societatea „Timişoara”, nuclee care, sper eu, se vor amplifica şi vor prezenta o garanţie pentru procesul democratic din România. Dacă trecem la nivelul partidelor, am observat şi acolo câteva elemente pozitive, în afară de cele negative. Negativă ar fi, în principal, înmulţirea lor, inclusiv prin sciziparitate. Astfel am ajuns la vreo 4 partide plecate de la ţărănişti şi la încă vreo 4 de la liberali. După părerea mea, acest proces este aberant şi ar fi de dorit să se încheie. Un partid ţărănesc puternic şi un partid liberal puternic ar fi de preferat faţă de 4 – 5 partide de aceeaşi nuanţă. Eu înţeleg că sunt nişte orgolii politice, nişte ambiţii, însă speranţa mea este că acestea se vor mai domoli şi lumea va înţelege că, pentru a fi puternică, opoziţia are nevoie de partide puternice, nu de multe partide. Cu câte partide avem cred că suntem pe primul lor în lume, dacă le raportăm la numărul de alegători. Dar nu acesta trebuie să fie obiectivul nostru. Noi trebuie să fim pe primul loc în lume la democraţie. Or, democraţia nu se obţine prin împărţirea forţelor de opoziţie, ci, dimpotrivă, prin concentrarea lor în grupuri puternice de presiune, atât partinice cât şi nepartinice. De aceea spun că am sesizat câteva elemente favorabile şi aici. E vorba de alcătuirea Forumurilor Demo cratice Antitotalitare. Aceste forumuri, după mine, încearcă practic să introducă o coeziune a opoziţiei partinice şi nepartinice. Este un proces pozitiv, numai că este necesară o foarte mare atenţie. Această uniune în forumuri a opoziţiei este puternică numai dacă nucleele sunt puternice. Să nu ne imaginăm că dacă partidele vor fi slabe, opoziţia va fi puternică pentru că există forumuri antitotalitare. Eu cred că partidele politice trebuie să treacă la o organizare riguroasă a lor. Pentru că partidele înseamnă organizare. Din această cauză eu nu m-am înscris în niciun partid, pentru că sunt o fire mai anarhică, nu sunt dispus să accept o disciplină de partid. Dar cine vrea să facă parte dintr-un partid, acceptă o disciplină de partid şi atunci

trebuie să facă politica partidului respectiv. Observând cam ce este la Bucureşti şi ce este în restul ţării, îmi dau seama că dacă nucleele centrale ale partidelor sunt relativ active şi puternice, în provincie lucrurile stau altfel. Ştiu că la PNŢ-CD există acele cercuri de studii, şi asta este foarte bine, partidul trebuie să-şi pregătească cadrele, deoarece opoziţia nu trebuie să considere că va sta totdeauna în opoziţie. Ea va trebui la un moment dat să-şi asume anumite sarcini şi pentru asta trebuie să aibă oameni pregătiţi în toate domeniile. Ce înseamnă un partid? Cadrele, membrii, simpatizanţii şi votanţii. Trebuie lucrat la toate aceste nivele. Or, dacă la Bucureşti, de pildă, se cristalizează ceva şi la ţărănişti, şi la liberali, pentru că, să fim sinceri, acestea sunt partidele cele mai puternice în momentul de faţă, în provincie este aproape un vid. Dar ţara nu-i numai Bucureştiul. Nu avem nevoie, în perspectivă, numai de un guvern, avem nevoie şi de administraţii locale. Dacă lăsăm FSN-ul să-şi formeze cadre la acel nivel ori să recupereze cadre din vechea putere, nu am făcut nimic. Eu, de pildă, am vizitat în Iaşi sediile partidelor şi nu am fost mulţumit nici de ţărănişti, nici de liberali. N-am văzut activitatea de pregătire a cadrelor, de informare. Este de neconceput ca un membru al PNŢ-CD să nu ştie istoria şi doctrina partidului. Atunci ce fel de membru al acestui partid este? De aceea spun că la nivel local ar trebui făcute centre de documentare în ce priveşte politica partidului respectiv şi cursuri de cadre. Şi ca să închei bucla de unde am pornit –, vorbeam de opoziţia partinică şi nepartinică –

spun că încă un fenomen pozitiv este şi încercarea de unire a independenţilor într-un viitor Forum Civic, în care vor intra Societatea „Timişoara”, Forumul „Astra”, GDS, alte grupări de societate civilă. Noi am ratat această etapă, am ajuns direct la partide şi se pare că am luat-o prea repede înainte. Acum trebuie să ne întoarcem puţin înapoi, pentru că se pare că nu avem încotro. Iar acest Forum

Civic sigur că ar putea intra în alianţă cu opoziţia partinică fără probleme, pentru că sunt grupuri care într-adevăr doresc democraţia. Cred că ar fi o alternativă viabilă. Eu văd viitorul câmp politic structurat în FSN şi sateliţii săi, partidele serioase de opoziţie şi gruparea independenţilor. Ar fi un câmp de putere cu trei centre care mi se pare rezonabil.

— Ce-aţi face dacă aţi fi directorul unui post de televiziune?

— Eu? Dacă aş fi directorul unui post de televiziune? De stat sau independent?

— Să le luăm pe rând.

— N-aş putea fi directorul unui post de televiziune de stat pentru că ar însemna să fiu un director care ţine de firul scurt, cum este dl. Valeriu. Acest rol mie nu-mi place şi n-aş vrea să fiu în locul dumnealui. Domnului Valeriu poate că-i place, îl priveşte, dar eu n-aş vrea să ştiu că mă sună dl. Roman sau dl. Iliescu sau dl. Cutare şi-mi spune de ce am dat cutare lucru sau de ce nu l-am dat.

— Totuşi conducerea televiziunii susţine că nu lucrează în acest fel.

— Nu este deloc adevărat. Eu am asistat la întâlnirea membrilor GDS cu dl. Virgil Măgureanu; or, în cadrul acelei întâlniri, dl. Stere Gulea, regizorul, a spus foarte limpede că nu crede în independenţa televiziunii faţă de putere, pentru că era în biroul domnului Valeriu când cineva foarte important a sunat la telefon. Nu şi-a dat seama exact cine era, dar era cineva atât de important încât dl. Valeriu era foarte politicos, ba, mai mult, s-a ridicat de pe scaun când a vorbit la telefon. Deci e limpede că eu n-aş putea fi directorul unui astfel de post de televiziune. Dacă ar fi un post independent, ar fi cu totul altceva. Cred că aş putea face un post de televiziune independent în care să se dea voie şi guvernului să vorbească pe el, adică să fie exprimate toate opiniile. Din fericire sau din păcate, nu voi avea grija aceasta, dar nu

este exclus ca prin iarnă să am pe cap un post de radio: este vorba de un post trimis din Statele Unite, de Universitatea din Boston. Au trimis deja partea de studio, urmează să vină aparatura de emisie. Şi chiar americanii au pus problema aşa, ca timpul să fie împărţit în mod egal între guvern, opoziţie parlamentară şi altfel de grupări.

— ***Există o tendinţă a guvernanţilor de a limita activitatea posturilor independente numai la sfera relaxantă, mai mult sau mai puţin culturală.***

— Nu vi se pare normal? Cine are televiziunea şi radioul are puterea. După alegeri a apărut o glumă foarte frumoasă şi adevărată care spunea aşa: „Felicitări domnului Răzvan Theodorescu pentru câştigarea alegerilor”. Televiziunea şi radioul sunt principalele mijloace de informare în România. Guvernul, respectiv FSN-ul, controlându-le, controlează alegerile. Le-au câştigat pe cele de la 20 mai şi există riscul să le câştige şi pe următoarele, deşi au mai pierdut din popularitate. În mod firesc, de altfel oricine pierdea în situaţia actuală. Deci, dacă FSN-ul păstrează monopolul informaţiei, nu se poate vorbi de democraţie, pentru că aceasta începe de la demonopolizarea informaţiei.

— ***Este cunoscut faptul că inocularea şi cultivarea fricii în masa socială a fost o rotiţă importantă în maşinăria infernală numită comunism. Cum vedeţi dumneavoastră acest fenomen?***

— Eu aş spune că dacă există un câştig al societăţii româneşti după evenimentele din decembrie, este relativa dispariţie a fricii. Nu trebuie să uităm că înainte de 22 decembrie, înainte de a începe la Timişoara, frica era maladivă şi generală în România. Eu am făcut nişte lucruri, am fost un opozant, dar nu spun că nu-mi era frică. Am făcut ceea ce am făcut în ciuda fricii.

Eu cred că după 22 decembrie această frică s-a mai redus în masa socială. Cel puţin în decembrie şi ianuarie ea dispăruse complet. Caracteristică pentru perioada

aceea era euforia. Nu ştiu dacă mai ţineţi minte cum arătau feţele oamenilor, toţi păreau mai frumoşi, chiar dl. Iliescu şi dl. Roman. Toţi păream mai frumoşi: până spre sfârşitul lui ianuarie, când a apărut sciziunea corpului social. Eu nu spun că n-a reapărut frica, după Târgu Mureş, după 13 – 15

Iunie, dar ea nu mai poate câştiga. Adică, oricum am lua-o, frica nu mai poate fi ce-a fost. Câştigul pentru România nu-i economic, dimpotrivă, stăm mai rău decât sub răposatul, ci este această eliberare de frică. Este, de altfel, principala armă a societăţii de a ajunge în sfârşit la democraţie. Au dispărut inhibiţiile, au dispărut reflexele de teamă. Eu nu spun că nu se mai ascultă telefoanele, că nu se mai supraveghează corespondenţa, a recunoscut şi dl. Măgureanu la întâlnirea de la GDS că se fac astfel de lucruri. Nimănui nu-i mai este frică de asta. Eu, de exemplu, discut la telefon orice, scriu orice, deci nu-mi este frică, şi nu numai mie, nici chiar oamenilor obişnuiţi. Şi zic că acesta este cel mai bun semn şi cea mai bună garanţie că vom avea până la urmă o societate normală, fără frică.

— Câteva fraze despre presă. Impresia mea este că de un univers concentraţionar am trecut şi trecem încă „sprijiniţi” de câteva publicaţii, printr-o fază de mahala concentraţionară.

— Fără îndoială, este normal, după ce presa a fost ţinută 50 de ani în chingi, acum s-a eliberat. S-a eliberat cum a ştiut ea, deci fiecare ziarist în parte, fiecare publicaţie în parte s-a eliberat, dar după părerea pe care a avut-o înainte. Cei care au fost nişte oameni liberi în interiorul lor, chiar dacă nu şi în exterior, s-au manifestat ca nişte adevăraţi oameni liberi. Cei care au fost nişte slugi ale vechii puteri au devenit slugi ale noii puteri sau slugi ale unor interese obscure, cum se întâmplă cu „România Mare”, de exemplu, despre care nu poţi să spui că e a noii puteri, fiindcă îi dăunează până şi ei. Principalul câştig al

presei este chiar eliberarea ei, manifestată în forme atât de diferite. Aceasta nu trebuie să ne îngrijoreze, este normal să fie aşa, anormal ar fi să încercăm să restrângem libertăţile acestei prese. Trebuie să avem răbdare, timpul va cerne, cititorul se va educa şi va şti ce trebuie să facă. După părerea mea, nu este nevoie de o lege a presei, pentru că este absurdă. Codul penal trebuie să prevadă pedepsele pentru delicte de calomnie, de dezinformare ş.a.m.d. şi este absolut suficient. Chiar şi cel ceauşist le prevedea. Dar din păcate nu funcţionează sistemul nostru juridic, ca să spun aşa, lumea însă nu s-a obişnuit. În Statele Unite nu este nicio problemă: te-a denigrat un ziar, te-a calomniat, îl dai în judecată. Dacă ai dreptate, ai câştigat, dacă nu... Asupra libertăţii presei nu trebuie să se facă niciun fel de presiuni. Şi mă îngrijorează următorul lucru: dacă sub răposatul o instituţie era criticată în ziar, era obligată într-un anumit termen să dea un răspuns, să confirme sau să infirme cu argumente critica respectivă. În momentul de faţă, poţi critica absolut orice şi nimeni nu se simte dator să răspundă. Şi ar trebui prevăzută tot în Codul penal obligativitatea răspunsului la nişte critici sau acuzaţii precise.

— Într-o convorbire cu Ion Bucluca, acum câteva luni, el a imaginat următorul scenariu: puterea scoate un ziar de scandal sau dă voie să apară o revistă de scandal, cum este „România Mare”, condusă de nişte oameni pe care-i ştim foarte bine, sperând ca o parte a corpului social să ia atitudine împotriva ei, ceea ce s-a şi întâmplat, legitimându-i astfel puterii dreptul de a interveni asupra unor publicaţii. Ce părere aveţi?

— M-am gândit şi eu la un astfel de scenariu. M-am gândit de ce a trebuit să apară „România Mare” şi dacă a fost o iniţiativă privată a domnilor Barbu şi Vadim Tudor sau a fost chiar o indicaţie guvernamentală. Dacă este o indicaţie dată pentru a justifica eventualele luări de

atitudine din partea puterii în sensul restrângerii libertăţii presei, mi se pare un lucru foarte grav. Sper din toată inima că nu este aşa sau, dacă la început a fost aşa, sper că au renunţat la acest gând văzând ce efecte catastrofale pot să aibă astfel de măsuri asupra străinătăţii şi asupra opiniei publice din ţară. Chiar dacă acest scenariu ar fi real, părerea mea este că nu există pericol în momentul de faţă şi în felul în care merg lucrurile acum. În ceea ce priveşte „România Mare”, deşi este o publicaţie fascistă, nu poate fi interzisă prin hotărâre guvernamentală. Însă, după câte ştiu eu, statul este obligat să se sesizeze când este vorba despre propagandă fascistă. Eu cred că ar fi trebuit exclusă şi propaganda comunistă tot aici, pentru că aceste două extremisme mi se par la fel de grave. Cât despre Eugen Barbu, Uniunea Scriitorilor l-a dat afară, din păcate n-a putut să-l dea şi pe Vadim Tudor, pentru că nu era membru. Chestiunea cu plagiatul nu era principala acuză, nici chiar ceea ce a făcut înainte la „Săptămâna”, dar ceea ce face el în ultimele luni, adică aţâţarea urii între naţionalităţi, este de netolerat, iar unele articole sunt net fasciste. Uniunea, ca instituţie, s-a simţit datoare să se departajeze de o astfel de atitudine, însă opinia mea este că ar trebui să se sesizeze Procuratura, ca organ de stat.

— Totuşi, „România Mare” este o revistă care se cumpără.

— Nu numai că se cumpără, dar se pare că are tirajul în creştere. Este un instrument de infectare a corpului social cu ură de rasă, cu ură interetnică, şi asta este foarte grav. Nu trebuie să uităm un lucru. Avem neînţelegerile pe care le avem cu maghiarii. Bun, aceste probleme trebuie rezolvate prin dialog, prin analiză, prin explicaţii, nu prin aţâţarea urii. Nu avem ce face: istoria a decis că România şi Ungaria sunt ţări vecine, că românii şi ungurii din Transilvania vor locui împreună, indiferent că noi suntem mai demult aici şi ei au venit mai târziu. Nu putem să-i omorâm pe unguri, domnule, şi nici să distrugem noi

Ungaria. În momentul de faţă, altul e climatul în lume şi trebuie să găsim modalităţile cele mai civilizate de a coabita. Eu nu spun că nu sunt extremişti unguri, sunt şi în Ardeal, şi în Ungaria, şi în diaspora lor, dar vom putea rezolva problemele între extremişti. Cele două comunităţi nu sunt formate, în marea lor majoritate, din extremişti, ci din oameni de treabă. Şi atunci cred că problemele comunităţilor se rezolvă prin dialog între ele şi de către fiecare, în interior, încercând să-şi tempereze extremiştii.

— ***La „România Mare”, dar şi în paginile altor publicaţii de aceeaşi coloratură – „Phoenix”-ul din Oradea, de exemplu –, în afară de bârfa vulgară care-l face curios pe cititor, se speculează instinctele primare, pornirile atavice şi în aceasta cred că rezidă o explicaţie a faptului că lumea cumpără astfel de producţii.***

— Fără îndoială. Eu nu vreau să insult nici poporul român, nici pe cel maghiar, sunt nişte popoare brave amândouă, dar nu trebuie să uităm că ţările acestea nu au cunoscut politica în ultimii 50 de ani. Deci, în mod firesc, cetăţenii nu au o cultură politică. Acesta este motivul pentru care mie mi s-au părut prea rapide alegerile din România, românii sunt nişte oameni foarte inteligenţi, dar, neavând exerciţiul democraţiei şi al politicii, nu puteau să acţioneze toţi inteligent din punct de vedere politic şi în spirit democratic. Eu cred că acest lucru va fi câştigat în timp, pentru că procesul democratizării va continua. Cum vă spuneam şi în discuţia anterioară acestui interviu, eu sunt optimist pe termen lung. Or, ceea ce fac anumite persoane şi anumite publicaţii mi se pare foarte grav, adică să speculezi defectele unui popor, în loc să-i pui în valoare calităţile. Poporul român are o mulţime de calităţi. Învaţă repede, este inteligent, este harnic, drept dovadă că toţi românii care au mers în societăţi normale s-au descurcat. Deci, problema este să-i oferi omului cadrul în care să-şi poată arăta calităţile, nu să profiţi de defectele lui, cum s-a

întâmplat în campania electorală, cum se întâmplă şi cu ceea ce face „România Mare”. Mi se pare criminal, absolut criminal că riscăm să mărim nişte prăpăstii pe care ar trebui să le acoperim: între clase, între naţionalităţi ş.a.m.d.

— ***O ultimă întrebare, care se adresează de astă dată poetului Liviu Antonesei: care este locul poeziei în această lume tensionată? Ajută sau nu poezia cu ceva?***

— Mi-e foarte greu să vorbesc acum despre poezie, simt că am trădat-o în ultimul timp. După părerea mea, poezia este importantă în orice fel de societate. Să nu uităm că sub dictatura comunistă poezia a fost unul dintre puţinele fenomene care ne-au permis să fim liberi. Atât cei care o scriau, cât şi cei care o citeau. Poezia adevărată, vreau să spun, nu gâfâielile naţionaliste botezate poezii patriotice şi nici osanalele. Eu cred că poezia este o silabă a zeului, deci este miezul existenţei. Prin poezie înţeleg ceea ce este poetic în tot ce este omenesc, nu numai poezia ca gen. îmi pare foarte rău că nu am mai scris poezii în ultimul timp, poate nu am avut dispoziţia necesară sau poate poezii scrii când nu eşti ocupat; or, eu am fost şi mai sunt un om foarte ocupat. Şi chiar mă întreb, dacă eu, scriitorul, n-am reuşit să scriu, oare cei care citeau, mai citesc? Chiar sunt curios dacă mai poţi citi poezie.

(Interviu de Al. Ganea, „Dreptatea”, 24 – 25 octombrie 1990)

„Ori schimbăm cursul în România, ori pierim!”

— ***Dragă Liviu Antonesei, în ultima vreme ai o imensă activitate publicistică. Chiar crezi că scrisul va salva omenirea?***

— Şi înainte aveam o anume activitate publicistică. E drept însă că era concentrată mai mult pe subiecte literare şi culturale. Schimbarea ar fi, deci, nu numai cantitativă – acum scriu într-adevăr mai multe articole – ci şi de

substanţă, în sensul că mă axez mult pe publicistica politică. Problema ar fi de ce fac asta, eu care sunt un scriitor. Chiar de ce-o fac? Trebuie să am un scop – nu? – pentru care m-am apucat de publicistica aceasta politică. Şi scopul nu este greu de ghicit. Părerea mea este că ţara noastră trece printr-un moment extrem de dificil, printr-o perioadă de tranziţie. Deci, în primul rând, publicistica politică informează publicul larg asupra a ceea ce se întâmplă în câmpul politic românesc. În al doilea rând, nu trebuie să uităm că suntem o naţiune care vreme de 50 de ani nu a făcut politică şi această presă politică, vrând-nevrând, are şi un rol educativ, de iniţiere în politică, de descifrare a mecanismelor politicii şi nu în ultimul rând, zic eu, ea încearcă să opună un fel de obstacol puterii. Pentru că orice putere are tendinţa de a se întinde cât are loc. Orice putere, oricât de bine ar fi intenţionată ea în principiu.

— Într-un dialog mai vechi, spuneai că puterea se întinde până întâlneşte un zid. Scriitorii pot constitui acel zid?

— Da! Este vorba de un anumit tip de societăţi şi culturi cum este şi a noastră, unde câmpul literar este foarte extins, unde literatura este foarte importantă, unde scriitorul are importanţa sa, nu? în culturile foarte dezvoltate, cu o democraţie pe deplin instaurată, scriitorul nu are, neapărat, acest rol. Dar în culturile de tipul celei în care trăim noi, nu? în care literatura are o importanţă, zic eu, chiar excesivă, iar tradiţia democratică este aproape nulă, scriitorul, într-adevăr, trebuie să fie un zid împotriva puterii.

— Deci, acum, în România, scriitorul trebuie să fie un oponent al puterii. Neapărat?

— Nu neapărat. Scriitorul ar putea fi şi un consilier al puterii, numai dacă puterea ar fi dispusă să asculte sfaturi, să se lase consiliată. Din păcate, puterea din momentul de faţă care, în opinia mea, este într-un raport de continuitate

cu cea precedentă, este prea puţin dispusă să asculte sfaturile cuiva şi atunci, vrând-nevrând, scriitorul trebuie să se situeze în opoziţie faţă de respectiva putere. Pentru că este o putere prea arogantă, prea sigură pe sine, deşi mare lucru nu a făcut pentru destinul acestei ţări, cel puţin deocamdată. Din promisiunile din decembrie foarte puţine s-au îndeplinit, nu numai din cauza puterii, ci şi din cauza societăţii în ansamblu, care reacţionează destul de greu şi complicat la necesităţile de schimbare, inevitabile, de altfel. Ori schimbăm cursul în România, ori pierim – nu încape îndoială! Intelectualitatea şi scriitorii pot constitui o fracţiune de opoziţie mai importantă decât partidele existente în momentul de faţă.

— ***Apropo de consilierea puterii, ştiu că, în ianuarie, ai fost numit într-o comisie culturală a FSN-ului.***

— Da, am fost numit responsabilul subcomisiei animare culturală-tineret în FSN, în Frontul iniţial creat în decembrie. Am răspuns pozitiv, la început, acelei solicitări, până mi-am dat seama despre ce era vorba. Adică mi-am dat seama că, în fond, FSN-ul încearcă să atragă de partea sa intelectualii care fuseseră în opoziţie, dizidenţii, ca să-şi facă un paravan. Mi-am dat seama de lucrul acesta pe 23 ianuarie, când s-a pus problema participării FSN-ului la alegeri. Pe 23 ianuarie, am fost toată ziua la Bucureşti, în şedinţă cu dl. Caramitru, care lipsea din când în când, mergea la şedinţa Biroului executiv al Frontului, când decidea participarea la alegeri. Or, despre participarea la alegeri am aflat de la televizor, în momentul în care am fost acolo nici nu mi s-a spus despre ce este vorba. În momentul acela, sigur că am fost nemulţumit, mi-am dat seama că nu este un lucru curat şi mi-am dat pe loc demisia, pe care am făcut-o publică.

— ***Ion Caramitru era preşedintele acestor comisii, nu?***

— Era preşedintele comisiei culturale în întregime.

Asupra bunei sale credinţe eu nu mă pronunţ, nu mă pot pronunţa cu certitudine. E foarte posibil să fi fost un om de bună-credinţă. De altfel, ştii că a fost singurul din tot Comitetul Executiv care s-a opus manifestaţiei din 29 ianuarie. Dar, zic eu, ar fi putut să-mi spună, pe 23, atunci, că se discută în Comitetul Executiv prezentarea la alegeri a Frontului. Aşa ar fi fost corect.

— Ai fost singurul care ţi-ai dat demisia?

— Nu. Şi-au dat-o unii, chiar mai celebri decât mine: d-na Ana Blandiana, d-na Doina Cornea, dl. Dumitru Mazilu, dacă ţin bine minte. Foarte mulţi şi-au dat demisia din Front, în momentul respectiv.

— Şi totuşi părerea mea este că rămâi un mare optimist. Spun asta gândindu-mă că ai participat pe 24 august la crearea Forumului Democratic Antitotalitar din Moldova. Eşti unul dintre membrii fondatori.

— Eu sunt un optimist pe termen lung. Adică, în ce priveşte destinul acestui popor, cred că pe termen lung trebuie să fim optimişti. Vrând-nevrând, acest popor va găsi drumul cel bun spre democraţia adevărată şi nu văd cum ar putea să nu-l găsească, dat fiind că în toate ţările din jur aceasta este direcţia. Nu mai suntem în momentul ’46, să zicem, când lumea mergea spre comunism. Acum toată lumea merge spre democraţie şi fără îndoială că şi România va merge spre democraţie. Din păcate, mai greu decât am sperat în decembrie, mai greu decât am sperat cu toţii. Dar asta nu înseamnă că, în cele din urmă, nu ne vom găsi drumul.

Cât priveşte FDA, este o iniţiativă pe care vreau să o salut. Adică, după o perioadă în care opoziţia s-a tot împărţit prin sciziparitate şi am ajuns la peste 100 de partide, acum a început, în sfârşit, tendinţa inversă. Nu există opoziţie serioasă cu 100 de partide. Câteva partide ar fi fost suficiente, dar bine construite. Cât priveşte acest Forum, eu sunt optimist, însă în măsura în care şi nucleele

constitutive vor fi puternice. Forumul nu poate fi puternic dacă nucleele sunt slabe, dacă partidele şi celelalte asociaţii sunt slabe. Adică Forumul nu poate suplini nucleele din care este alcătuit. El poate numai să le unească. De aceea cred că şi partidele şi asociaţiile de societate civilă trebuie să se organizeze în continuare, căci numai astfel opoziţia va fi puternică. Şi este foarte limpede despre ce este vorba. Dacă mâine FSN-ul s-ar prăbuşi, nu ar mai exista, noi, în România, nu am avea alternativă. Este îngrozitor, dar aşa este. Nu avem o forţă capabilă să-şi asume conducerea ţării.

— ***Ştii că, iniţial, la discuţiile premergătoare construirii Forumului Democratic Antitotalitar din Moldova au participat şi reprezentanţii FSN-ului din Iaşi. De altfel, ei nu au semnat Proclamaţia de la Iaşi, dar au reuşit totuşi să creeze o diversiune, dovadă că FDA Iaşi nu a fost invitat la Braşov tocmai pentru că cineva a avut impresia sau s-a creat impresia că la Iaşi şi FSN-ul face parte din Forum.***

— Ştiu că a avut loc această dezinformare pe parcurs. Am auzit că prietenul meu Vasile Gogea, într-un interviu dat la „Europa liberă” sau la BBC, spunea că Forumul Antitotalitar de la Iaşi ar avea în componenţă şi FSN-ul. Nu este adevărat, eu voi încerca să-l anunţ pe calea cea mai rapidă că a fost greşit informat. Nu, eu am fost la şedinţa aceea, FSN-ul nu a semnat, ştiu foarte bine. Dar mai cred că s-a făcut o greşeală. FSN-ul nu trebuia expulzat din sală înainte de momentul semnării, pentru că ar fi fost o probă foarte interesantă. Documentul Forumului era clar antitotalitar şi prodemocratic, nu? Ce se întâmpla dacă organizaţia FSN-ului Iaşi semna, dacă i se punea în faţă? Dacă semna, organizaţia din Iaşi intra în dizidenţă faţă de propria grupare politică şi ar fi fost foarte interesant.

— ***S-ar fi întâmplat ca în previziunile lui Silviu Brucan referitoare la opoziţia din cadrul Frontului…***

— Da. Probabil ar fi avut loc un fenomen de fracţionare. De altfel, eu mă îndoiesc că FSN-ul va putea rămâne în forma de acum. Părerea mea este că, aşa cum arată în momentul de faţă, este o umbrelă mult prea largă, cuprinde cel puţin 4 – 5 tipuri de persoane, deci cel puţin 4 – 5 fracţiuni potenţiale.

Dar nu trebuie să uităm că avem o mulţime de oameni de treabă – nu? – în acest Front. Ei, ce-o să se întâmple, cum o să poată sta pe un loc toate aceste categorii atât de diferite, cu interese diferite, cu formaţii diferite şi cu mentalităţi diferite? Părerea mea este că prăbuşirea Frontului sau împărţirea lui este iminentă. Din păcate, nu avem alternativă. Adică, în momentul în care acest lucru s-ar întâmpla, noi nu avem ce să oferim, opoziţia nu poate oferi acum o alternativă de conducere. Nici măcar o alternativă de opoziţie coerentă nu poate oferi. Deci, eu într-un fel am şi inventat, la un moment dat, un fel de zicală, în stilul Frontului: „Doamne dacă ne iubeşti/ Frontul aperi şi păzeşti!”

— Dar poate că, Doamne, nu ne mai iubeşti!

— Eu nu spun să-l păzească mult, pentru eternitate, Doamne păzeşte! dar măcar vreun an de zile, până când se va constitui o alternativă. Pentru că România trebuie guvernată.

— Se vorbeşte mult la noi de inexistenţa unui Havel (trăim un fel de complex Havel). De altfel, cred că aşa se şi explică revenirea în actualitate a unor (foşti) stalinişti ca Bârlădeanu şi Brucan. În cazul lui Silviu Brucan, se pare că funcţionează perfect proverbul care spune că cine cunoaşte trecutul (apropiat) poate ghici viitorul şi, mai ales, se situează bine în prezent. Mie mi se pare aproape rizibilă audienţa de care se bucură Silviu Brucan. Începe să fie ascultat de toţi, cu sfinţenie. Nu mai este nimeni care să ne poată lămuri?

— Aici este foarte interesant că nu avem un Havel. E

un vechi complex al românilor de acum. Înainte de Havel, am avut complexul „Solidarităţii”. Noi nu am avut o „Solidaritate”. Intrăm aici într-o problemă care ţine de specificul evoluţiei României de după război. Spre deosebire de celelalte ţări din Est, în care prăbuşirea legală a comunismului a fost precedată de organizarea societăţii civile, sub forma „Cartei 77”, în Cehoslovacia, a sindicatului „Solidaritatea” şi a comitetelor civile în Polonia, sub forma diverselor grupări de opoziţie din Ungaria, în România a fost exact invers. În România, înainte de decembrie ’89, nu exista o societate civilă. Asta şi din cauza tipului de opresiune mai intens la noi decât în ţările din jur, dar probabil şi din cauza unor carenţe ale populaţiei noastre. Şi atunci, practic, prăbuşirea legală şi chiar insurecţională a comunismului din decembrie ne-a surprins complet nepregătiţi, astfel încât, în mod absolut firesc, a ajuns la Putere o grupare, zic eu, de tip neocomunist-reformist (de tipul reformismului de la Praga din ’68) condusă de dl. Iliescu, pentru că era singura alternativă cât de cât constituită, singura formă de organizare existentă. Ei, după aceea, timp de 9 luni, ce se întâmplă în România?

— ***Ce se întâmplă?***

— Există o încercare a opoziţiei de a se constitui ca atare, şi o încercare de trezire a societăţii civile. Fenomenul este real, dar cam lent, cum a constatat şi prietenul nostru Dan Petrescu, într-o discuţie pe care am avut-o cu el în august, dar fenomenul este în curs. Adică nu trebuie să uităm cum a reacţionat societatea civilă după evenimentele din 13 – 15 iunie. Au apărut protestele colective, presa independentă a reacţionat destul de bine şi de ferm, au apărut mitingurile, marşurile care, în cele din urmă, au dus la eliberarea lui Marian Munteanu, la eliberarea lui Nica Leon şi la reactivarea comisiei parlamentare care analizează evenimentele din 13 – 15 iunie.

— Mulţi au văzut în dezvăluirile lui Brucan şi Militaru, referitoare la complotul anticeauşist şi la implicaţiile lui directe în decembrie ’89, publicate în august, o încercare de debarcare a lui Ion Iliescu.

— Eu nu ştiu dacă este o încercare de debarcare a lui Ion Iliescu, dar, oricum, aceste dezvăluiri trebuiau să aibă loc. Presa independentă şi publiciştii străini deja spuseseră lucrurile acestea. Noi înşine, în ţară, am spus lucrurile acestea de nenumărate ori. Că a existat un complot care s-a cuplat cu revolta spontană. Ceea ce este de reproşat este că aceste dezvăluiri vin prea târziu. Dacă în momentul accederii la putere, Iliescu şi echipa lui recunoşteau că au pregătit un complot şi că au profitat de revolta populară pentru a prelua Puterea, pentru binele ţării, nimeni nu le-ar fi reproşat nimic. Ceea ce li s-a reproşat tot timpul a fost minciuna, secretomania tipic comunistă.

— Dl. Iliescu nu s-a referit niciodată la existenţa complotului.

— Nu. Însă, practic, în mai multe interviuri a încercat să arate că aceasta nu există, dat fiind că Frontul ar fi o emanaţie a Revoluţiei. Sigur că dl. Iliescu ar fi putut să aleagă mai cu grijă cuvintele, pentru că emanaţie sună destul de tâmpit, te trimite şi la ceva neplăcut.

— Apoi, când emanaţia „a căzut”, ideea emanaţiei a căzut, dl. Iliescu s-a declarat, brusc, dizident din ’71.

— Da, asta este interesant! Dizident din ’71 – pe mine mă face să râd. Este ca şi cum ne-am imagina că Ceauşescu era atât de tâmpit încât să pună dizidenţi în funcţii de primi-secretari de judeţe sau chiar de miniştri. Căci după aceea, Ion Iliescu a fost ministrul apelor, dacă nu mă înşel.

— Imediat au apărut reacţii. Mă gândesc la afirmaţia lui Radu Nicolae, participant la complot, care spunea că Ion Iliescu era privit ca un înalt demnitar comunist şi nu ca dizident.

— Dar asta a şi fost. A fost un înalt demnitar comunist aflat într-o oarecare controversă cu Ceauşescu, întrucât avea alte opinii. După părerea mea, Iliescu este tipul de comunist asemănător cu Dubček din ’68, într-adevăr un comunist reformat. Ceea ce s-ar chema comunistul cu faţă umană, numai că dumnealui a pierdut trenul istoriei, n-a reuşit să-şi dea seama că un comunist cu faţă umană este o contradicţie în termeni, este lemn de fier – aşa ceva nu se poate. Comunism cu faţă umană nu există. Cu mască umană, da! între timp, şi Dubček s-a lămurit că aşa ceva nu există şi a devenit preşedintele parlamentului cehoslovac, al unui parlament democratic, nu comunist.

— ***Apoi s-a produs şi reacţia lui Silviu Brucan, care a declarat la un post de radio străin că Ion Iliescu n-a făcut nici măcar parte din complotul anticeauşist.***

— Este foarte interesant ce se întâmplă cu luările de poziţie ale domnului Silviu Brucan. Dl. Brucan însuşi este un personaj care are semnificaţia lui aparte. El sigur a fost în complot, sunt lucruri ştiute, a şi recunoscut asta. Acum înţeleg că vrea să-l schimbe şi pe Kim Ir Sen, că a fost în Coreea de Sud şi a trimis o scrisoare cu dizidenţii nord-coreeni lui Kim Ir Sen. Ştiu eu dacă este atât de multilateral încât să se ocupe de debarcarea, întâi, a lui Ceauşescu, acum a lui Kim Ir Sen, poate chiar şi a domnului Iliescu, dacă-l ţin puterile, mă rog. Eu nu pot decât să-i doresc succes, dat fiind că nici mie nu-mi este extrem de simpatic dl. Iliescu. îl suport atât timp cât nu avem alternativă. Dar în momentul în care s-ar contura o alternativă serioasă, n-aş avea nimic împotrivă ca dl. Iliescu să se retragă la o binemeritată odihnă.

— ***Ion Iliescu a fost prim-secretar la Iaşi. Aici a lăsat o foarte bună impresie. Am stat de vorbă cu mulţi oameni care l-au cunoscut, încercând să văd ce fel de om era. Mulţi din aceşti oameni se arată***

nedumeriţi de evoluţia actualului preşedinte şi susţin că s-a schimbat mult. Şi nu în bine. Ei afirmă că Ion Iliescu a fost cu totul altfel în perioada ieşeană.

— Eu însumi am o impresie foarte bună în ce-l priveşte pe dl. Iliescu în calitate de demnitar comunist. Cât despre această categorie de oameni – demnitari comunişti –, dl. Iliescu era ***nec plus ultra,*** adică era, probabil, cel cu care se putea discuta cel mai rezonabil.

— ***Aşa mi-a declarat şi Dumitru Mazilu, care îl consideră pe Ion Iliescu un om bun, sufleteşte.***

— Da, e posibil. Deci, dacă România ar fi dorit să rămână în cadrul comunismului, dl. Iliescu ar fi fost alternativa cea mai fericită la Ceauşescu, fără îndoială. Dar cum România, înţeleg eu după ce văd că se întâmplă în ţara asta şi după ceea ce declară chiar guvernul, vrea să se îndrepte spre democraţia autentică şi către economia de piaţă, dl. Iliescu este mai degrabă o frână decât un factor catalizator, dat fiind că domnia sa nu a reuşit să se desprindă de mentalitatea comunistă. Mă rog, eu înţeleg că 45 de ani a trăit în ea, a activat în ea, dar, din păcate, frânează procesul de democratizare a României şi de avansare către economia de piaţă. Din păcate, văd alternativa în momentul de faţă. Mai înainte, vorbeai de complexul Havel. Nu ştiu, probabil că un Havel nu avem. Avem însă foarte multe personalităţi care, probabil, sunt prea puţin dispuse să cedeze una în favoarea alteia. Şi atunci niciuna nu reuşeşte să se impună. Ca să nu mai vorbesc de faptul că există o întreagă campanie împotriva personalităţilor, în general, în România. În afară de personalităţile Frontului, toate trebuie compromise, atacate, făcute de râs. Nu cumva cineva să ridice capul mai mult decât media. De ce i-o fi puterii frică de personalităţi, eu nu înţeleg!?

— ***La fel era şi campania ceauşistă!***

— Este exact tipul de campanie ceauşistă şi mi se

pare ciudat că se păstrează în continuare. Şi în special în publicaţiile Frontului, care susţine că nu are nimic comunist în el.

— ***Mie nu mi se pare atât de ciudată această stare de lucruri, din moment ce unii membri din complotul de acum celebru declară ei înşişi că, prin 1984, au renunţat la Ion Iliescu deoarece acesta vorbea de schimbare, dar numai în cadrul sistemului.***

— De acord, sigur că da! Complotul ăsta avea în vedere. Însă intenţiile complotului au fost depăşite de revolta populară care a strigat Jos comunismul!”. Dacă ţii minte, pe 22 decembrie, când au ieşit în balcon Dăscălescu, apoi Verdeţ, lumea a strigat – „Fără comunişti!”. Când a ieşit Ion Iliescu în balcon, din nou s-a strigat „Fără comunişti!”. După jumătate de oră, a început să se tragă, a început „spectacolul teroriştilor”, despre care sper că vom afla, cândva, ce a fost cu el. Şi multe greşeli ale acestor conducători ai noştri îmi par cele ale unor oameni care au fost scoşi dintr-un scenariu prestabilit. Ei aveau, deci, stabilit un complot de înlăturare a lui Ceauşescu şi de aplicare a unui comunism de tip perestroika-glasnosti-Gorbaciov. Nu? Presiunea de jos a fost atât de puternică încât Revoluţia a fost dusă acolo unde trebuie – la anticomunism. Ajungând, însă, la anticomunism, complotiştii nu erau pregătiţi pentru aşa ceva, după cum nici noua putere nu a fost pregătită pentru aceasta. Eu uneori îi consider, în multe lucruri, de bună credinţă. Dar au fost depăşiţi de evenimente.

— ***Oricum mi se pare exagerată pretenţia lui Silviu Brucan când spune că numai datorită complotului s-a putut striga, în România, pe 22 decembrie, „Armata e cu noi!”***

— Aici este ceva dificil de analizat. Probabil, va trebui să aşteptăm ani de zile, poate zeci de ani pentru a afla dedesubturile complotului şi ale Revoluţiei, în general. Problema este următoarea: armata ar fi tras în faţa unei

revolte generale, în faţa a zeci de mii de oameni? în absenţa complotiştilor, armata ar fi tras? Este foarte posibil ca însăşi armata să-şi fi dat seama că nu poate lupta împotriva propriului popor.

— ***Sigur că da, din moment ce nimeni nu-l revendică pe generalul Milea ca fiind participant la complot! Deci a fost spontană reacţia lui.***

— Şi nu trebuie să uităm altceva. La Timişoara s-a tras pe 17, s-a tras pe 18, s-a tras pe 19. Pe 20 decembrie armata nu a mai tras, deşi la Bucureşti nu începuse încă nimic. Deci este foarte posibil ca armata să nu mai fi tras, fără niciun aport al complotiştilor.

— ***Deci afirmaţiile recente ale complotiştilor Brucan şi Militaru s-ar putea constitui, în fapt, într-o tentativă de legitimare a puterii actuale. Mai ales că înaintea declaraţiilor celor doi, „Adevărul" pregătise oarecum terenul, minimalizând în chip ridicol până şi pe martirii Revoluţiei.***

— Am mai spus că Silviu Brucan încă din mai începuse să dea declaraţii nonconformiste, în raport cu apartenenţa sa la Front. Chiar înainte de alegeri, dacă ţii minte, în presa străină. Şi în „România liberă" a dat un interviu, după vizita sa în America – dar şi la Moscova, să nu uităm! –, un interviu destul de dur la adresa Frontului şi la adresa guvernului. Dl. Brucan este atât de abil încât eu personal nu cred că sunt în stare să descifrez jocul domniei sale. Dar se poate presupune că ultimele dezvăluiri făcute de dl. Brucan şi de dl. Militaru urmăreau şi ceea ce ai spus tu, adică o eventuală debarcare a domnului Iliescu. Numai că aici se pierde din vedere un lucru – relativa popularitate pe care dl. Iliescu încă o are în rândul maselor. Adică o debarcare forţată a domnului Iliescu ar crea cu siguranţă un conflict. Singurul mod în care dl. Iliescu ar putea ieşi din scenă, spre binele ţării, ar fi o retragere benevolă, dacă se poate chiar pe motiv de boală. Dar dacă dl. Iliescu se retrage, ce alternative avem la preşedinţie?

— Pe Andrei Pleşu.

— Eu ştiu!? Alţii ar spune Gabriel Liiceanu. Eu însumi m-am gândit la eventualitatea monarhiei, pentru că nu uit că în Spania a ţinut. Dar în Spania, Franco, vreo doi-trei ani, a pregătit succesiunea lui Juan Carlos. Pe când aici, populaţia noastră a devenit atât de republicană, în ultimii 50 de ani, încât este foarte posibil ca numai însăşi ideea monarhiei să creeze o altă explozie…

— Ţii minte că s-a propus, la un moment dat, un Referendum cu privire la PCR şi nu a mai avut loc. Nu s-a făcut – şi mi se pare mai grav – un referendum naţional pentru alternativa: Republică sau Monarhie.

— Dar acest lucru trebuie neapărat făcut, pentru că primul articol din Constituţie va trece forma de stat a României: Republică sau Monarhie. Or, asta nu poate să decidă decât poporul, în ansamblul său, numai prin referendum. Un astfel de referendum neapărat trebuie să aibă loc.

— Dar nu am auzit de vreo intenţie, în acest sens.

— Nici eu nu am auzit. Dar nici nu am auzit ca Parlamentul, care este şi Adunare Constituantă, să fi făcut ceva în legătură cu Constituţia. N-am auzit că ar fi început să lucreze la Constituţie, să discute Constituţia.

— Încă din februarie spuneai că alegerile sunt programate mult prea repede, că nu vom avea maturitatea necesară votului…

— Şi nu s-a văzut asta pe 20 mai?

— După opinia mea, s-a văzut cu asupra de măsură. Cred că nici tu nu te-ai aşteptat la o aşa confirmare, necum să o doreşti. Dar tot în februarie spuneai că te miră faptul că partidele de opoziţie sunt de acord cu programarea alegerilor. Crezi că partidele au căzut, pur şi simplu, în plasă?

— Nu. Eu suspectez partidele că le-a fost teamă ca nu cumva să câştige alegerile, pentru că nu erau pregătite

să conducă ţara. Deci, senzaţia mea este că partidele au preferat ca FSN-ul să scoată castanele cele mai fierbinţi din foc, opoziţia încercând, probabil, să se consolideze între timp, să beneficieze de efectul de nepopularitate pe care Frontul, vrând-nevrând, trebuia să-l acumuleze şi, de fapt, îl acumulează, pentru a veni în poziţie de salvatori. Din păcate, până în momentul de faţă, opoziţia mi se pare destul de slabă şi dacă cumva Frontul se prăbuşeşte, Doamne fereşte! nu avem nicio soluţie de guvernare. Adică riscăm să alunecăm spre anarhie ori spre o dictatură militară. Sau, eventual, o dictatură militară, după un ocol printr-o perioadă de anarhie. Dar speranţa mea este că opoziţia îşi va da seama între timp că trebuie să fie puternică, trebuie să fie unită şi că nu poate rămâne mereu în opoziţie.

— ***Nevoia ta de dialog, constat din nou, este imensă, pustiitoare chiar. Dacă, imediat după Revoluţie, ai acordat multe interviuri, în ultima vreme ai început tu însuţi să angajezi discuţii în pagini de revistă. Mă gândesc la convorbirile cu Magistrul Ursachi, la dialogurile cu Dan Petrescu şi Vasile Gogea, la interviul cu un cetăţean german de origine română…***

— Ba chiar şi cu un miner am avut un dialog extraordinar.

— ***Pe care l-ai publicat în „Opinia studenţească”. Discuţia ta cu minerul de la Făget-Rodna a fost, pentru mulţi, stupefiantă. Ce te-a mânat la luptă?***

— Voiam să văd cum gândesc minerii, voiam să ajung la ceea ce explică evenimentele din 13 – 15 iunie, pe cont propriu.

— ***Am impresia că a fost primul interviu cu un miner, după dezastrul naţional din iunie. Abia după aceea am găsit în „Expres” şi în alte publicaţii interviuri cu mineri. O vreme, parcă, tuturor le-a fost frică să se apropie de ei.***

— Da, întâmplător, primul interviu luat unui miner a fost acela de care vorbim acum, luat de mine. M-am bucurat pentru asta şi, mai ales, m-am bucurat să văd că minerii nu sunt neapărat fiarele acelea care păreau pe 14 – 15 iunie. Sau, măcar, că nu sunt toţi aşa.

— Deci tu, imediat după nefastele evenimente, te-ai gândit să dai minerilor dreptul la cuvânt, nu numai la bâtă.

— Dar este normal să fie aşa, pentru că, altfel, prăpastia se adânceşte. Interesul României este să dispară toate aceste prăpăstii între grupări sociale şi între etnii.

— Mă gândesc, acum, la Ana Blandiana, care, la Braşov, în septembrie, avea lacrimi în ochi când Marian Munteanu s-a îmbrăţişat cu liderul minerilor. Numai pe 22 decembrie am mai văzut-o aşa de fericită pe Ana Blandiana.

— Este bine aşa. Nu ura trebuie să ne dirijeze pe noi. Şi este foarte bine că Marian Munteanu s-a îmbrăţişat cu liderul minerilor pentru că, rămân la părerea mea, toate aceste sciziuni, toate aceste prăpăstii au fost create artificial, numai ca să putem fi conduşi mai bine. Sau, mai exact, ca să putem fi stăpâniţi mai bine, puşi sub tutelă mai bine.

— Tot bătrânul principiu divide et impera ***este la modă?***

— Da! Este un vechi principiu al oricărei puteri care abuzează: să dividă ca să poată domni. Or, eu sunt bucuros că societatea începe să realizeze lucrul acesta şi că, în măsura în care toţi suntem de bună-credinţă, vom reuşi să acoperim aceste prăpăstii dintre noi. Este absurd ca intelectualii şi muncitorii să nu poată comunica, ca studenţii şi minerii să nu poată comunica. Să nu uităm că, dacă schimbările au fost posibile în Polonia încă de acum 10 ani, de la primele mişcări ale „Solidarităţii”, acestea s-au datorat faptului că acel Comitet pentru apărare al muncitorilor, format din intelectuali, a lucrat mereu în

contact cu muncitorii, adică a format o alianţă între intelectualii opozanţi şi muncitorii din Polonia. Altfel, „Solidaritatea” nu ar fi apărut.

— ***Tot o diversiune au fost şi evenimentele de la Tg. Mureş, din martie?***

— Fără îndoială. Este foarte limpede că a fost o diversiune. Să nu uităm că până la evenimentele din martie de la Tg. Mureş în ţară se cam striga peste tot „Jos FSN!”, „Jos neocomuniştii!” sau „Iliescu şi Brucan/ Vor regim totalitar!” ş.a.m.d. Apoi au apărut evenimentele de la Tg. Mureş şi imediat lozinca dominantă a devenit „Ardealul – pământ românesc!”, ca şi cum ar fi putut pune cineva în discuţie această stare de drept. Să fim serioşi, or fi unii exaltaţi în Ungaria, să spunem, care or ridica unele pretenţii la Transilvania, dar acest lucru nu este posibil. Nu este posibil din motive internaţionale, pentru că nu poţi muta nişte frontiere fără să rişti a se muta şi altele – şi asta ştiu bine toate statele europene – iar, pe de altă parte, dacă două milioane de unguri ar pune o problemă României, la 23 de milioane de cetăţeni, atunci ce-ar însemna 6 milioane de români din Transilvania pentru Ungaria? Să fim serioşi. Nu există niciun pericol maghiar real, după părerea mea. Eu nu spun că n-or fi exaltaţi şi acolo, cum sunt şi la noi, de pildă, „România Mare” cu Eugen Barbu şi V. Tudor, exaltaţii lor – exaltaţii noştri, dar, în mod obiectiv, problema nu există.

— ***Crezi că „România Mare” este numai exaltată?***

— „România Mare” este o chestie diversionistă, pusă la cale, probabil, de fosta Securitate sau, poate, de actuala Securitate tot pentru a crea probleme şi tensiuni, pentru ca omul să se simtă în nesiguranţă. Este o diversiune groaznică, josnică.

— ***Mie mi se pare că „România Mare” a beneficiat de foarte multă publicitate din partea celorlalte publicaţii. Eu, sincer să fiu, am cumpărat***

un număr al acestei reviste aşteptând să văd modul în care E. Barbu şi C.V. Tudor îşi cer scuze pentru răul făcut în ultimii ani. Când am văzut, însă, că, dimpotrivă, „băieţii” intrau cu şi mai mare furie în dansul lor demenţial, în stare de delir, am închis frumos paginile spunându-mi că „aşa ceva nu există”. Dar apoi celelalte publicaţii, protestând, luând atitudine, le-au sporit-pur şi simplu – tirajul. Lumea o caută acum, spre regretul meu.

— Este foarte adevărat că lumea o caută, dar asta nu din cauză că celelalte publicaţii şi-au spus cuvântul. Pentru că sunt lucruri foarte grave acolo în privinţa cărora nu poţi să nu-ţi spui cuvântul. Când vezi nişte minciuni atât de deşănţate şi nişte diversiuni groaznice, împreună cu un limbaj suburban, incalificabil, nu poţi să nu iei atitudine. Din păcate, faptul că „a prins” este adevărat. Dar nu trebuie să uităm că avem publicul pe care îl avem, avem educaţia politică pe care o avem, în România, după 50 de ani de comunism. Să nu uităm câţi securişti, câţi activişti citesc cu satisfacţie „România Mare”!

— ***Culmea este că „România Mare” dă dovadă de... mari naivităţi, deşi face un joc politico-securist foarte exact, bine orchestrat. Într-unul din numere am citit o scrisoare către D. Popescu-Dumnezeu prin care N. Manolescu solicita ajutorul acestuia pentru a putea pleca în străinătate. Deşi C.V. Tudor anunţa deasupra scrisorii compromiterea totală a lui N. Manolescu, eu nu văd nimic compromiţător.***

— Nici eu. Eu n-am văzut respectivul „document” din „România Mare” pentru că o citesc rar, ca să nu mi se facă greaţă, dar faptul că Manolescu îi scria lui D. Popescu pentru a obţine un paşaport spun că mai degrabă îl disculpă, înseamnă că nu avea relaţii cu o anumită instituţie mult mai compromiţătoare, la care E. Barbu şi C.V. Tudor aveau uşi deschise. De aceea ei nu au fost nevoiţi să-i scrie lui D. Popescu pentru un paşaport, pentru

că-l obţineau mult mai uşor, nu?

— ***Aşa cred şi eu. Dar C.V. Tudor, negăsind altceva şi supărat foarte pentru că „România literară” a publicat celebrele lui dedicaţii sărut-mânist-dreptiste pentru Emil Bobu şi Nicu Ceauşescu, a recurs la scrisoarea către D. Popescu.***

— Da. Am văzut şi eu acele dedicaţii şi ele spun totul despre calitatea morală, umană şi scriitoricească a lui C.V. Tudor. Da, C.V. Tudor este în întregime în acele dedicaţii. Este total, complet şi chiar cu asupra de măsură în acele dedicaţii.

— ***Dacă până acum, vrând-nevrând, au fost, totuşi, amintiţi domnii Brucan şi Iliescu, cred că ar fi păcat – şi nedrept – să nu-mi spui nimic despre tânărul lor emul, Petre Roman.***

— Despre dl. Petre Roman am o părere excelentă. Să nu uităm că, spre deosebire de Dăscălescu – ultimul premier comunist –, domnia sa ştie vreo 6 limbi străine. Cu limba română – este adevărat – îi vine ceva mai greu. Chiar zilele trecute l-am ascultat într-un interviu televizat, luat de un alt om extraordinar, dl. Cornelius Roşiianu, iar în acel interviu, numai în primele 10 minute, am reuşit să notez câteva expresii ale domnului Petre Roman, cum ar fi: „Însăşi fenomenul”, „însăşi caracterul”, „cererea şi oferta impune”, precum şi „dumneavoastră însăşi”. Dar e dreptul domnului Roman – avem libertatea de opinie – să-şi aleagă formulele pe care le preferă – şi Ceauşescu făcea la fel. Bine, asta-i o exagerare, era un interviu luat pe viu. Altceva aş vrea să-i reproşez domnului Roman, şi anume ditirambii pe care i-a adus televiziunii, la începutul interviului unde vorbea despre „profesionalismul televiziunii”. Să mă scuze dl. prim-ministru: poţi să spui orice despre TVR, dar nici într-un caz că suferă de profesionalism.

— ***Scuză-mă şi tu, dar ţi-aş aminti că aproape în fiecare interviu televizat dl. Roman face acest lucru.***

— Domnule, este dreptul lui, libertatea sa – eu nu am nimic împotrivă. Dar, revenind la lucruri mai serioase, aş fi bucuros dacă dl. Roman, care pare un om dinamic şi energic, ar fi ceva mai ferm în aplicarea propriului program de guvernare, expus în luna iunie.

— Acum Petre Roman este şi liderul FSN-ului.

— Nimeni nu-l împiedică. Dar eu aş dori, dacă-i stă în puteri, să accelereze efectiv programul de reforme. Şi nu numai prin vorbe. Că, prin vorbe, în fiecare zi dl. Severin ne anunţă că programul de reforme se accentuează, dar nu văd nimic accentuat. Mai mult, văd că Parlamentul face tot felul de şedinţe în care discută despre presă, despre Silviu Brucan şi despre orice vrei şi ce nu vrei şi mai puţin despre legile privind reforma, care sunt esenţiale.

— Când ţi-am propus, cu câteva zile înainte, această discuţie, mi-ai promis că-mi vei răspunde la orice întrebare.

— La orice întrebare la care pot răspunde, la care sunt în stare să răspund.

— O.K! Trecând peste problemele politice care, normal, sunt cele ce ard mai tare, mă interesează, poate chiar mai mult, opinia ta în privinţa lui Noica, acum. Mi se pare, şi nu m-am aşteptat, că Noica trece printr-un con de umbră în momentul actual, deşi ar fi timpul să se vorbească mult despre el, apărându-i recent şi trei cărţi.

— Noica, din păcate, ca întreaga cultură, a intrat într-un con de umbră pentru că politica a ocupat prima scenă. Însă, probabil, nu se putea altfel. Pe de altă parte, este foarte bine că i-au apărut aceste trei cărţi. Eu sper să fie reeditate toate cărţile sale de dinainte de război.

— N-a apărut încă Mathesis, ***care este debutul său.***

— Da. Da şi atâtea altele. Că sunt vreo douăsprezece cărţi ale lui înainte de război. Probabil că pe măsură ce vor apărea în continuare cărţile lui, Noica îşi va ocupa locul pe

care îl merită. Fără îndoială, Noica are locul său în cultura română, de unde nu-l poate scoate nimeni. Din păcate, până şi Festivalul „Alecsandri", care era aniversar, a trecut oarecum neobservat. Şi atâtea alte evenimente culturale. Este explicabil tocmai prin această invazie a politicului, de care, zic eu, nu are rost să ne plângem pe moment. Era normală şi firească, după o lipsă de jumătate de veac.

— ***Culmea este că citeam, nu mai ţin minte prin ce gazetă, un atac la adresa lui Noica. Şi numai Valeriu Gherghel, în „Convorbiri literare", cu mare fineţe şi cu o vădită amară stinghereală de a se afla într-o asemenea delicată postură, a scris în apărarea filosofului.***

— Noica este o mare personalitate. Orice mare personalitate poate suporta orice fel de atacuri, fără să fie ştirbită. O personalitate adevărată are această calitate de a rezista şi laudelor excesive, şi criticilor, oricât de nedrepte.

— ***Deci, nu te-ai despărţit de Noica.***

— De Noica nu te poţi despărţi. Eu n-am fost niciodată un discipol obedient al lui Noica, dar sunt atâtea lucruri în Noica de care avem nevoie. De care cultura română are nevoie şi de care orice om de cultură român are nevoie.

— ***Am insistat pentru că mi-era teamă ca, pe linia acelei scrisori a Marianei Şora din*** Epistolar, ***să nu asistăm la un proces de îndepărtare de Constantin Noica. Înclin să cred că fenomenul Noica este deosebit de complex şi abordarea lui timidă acum nu face decât să amâne, de fapt, o discuţie amplă pentru mai târziu, când lucrurile se vor mai fi aşezat.***

— Fără îndoială că această discuţie va avea loc. Noica este prea important pentru cultura românească, iar faptul că el a putut exista în perioada aceasta de sfârşit a comunismului, ca scriitor şi ca om de cultură activ, a avut o

importanţă asupra căreia noi încă nu putem mărturisi, pentru că nu înţelegem dimensiunile importanţei lui Noica.

— În viaţă Noica fiind, cineva spunea că majoritatea discipolilor săi (a celor care au luat lumină) nu se cunosc între ei şi că sigur, cândva, ei se vor întâlni şi se vor mărturisi.

— Eu sper să se întâmple asta chiar pe pământ şi chiar în viaţă fiind. Da, nu ar fi rău să se poată întâlni toţi cei care au învăţat ceva de la Noica, nu neapărat cei care i-au fost discipoli de primă mână sau timp îndelungat. Dar părerea mea este că există un grup mare de tineri oameni de cultură care moştenesc ceva de la Noica. Şi ei au ceva în comun.

— Nu ştiu dacă este o întrebare delicată una legată de Andrei Pleşu. Am observat că o serie întreagă de intelectuali, unii chiar de mare forţă, au început să-l privească altfel, cu neîncredere parcă. Tu ce gândeşti despre Andrei Pleşu?

— Ce pot să-ţi spun despre Andrei Pleşu? Una din cărţile apărute sub comunism care mie mi-a plăcut enorm a fost ***Minima moralia*** a lui Pleşu, despre care am şi scris unul din articolele mele, zic eu, cele mai bune. Încercam să surprind o anumită mutaţie în câmpul cultural românesc, care, dacă vrei, parcă prevestea Revoluţia ce urma să aibă loc. O schimbare de mentalitate există în cartea domnului Pleşu. Şi nu numai acolo, ci şi în ***Jurnalul de la Păltiniş,*** şi în ***Scena literaturii*** a lui M.D. Gheorghiu, şi în alte câteva cărţi ce anunţau parcă schimbarea din România. Eu am fost foarte bucuros deci când a apărut ***Minima moralia.*** Ce să-ţi spun despre Andrei Pleşu? După părerea mea, el se află într-o situaţie extrem de inconfortabilă. Să nu uităm că el, lângă Noica, spre deosebire de Liiceanu, a fost discipolul neobedient. Or, în momentul de faţă Pleşu este ministru într-un guvern n-aş spune eu de cea mai bună reputaţie.

— Tocmai de aici se naşte întrebarea...

— Există un mare risc pentru Pleşu, dacă va ieşi cumva compromis din această colaborare. Este posibil ca el să fie acuzat, cândva, de colaboraţionism. Eu nu aş face asta. Eu sunt convins că el a mers acolo şi a rămas acolo cu bune intenţii, încercând să facă ceva bun pentru cultura română şi pentru viitorul ei. Dar riscurile bănuiesc că şi le-a calculat singur. Adică, dacă el rămâne acolo, înseamnă că ştie ce face. Eu nu sunt un om care să-i poată da sfaturi lui Andrei

Pleşu!

— Pleşu însuşi scrie, comentându-l pe Eminescu şi reluându-l pe acesta, „pe cine să lăsăm în locul nostru"?

— Eu cred că ştie foarte bine ce face rămânând în guvern.

— Eu nu sunt chiar surprins de poziţia lui Andrei Pleşu. Chiar în Minima moralia ***se găseşte un capitol intitulat „Judecata morală şi problema destinului" în care se afirmă că „a avea nostalgia unei structuri, a unui alt spaţiu şi a unui alt moment e a dormita anemic la periferia destinului, a rezolva false probleme. Şi apoi completează: „aceasta este, într-adevăr, condiţia regală a spiritului: să aleagă liber situaţia pentru care a fost ales".***

— Putem vedea aici o explicaţie anticipată a poziţiei în care se află acum Pleşu. Asta confirmă ceea ce spuneam eu mai înainte că Pleşu ştie foarte bine ce face acolo unde este, cu riscurile pe care şi le-a asumat, fără îndoială.

— Aici aş vrea să te întreb de ce noi ne-am gândit la Liiceanu şi nu la Pleşu pentru o posibilă alternativă la preşedinţia României? Pe când, vezi, Pleşu este cel care-şi asumă locul şi rolul pentru care a fost ales?

— Nu-mi dau seama de ce. Într-adevăr, când se discuta alternativa pentru preşedinţie, nu mi-a trecut prin cap numele lui Pleşu poate pentru că-l ştiam discipolul

neobedient din ***Jurnal*** şi nu-l vedeam într-o funcţie publică. Şi, culmea, chiar după ce este ministru – deci într-o funcţie publică – tot nu mi-a trecut prin cap că ar putea fi un preşedinte, timp în care mă gândesc că Liiceanu ar putea. Este foarte ciudat, într-adevăr!

— ***Eu chiar aşa îl văd pe Pleşu, ca făcându-şi, acum, ucenicia pentru rolul (funcţia) ce va să vină.***

— E o posibilitate. În momentul în care poate fi preşedinte al României, în procesul de tranziţie, un fost activist al PCR, de ce n-ar putea fi preşedinte un intelectual liber de comunism? Şi încă un intelectual adevărat. Cum să-ţi spun, din punctul acesta de vedere, mi se pare perfect coerent ceea ce presupui tu. Însă Dumnezeu ştie!

Deşi ar cam trebui să ştim. Să nu uităm că, peste mai puţin de 2 ani, avem alegeri.

— ***După interviul lui Dan Petrescu din „Liberation", întâlnindu-mă cu dl. Luca Piţu, ne-am povestit unul altuia despre diverse reacţii la acest interviu. Luca Piţu era foarte entuziasmat de atitudinea unei fetiţe, din clasa a V-a care s-a dus la bunică-sa şi i-a spus: „hai să facem şi noi ceva, hai să-i facem un pulover omului ăstuia care luptă pentru poporul român" – era vorba de Dan Petrescu. Această fetiţă se numeşte Andreea. O cunoşti?***

— Ba bine că nu o cunosc. O cunosc foarte bine. E fiică-mea. Şi într-adevăr, mama a trebuit să facă un pulover atunci pentru Dan, ea i l-a dus. Apoi ne-a ajutat foarte mult, pe mine şi pe Dan. Când Dan era arestat la domiciliu, iar eu zăceam la propriul meu domiciliu, Andreea realiza comunicarea dintre noi, transportând diverse bileţele pe sub nasul securiştilor care păzeau casa lui Dan şi al celor care stăteau în jurul blocului meu.

— ***În dialogul pe care l-ai avut cu C. Pricop ai spus că nu mai puteai să taci, când prietenii tăi luaseră, deja, atitudine. Dar şi Andreea, alături de***

prietenii tăi, te-a „silit” să iei atitudine, nu?

— Ba chiar în dublu sens. Când vezi că un copil are curaj şi începe să-şi dea seama de ce se întâmplă pe lume, îţi dai seama că este capabil să te judece şi nici într-un caz nu vrei să apari într-o lumină proastă faţă de propriul tău copil. Pe de altă parte, nu trebuie să uităm că lumea în care trăiam noi, una imposibilă, insuportabilă, nu o puteam dori copiilor noştri. Nu? Şi atunci era firesc să se întâmple asta.

— ***Într-un interviu acordat ziarului „Pur şi simplu” din Bacău spuneai că mulţi oameni au fost solidari cu tine în perioada dificilă din toamna anului ’89. Tot acolo subliniai că dl. Al. Călinescu te vizita şi îţi telefona zilnic, deşi ştia că există riscuri mari.***

— Da, într-adevăr, foarte mulţi prieteni au fost alături de mine când nu mi-era uşor şi chiar oameni pe care nu-i cunoşteam şi-au manifestat solidaritatea, sprijinul sau măcar simpatia, dar, dacă e să fim cinstiţi, trebuie să recunoaştem că dl. profesor Călinescu a fost cel mai aproape şi a riscat cel mai mult. îmi telefona, deşi ştia că suntem ascultaţi, mă vizita de câte ori avea timp. Să nu uităm că el deja era sub interdicţie de semnătură şi ameninţat, în repetate rânduri, cu concedierea. De pe 20 decembrie mie iar nu-mi mergea telefonul, eram arestat şi la domiciliu şi totuşi pe 21 seara a încercat să mă viziteze. Nici n-a coborât bine din maşină şi vreo 7 „lucrători” s-au aruncat asupra lui şi a doamnei. Cum să nu-i fiu recunoscător?

(Interviu realizat de Dorin Popa, „Cronica”, nr. 41, 42, octombrie 1990)

Cuprins

În colecţia PLURAL au apărut

1. Adrian Marino – ***Pentru Europa. Integrarea României. Aspecte ideologice şi culturale***
2. Lev Şestov – ***Noaptea din grădina Ghetsimani***
3. Matei Călinescu – ***Viaţa şi opiniile lui Zacharias Lichter***
4. Barbey d’Aurevilly – ***Dandysmul***
5. Henri Bergson – ***Gândirea şi mişcarea***
6. Liviu Antonesei – ***Jurnal din anii ciumei: 1987 – 1989***
7. Stelian Bălănescu, Ion Solacolu – ***Inconsistenţa***

miturilor: Cazul Mişcării legionare

8. Marcel Mauss, Henri Hubert – ***Teoria generală a magiei***

9. Paul Valéry – ***Criza spiritului şi alte eseuri***

10. Virgil Nemoianu – ***Micro-Armonia***

11. Vladimir Tismăneanu – ***Balul mascat***

12. Ignaţiu de Loyola – ***Exerciţii spirituale***

13. * * * ***Testamentum Domini*** (ediţie bilingvă)

14. Adrian Marino – ***Politică şi cultură***

15. Georges Duby – ***Anul 1.000***

16. Vasile Gogea – ***Fragmente salvate (1975 – 1989)***

17. Paul Evdokimov – ***Rugăciunea în Biserica de Răsărit***

18. Henri Bergson ***– Materie şi memorie***

19. Iosif Sava – ***Radiografii muzicale. 6 Serate TV***

20. Gabriel Andreescu – ***Naţionalişti, antinaţionalişti... O polemică în publicistica românească***

21. Stelian Tănase – ***Revoluţia ca eşec***

22. Nikolai Berdiaev – ***Sensul istoriei***

23. Françoise Thom ***– Sfârşiturile comunismului***

24. Jean Baudrillard – ***Strategiile fatale***

25. Paul Ricoeur, J.L. Marion ş.a. – ***Fenomenologie şi teologie***

26. Thierry de Montbrial – ***Memoria timpului prezent***

27. Evagrie Ponticul – ***Tratatul practic. Gnosticul***

28. Anselm de Canterbury – ***De ce s-a făcut Dumnezeu om***

29. Alexandru Paleologu ***– Despre lucrurile cu adevărat importante***

30. Adam Michnik ***– Scrisori din închisoare şi alte eseuri***

31. Liviu Antonesei – ***O prostie a lui Platon. Intelectualii şi politica***

PLURAL M

1. Émile Durkheim – ***Formele elementare ale vieţii religioase***

2. Arnold Van Gennep – ***Riturile de trecere***

3. Carlo Ginzburg – ***Istorie nocturnă***

4. Michel de Certeau – ***Fabula mistică***

În pregătire:

* * * – ***Marele Inchizitor. Dostoievski şi noi***

Mircea Carp – Vocea Americii ***în România (1969 – 1978)***

Nicolae Breban – ***Riscul în cultură***

Jean Delumeau – ***Păcatul şi frica***

Ştefan Afloroaei – ***Cum este posibilă filosofia în Răsăritul Europei*** Cicero – ***De divinatione*** Iosif Sava – ***Invitaţii Eutherpei. 7 Serate TV*** Adriana Babeţi – ***Despre arme şi litere*** G.W. Leibniz – ***Eseuri de teodicee*** Claude Karnoouh – ***Duşmanii noştri cei iubiţi*** Marcel Mauss, Henri Hubert ***– Eseu despre natura şi funcţia sacrificiului*** Marc Bloch – ***Regii taumaturgi*** Raymond Trousson***-Istoria gândirii libere*** în curând: A TREIA EUROPĂ, o colecţie coordonată de Adriana Babeţi şi Cornel Ungureanu – Michael Pollak – ***Viena 1900*** – Carl Schorske – ***Viena, sfârşit de secol*** – J. Le Rider – ***Mitteleuropa***

Bun de tipar: martie 1997 Apărut: 1997 Editura Polirom, B-dul Copou nr. 3 – P.O. Box 266 6600, Iaşi – Tel. & Fax (032) 214100; (032) 214111; (032) 217440 (distribuţie) – E-mail: polirommail. cecis.ro

Tiparul executat la Polirom S.A. 6600 Iaşi Calea Chişinăului nr. 32 Tel.: (032) 230323; Fax: (032) 230485

Valoarea timbrului literar este de 2% din preţul de vânzare şi se adaugă acestuia. Sumele se virează la ASPRO, Cont nr. 45.108.012.108, BCR, filiala sector 1, Bucureşti